

**T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**LİSELER ARASI MÜSABAKALARA KATILAN SPORCU
ÖĞRENCİLERİN SALDIRGANLIK DURUMLARININ
ARAŞTIRILMASI
(RİZE İLİ ÖRNEĞİ)**

Halil İbrahim ÇAKIR

**Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Kütahya
2014**

**T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**LİSELER ARASI MÜSABAKALARA KATILAN SPORCU
ÖĞRENCİLERİN SALDIRGANLIK DURUMLARININ
ARAŞTIRILMASI
(RİZE İLİ ÖRNEĞİ)**

Halil İbrahim ÇAKIR

**Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet ACET**

**Kütahya
2014**

ONAY SAYFASI

Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne:

Halil İbrahim ÇAKIR'ın hazırladığı "Liseler Arası Müsabakalara Katılan Sporcu Öğrencilerin Saldırganlık Durumlarının Araştırılması (Rize İli Örneği)" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması jürimiz tarafından Beden Eğitimi ve Spor Programında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Tarih 06 / 06 / 2014)

	İmzalar
Jüri Başkanı: Prof. Dr. Arslan KALKAVAN KTÜ BESYO Öğretim Üyesi	
Danışman: Doç. Dr. Mehmet ACET DPÜ BESYO Öğretim Üyesi	
Üye: Doç. Dr. Yağmur AKKOYUNLU DPÜ BESYO Öğretim Üyesi	

ONAY:

Bu tez Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Figen TAŞER

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez dönemim boyunca ve öncesinde her türlü desteğini benden esirgemeyen, eleştiri ve önerileriyle beni yönlendiren, çalışmamı tamamlamamda büyük emekleri olan saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Mehmet ACET'e teşekkür ederim.

Üniversite dönemim boyunca her şeyimle ilgilenen, tez çalışmamın her aşamasında beni yönlendiren, deneyimlerini ve engin bilgilerini benden hiçbir zaman esirgemeyen, yoğun temposu ve programlarına rağmen çalışmamın bu aşamaya gelmesine katkı sağlayan çok değerli hocam Prof. Dr. Arslan KALKAVAN'a teşekkür ederim.

Ayrıca anketlerin uygulanması aşamasında misafirperver yaklaşımlarından dolayı değerli okul müdürlerimize, derslerini bizim çalışmamıza ayıran meslektaşlarıma, büyük bir sabır ve ciddiyetle anketleri doldurarak bu çalışmada büyük pay sahibi olan öğrenci kardeşlerime şükranlarımı sunarım.

Beni bu günlere getiren, hayatımın her döneminde bana destek olan, maddi ve manevi desteklerini benden asla esirgemeyen ve benimle her şeylerini paylaşan sevgili AİLEM'e teşekkür ederim.

Bu tez herhangi bir kurum ya da kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

ÖZET

Çakır, H.İ. Liseler Arası Müsabakalara Katılan Sporcu Öğrencilerin Saldırganlık Durumlarının Araştırılması (Rize İli Örneği). Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2014. Bu çalışmanın amacı liseler arası müsabakalara katılan sporcuların saldırganlık düzeylerini araştırmak ve bunun yanında spor ve saldırganlık ilişkisini çeşitli boyutlarıyla ortaya koymaktır.

Araştırmaya Rize’de 2013-2014 eğitim öğretim yılında okullar arası spor müsabakalarına katılan 26 liseden tesadüfi küme örnekleme yöntemine göre seçilmiş toplam 490 sporcu katıldı. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ile İpek İter (Kiper) tarafından geliştirilen Saldırganlık Envanteri kullanıldı. Verilerin dağılımlarıyla ilgili öncelikli olarak normallik testi (Kolmogorow-Smirnov D test) yapıldı. Çalışmaya katılan sporcuların dağılımları ve yüzdeleri tanımlayıcı istatistik (Descriptive Statistics) ile belirlendi. Sporcuların cinsiyet, okul türü ve spor dalı türü değişkenlerine göre saldırganlık durumlarının karşılaştırılmasında $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız örneklem T Testi (Independent Sample T Test) uygulandı. Yaş değişkenine (4 grup) göre ise saldırganlık durumlarının karşılaştırılmasında $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way Anova) uygulandı. Anlamli bulunan gruplar arası farklılıklar için ikinci seviye testi olan Tukey HSD kullanıldı. Verilerin bilgisayar ortamına girilmesi ve grafiklerin çizilmesinde Windows için Microsoft Excel 2003, verilerin analizinde Windows için SPSS 20.0 paket programı kullanıldı.

Yapılan analizler sonucunda yaş, cinsiyet, okul türü ve spor dalı türüne göre sporcuların atılganlık hariç tüm alt boyutlardaki saldırganlık puanlarında anlamlı farklılıklar saptandı. Sonuç olarak da ergenlik döneminde sporcuların yaşları arttıkça genel saldırganlıklarının da arttığı, erkeklerin kızlardan, meslek lisesine giden sporcuların genel liselere giden sporculardan ve takım sporu yapan sporcuların bireysel spor yapan sporculardan daha saldırgan oldukları bulundu.

Anahtar Kelimeler: Lise, Sporcu öğrenci, Ergenlik, Saldırganlık, Spor

ABSTRACT

Çakır, H.İ. Research of Aggressive States of Student Athlete Participating Inter High School Competitions (The Case of Rize City) Dumlupınar University, Institution of Health Sciences, Department of Physical Education, Master Thesis, Kütahya, 2014. The research aims to search for aggressive states of student athletes participating inter high school competitions and to determine the relationship with sport and aggressiveness in many aspects as well.

490 student athletes from 26 high schools participating inter high school competitions in the academic year 2013-2014 in Rize were chosen regarding random cluster sampling method. Personal Information Form developed by the researcher and Aggressiveness Inventory developed by İpek İlter (Kiper) were used as data collection tools. Regarding the distribution of data, primarily normality test (Kolmogorow-Smirnov D test) was applied. Distribution of the student athletes and their percentages were determined through descriptive statistics. In comparing aggressiveness states according to variables such as gender, type of school and sport of student athletes, Independent Sample T Test was applied at $\alpha=0.05$ significance level. In comparing aggressiveness states according to variables such as gender, type of school and sport of student athletes, Independent Sample T Test was applied at $\alpha=0.05$ significance level. In comparing aggressiveness states according to age variable (4 groups), One Way Anova was applied at $\alpha=0.05$ significance level. Tukey HSD, a second-level test, was used for differences between groups found significant. Microsoft Excel 2003 was used to input data into computer and to draw graph; SPSS 20.0 was used to analyse data.

As a result of analyses according to variables such as age, gender, type of school and sport of student athletes, significant differences were detected at all sub-dimension aggressiveness scores except assertiveness. Finally, in puberty the older student athletes get, the more their aggressiveness level is; males are more aggressive than females; student athletes of vocational high school are more aggressive than those of general high school; and lastly student athletes doing team sports, are more aggressive than those doing individual sports.

Key words: High school, Student athletes, Puberty, Aggressiveness, Sports

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GRAFİKLER DİZİNİ	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
TABLolar DİZİNİ	xiv
SİMGELEr VE KISALTMALAR DİZİNİ	xv
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Önemi	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Problem Durumu	2
1.3.1. Alt Problemler	3
1.4. Hipotezler	4
1.5. Varsayımlar	5
1.6. Sınırlılıklar	5
2. GENEL BİLGİLER	6
2.1. Eğitim ve Spor	6
2.2. Gençlik ve Spor	8
2.3. Ergenlik	11
2.3.1. İlk Ergenlik Çağı	12
2.3.2. Son Ergenlik Çağı	13
2.3.3. Ergenliğin Gelişimi	14
2.3.3.1. Ergenlikte Fiziksel (Bedensel) Gelişim	14
2.3.3.2. Ergenlikte Psikolojik Gelişim	15
2.3.3.2.1. Bilişsel Gelişim	15
2.3.3.2.2. Kişilik ve Ahlak Gelişimi	15
2.3.3.2.3. Riskli Davranışlar	16
2.3.3.3. Ergenlikte Sosyal Gelişim	17

2.3.3.3.1. Aile	18
2.3.3.3.2. Arkadaş Grubu	19
2.3.3.3.3. Okul	20
2.3.4. Ergenlikte Karşılaşılan Problemler	20
2.3.4.1. Şiddete Yönelme	22
2.4. Saldırganlık	23
2.4.1. Saldırganlık Kaynağı ve Şiddet	23
2.4.1.1. Saldırı, Saldırganlık ve Şiddet Kavramı	23
2.4.1.2. Saldırganlığın Kaynağı ve Oluşumu	25
2.4.2. Saldırganlık Kuramları	28
2.4.2.1. İçgüdü Kuramı	28
2.4.2.2. Biyolojik Kuram	29
2.4.2.3. Engellenme-Saldırganlık Kuramı	30
2.4.2.4. İpucu Uyarılmışlık Kuramı	31
2.4.2.5. Sosyal Öğrenme Kuramı	32
2.4.3. Saldırganlığın Yönü ve Türleri	34
2.4.3.1. Saldırganlığın Yönü	34
2.4.3.1.1. Kendine Yönelik Saldırganlık	34
2.4.3.1.2. Dışa Yönelik Saldırganlık	35
2.4.3.1.3. Tepkisel Saldırganlık	35
2.4.3.1.4. Araçlı Saldırganlık	37
2.4.3.2. Saldırganlığın Türleri	38
2.4.3.2.1. Araçlı Saldırı	38
2.4.3.2.2. Temel (Primer) Saldırı	39
2.4.3.2.3. Uyarıcı Saldırı	39
2.4.3.2.4. Engellenme (Hayal Kırıklığı) ve Saldırı	39
2.4.4. Saldırganlığı Etkileyen Faktörler	40
2.4.4.1. Aile	40
2.4.4.2. Okul ve Eğitim	42
2.4.4.3. Alkol ve Uyuşturucu	43
2.4.4.4. Kitle İletişim Araçları ve Medya	44
2.4.4.5. Kişilik	45

2.4.4.6. Çevresel Faktörler	47
2.4.4.6.1. Hava Kirliliği	47
2.4.4.6.2. Gürültü	48
2.4.4.6.3. Kalabalık	48
2.4.4.6.4. Sıcaklık ve Aşırı Soğukluk	49
2.4.4.6.5. Karanlık	49
2.4.4.6.6. Fiziki ve Coğrafi Çevre	49
2.4.5. Saldırganlık, Spor ve Sporcu İlişkisi	50
2.4.5.1. Sporda Saldırganlığın Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Faktörler	55
2.4.5.1.1. Yarışma	55
2.4.5.1.2. Oyunun/Yarışmanın Sonucu	56
2.4.5.1.3. Puan Dağılımı	56
2.4.5.1.4. Ev sahibi-Konuk Takım Maçları ve Taraftar Reaksiyonu	56
2.4.5.1.5. Fiziksel Temas	57
2.4.5.1.6. Oyuncu Özelliği	57
2.4.5.1.7. Hakemler	58
2.4.5.1.8. Antrenörler ve Aileler	58
2.5. Alanla İlgili Yapılan Araştırmalar	59
2.5.1. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar	59
2.5.2. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar	68
3. GEREÇ VE YÖNTEM	73
3.1. Araştırma Modeli	73
3.2. Evren ve Örneklem	73
3.2.1. Çalışma Grubu	73
3.3. Protokol	74
3.4. Veri Toplama Araçları	75
3.4.1. Kişisel Bilgi Formu	75
3.4.2. Saldırganlık Envanteri	75
3.5. İstatistik Yöntem	76
4. BULGULAR	77
4.1. Deneklerin Genel Özellikleri	77
4.1.1. Yaş Durumuna Göre Deneklerin Genel Özellikleri	77

4.1.2. Cinsiyet Türüne Göre Deneklerin Genel Özellikleri	77
4.1.3. Okul Türüne Göre Deneklerin Genel Özellikleri	78
4.1.4. Spor Türüne Göre Deneklerin Genel Özellikleri	78
4.2. Hipotez 1: Yaşa Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	78
4.3. Hipotez 2: Yaşa Göre Sporcuların Atılğanlık Puanları	79
4.4. Hipotez 3: Yaşa Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	80
4.5. Hipotez 4: Yaşa Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	81
4.6. Hipotez 5: Cinsiyete Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	82
4.7. Hipotez 6: Cinsiyete Göre Sporcuların Atılğanlık Puanları	82
4.8. Hipotez 7: Cinsiyete Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	83
4.9. Hipotez 8: Cinsiyete Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	84
4.10. Hipotez 9: Okul Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	84
4.11. Hipotez 10: Okul Türüne Göre Sporcuların Atılğanlık Puanları	85
4.12. Hipotez 11: Okul Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	86
4.13. Hipotez 12: Okul Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	86
4.14. Hipotez 13: Spor Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	87
4.15. Hipotez 14: Spor Türüne Göre Sporcuların Atılğanlık Puanları	88
4.16. Hipotez 15: Spor Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	88
4.17. Hipotez 16: Spor Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	89
5. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER	90
5.1. Tartışma	90
5.1.1. Hipotez 1: Yaşa Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	90
5.1.2. Hipotez 2: Yaşa Göre Sporcuların Atılğanlık Puanları	90
5.1.3. Hipotez 3: Yaşa Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	90
5.1.4. Hipotez 4: Yaşa Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	91
5.1.5. Hipotez 5: Cinsiyete Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	92
5.1.6. Hipotez 6: Cinsiyete Göre Sporcuların Atılğanlık Puanları	92
5.1.7. Hipotez 7: Cinsiyete Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	93
5.1.8. Hipotez 8: Cinsiyete Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	93
5.1.9. Hipotez 9: Okul Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	94
5.1.10. Hipotez 10: Okul Türüne Göre Sporcuların Atılğanlık Puanları	94
5.1.11. Hipotez 11: Okul Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	95

5.1.12. Hipotez 12: Okul Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	95
5.1.13. Hipotez 13: Spor Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	96
5.1.14. Hipotez 14: Spor Türüne Göre Sporcuların Atılganlık Puanları	96
5.1.15. Hipotez 15: Spor Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	97
5.1.16. Hipotez 16: Spor Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	97
5.2. Sonuç	98
5.3. Öneriler	101
KAYNAKÇA	103
EKLER	117
Ek-1: Bilimsel Çalışma İzni	117
Ek-2: Yazışmalar	118
Ek-3: Veri Formu	121
Ek-4: Saldırganlık Ölçeği	122
Ek-5: Veriler	123
Ek-6: İstatistik Test Sonuçları	128

GRAFİKLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Grafik 4.1: Yaşa Göre Sporcuların Dağılımı	77
Grafik 4.2: Cinsiyete Göre Sporcuların Dağılımı	77
Grafik 4.3: Okul Türüne Göre Sporcuların Dağılımı	78
Grafik 4.4: Spor Türüne Göre Sporcuların Dağılımı	78
Grafik 4.5: Yaşa Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	79
Grafik 4.6: Yaşa Göre Sporcuların Atılganlık Puanları	80
Grafik 4.7: Yaşa Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	80
Grafik 4.8: Yaşa Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	81
Grafik 4.9: Cinsiyete Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	82
Grafik 4.10: Cinsiyete Göre Sporcuların Atılganlık Puanları	83
Grafik 4.11: Cinsiyete Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	83
Grafik 4.12: Cinsiyete Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	84
Grafik 4.13: Okul Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	85
Grafik 4.14: Okul Türüne Göre Sporcuların Atılganlık Puanları	85
Grafik 4.15: Okul Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	86
Grafik 4.16: Okul Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	87
Grafik 4.17: Spor Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları	87
Grafik 4.18: Spor Türüne Göre Sporcuların Atılganlık Puanları	88
Grafik 4.19: Spor Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	89
Grafik 4.20: Spor Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları	89

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1: Engellenme-Saldırđanlık Kuramının Yeniden Ele Alınışı	32
Şekil 2.2: Saldırđanlıkta Sosyal Öğrenme Modeli	33

TABLolar DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1: Okullar ve Sporcu Sayıları	74

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

%	Yüzde
ark.	Arkadaşları
Bkz.	Bakınız
diğ.	Diğerleri
SPSS	Statistical Package for Social Sciences
vb.	Ve benzeri
vs.	Ve saire

1. GİRİŞ

Spor, insanları ilgilendiren birçok bilim dalı ile yakından ilgilidir. Bu nedenle ‘‘spor bilim’’ diğer bilim dallarıyla paralellik ve yakınlık gösterir. Spor bilim; eğitim, sosyoloji, psikoloji, tarih, ekonomi, biyoloji, fizyoloji, biyomekanik gibi daha birçok bilim dalı ile etkileşimi olan çok yönlü bir bilim dalıdır. Spor faaliyetleri içerisinde oluşan sosyolojik ve psikolojik problemler, artık bir antrenman bilimi kadar önem arz etmekte, sporun gelişmesinde ve ilerlemesinde büyük ölçüde önem taşımaktadır.

İnsanoğlunun psikolojik açıdan en temel duygularından olan ve davranışlara büyük ölçüde yön veren saldırganlık duygusu ve saldırgan davranışları, spor bilimcilerin üzerinde çalıştığı önemli konulardan biri olmuştur. Saldırganlık, sosyal bir davranış olup kültür ortamında büyük ölçüde etkilenir. Bunun yanında saldırganlık, değişik psikolojik algıların ve sosyal problemlerin yanı sıra içsel ve dışsal birçok şeyden etkilenebilir. Saldırganlık, hayatın her alanında, sokakta, okulda, aile içerisinde, spor yarışmalarında görülmektedir.

Hayatın içindeki bu tür duygular, yaşam içerisindeki bazı dönemlerde hassasiyet gösterir. Bu hassasiyetin en önemli gelişim ve değişimi ergenlik döneminde meydana gelir. Ergenler yaşları itibariyle çok kritik bir dönemde bulunmakla beraber, hislerine paralel biçimde davranmaktadırlar. Ergenlerin bu durumları onların bu çağda aldıkları eğitimi de önemli kılmaktadır. Bu çerçevede okulun ahlaki ve insani değerlere önem vermesi bireyleri bu tür davranışlardan uzak tutabilmek adına çalışmalar yapması gerekir.

Bu tür çalışmalardan biri olan spor faaliyetleri ise saldırgan davranışların en çok ortaya çıktığı alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Okul sporlarında saldırgan davranışların sergilenmesi bakımından bu denli öne çıkması, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Ayrıca sporcuları bu tarz saldırgan davranışlar sergilemeye yönelten sebeplerin de irdelenmesi gerekmektedir.

1.1. Araştırmanın Önemi

Sporunda saldırganlık ve şiddet olayları önceki dönemlere oranla şiddetli bir artış göstermeye başlamıştır. Sosyal, psikolojik ve çevresel değişkenler grubu seyirci ve sporcu saldırganlığı ile birleşerek sporda tehdit oluşturmaya başlamıştır. Özellikle sporcuların saha içindeki ve dışındaki bir takım davranış ve tutumları izleyicileri

önemli derecede etkilemektedir. Bu etkileşim karşılıklı olup, seyircilerin yanı sıra rakip takım oyuncularını, yöneticileri ve antrenörleri arasında da önemli etkiye sahiptir.

Sporu izleyen, yöneten, yön veren, katkı sağlayan, sunan ve bunun gibi birçok hizmette bulunanların tek amacı spor yapan kişilere ve spora katkı sağlamaktır. Bu durumda sporcular, sporun tam merkezinde bulunan kişiler olarak araştırılması, karşılaştıkları problemlerin çözüme kavuşturulması ve geliştirilmesi için üzerlerinde çalışmalar yapılması gereken en önemli unsurlar haline gelmiştir.

Ergenlik dönemindeki gençler içinde buldukları kritik dönem itibariyle yapmış oldukları spor dallarında şiddet ve saldırganlık gibi olumsuz duygu durumlarına oldukça sık başvururlar. Bu dönemde sporcu bu tür duygu durumlarını benimser ve o eğilimlere ilgisi artarsa, toplum ve spor adına olumsuz durumlar meydana gelebilir. Bu sebeple ergenlerin gelişim çağında olmaları itibariyle saldırganlık ve şiddet eğilimlerinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Sporun daha kaliteli olması, sporcuların sportif performanslarının daha yüksek olması adına saldırganlık eğilimlerinin kontrollü olabilmesi için yapılan çalışmaların önemi her geçen gün artmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı liselerarası spor müsabakalarına katılan öğrencilerin saldırganlık düzeylerini araştırmak ve bunun yanında spor ve saldırganlık ilişkisini çeşitli boyutlarıyla ortaya koymaktır.

1.3. Problem Durumu

Saldırganlık bir kavram olarak özellikle gençler olmak üzere sosyal hayatta tüm bireyleri tehdit eden sosyal bir olgu olarak kabul edilmektedir. Spor ister bir eğitim aracı, ister geniş halk kitlelerini yönlendiren sosyal bir olgu, isterse de ticaretleşmiş bir endüstri aracı kabul edilsin, yazılı ve görsel basının da etkisiyle geniş halk kitlelerinin şiddete yönelmesi veya şiddet unsuru ön plana çıktığı için halk kitlelerinin spordan kaçınmasını da beraberinde getirmektedir. Sporda şiddetin boyutunun anlaşılmasında gençlerin, özelliklede amatör düzeyde spor yapan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin farklı parametrelere bağlı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu bakımdan sporda şiddetin kaynağını belirlemek ve önlem almak

için sporcu öğrencilerin yaş, cinsiyet, okul türü ve spor türüne göre saldırganlık düzeyinin benzerlik ya da farklılıkların aşırılması önem arz edebilir. Bu amaca ulaşmak içinde aşağıda belirtilen problem cümleleri sınanacaktır.

1.3.1. Alt Problemler

1. *Yaşa* bağlı olarak sporcuların *Yıkıcı Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

2. *Yaşa* bağlı olarak sporcuların *Atılgnlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

3. *Yaşa* bağlı olarak sporcuların *Edilgen Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

4. *Yaşa* bağlı olarak sporcuların *Genel Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

5. *Cinsiyete* bağlı olarak sporcuların *Yıkıcı Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

6. *Cinsiyete* bağlı olarak sporcuların *Atılgnlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

7. *Cinsiyete* bağlı olarak sporcuların *Edilgen Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

8. *Cinsiyete* bağlı olarak sporcuların *Genel Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

9. *Okul Türüne* bağlı olarak sporcuların *Yıkıcı Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

10. *Okul Türüne* bağlı olarak sporcuların *Atılgnlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

11. *Okul Türüne* bağlı olarak sporcuların *Edilgen Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

12. *Okul Türüne* bağlı olarak sporcuların *Genel Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

13. *Spor Türüne* bağlı olarak sporcuların *Yıkıcı Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

14. *Spor Türüne* bağlı olarak sporcuların *Atılganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

15. *Spor Türüne* bağlı olarak sporcuların *Edilgen Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

16. *Spor Türüne* bağlı olarak sporcuların *Genel Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

1.4. Hipotezler

1. *Yaşa* bağlı olarak sporcuların *Yıkıcı Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

2. *Yaşa* bağlı olarak sporcuların *Atılganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

3. *Yaşa* bağlı olarak sporcuların *Edilgen Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

4. *Yaşa* bağlı olarak sporcuların *Genel Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

5. *Cinsiyete* bağlı olarak sporcuların *Yıkıcı Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

6. *Cinsiyete* bağlı olarak sporcuların *Atılganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

7. *Cinsiyete* bağlı olarak sporcuların *Edilgen Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

8. *Cinsiyete* bağlı olarak sporcuların *Genel Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

9. *Okul Türüne* bağlı olarak sporcuların *Yıkıcı Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

10. *Okul Türüne* bağlı olarak sporcuların *Atılganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

11. *Okul Türüne* bağlı olarak sporcuların *Edilgen Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

12. *Okul Türüne* bağlı olarak sporcuların *Genel Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

13. *Spor Türüne* bağlı olarak sporcuların *Yıkıcı Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

14. *Spor Türüne* bağlı olarak sporcuların *Atılğanlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

15. *Spor Türüne* bağlı olarak sporcuların *Edilgen Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

16. *Spor Türüne* bağlı olarak sporcuların *Genel Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

1.5. Varsayımlar

Araştırmaya katılan öğrencilerin ölçekleri samimiyetle ve dürüst olarak cevapladıkları varsayılmıştır.

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.

Araştırmada seçilen örneklem grubunun evreni temsil etmede yeterli olduğu varsayılmıştır.

Araştırmada kullanılan istatistiki yöntemlerin geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.

1.6. Sınırlılıklar

Araştırma uygulanan kişisel bilgi formu ve saldırganlık envanterinin ölçütü nitelikler ile sınırlıdır.

Araştırma Rize ilinde 2013-2014 eğitim-öğretim yılında okullar arası spor müsabakalarına katılan lise öğrencileri ile sınırlıdır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Eğitim ve Spor

Sporu tanımlamak kolay değildir. Spor bir kere çok yönlüdür. Hedefleri, biçimleri, içerikleri, yapılış biçimi o kadar birbirine karşıt; sporcuların kişilik yapısı ve resmi desteği o kadar farklıdır ki sporu açıklamak isteyen çabalar eksik ve aykırı kalmaktadır (142). Spor, bir faaliyeti gerektirir bunlar, bedensel hareket (bedene ve gereksinime yönelik), haz (neşe, şaka, kendini aşma, belirli deneyimler kazanma), performans (başkalarının ya da kendinin performans amacına yönelik), normlaştırma (değerlere, amaçlara ve kurallara ayarlanmış) olarak özetlenebilir (142).

Eğitim, bireyleri ve toplumları amaçlı, düzgün bir yaşam biçimine ulaştırmada ve sahip olunan bilgi, beceri ve değerleri planlı bir şekilde bir sonraki kuşağa aktarmada ve bu arada insan davranışlarını yaşantılar yoluyla değiştirme süreci olarak ifade edilebilir (145).

Cumhuriyet tarihi süresince gençlik genelde eğitim ve spor ile birlikte düşünülmüştür. Ağırlıklı olarak spor ve serbest zaman etkinlikleri olarak algılanan gençlik hizmetleri, başlangıcından bugüne farklı kurumların (Başbakanlık, Milli Eğitim Bakanlığı-MEB, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Devlet Bakanlığı'na bağlı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü-GSGM) sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir (20).

Okullar eskiden kendi alanı dışında kalan, yani eğitim ve öğretim dışında bulunan yaşam kapsamlarını ve insan yetiştirme biçimini kendi yapısı içine almıştır. Bunun için oyun ve sporla ilgili bedensel alıştırmalar, eğitimin konuları arasına girmiştir (109). İnsanın toplum kurallarına uygun olarak yaşaması, birbiriyle olan ilişkilerinin iyi örneğini verebilmesi, yardımsever, insan haklarına karşı saygılı, dürüst davranması, zeki ruh ve beden yapısı itibarıyla sağlıklı olması bağlıdır (118). Hareket en temel gereksinme olarak kabul edilir. Fiziksel etkinlik yaşamak için gereklidir. Durağan modern yaşam, bu bağlamda sporu daha da önemli kılar. Spor, genel eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır. Tüm organizmayı içerir ve temel felsefesini zihin-beden bütünlüğü oluşturur. Spor etkinlikleri büyüme ve gelişme için temeldir. Çünkü insan organizmasının optimum gelişmesi büyük kas gruplarının katıldığı bedensel etkinliklere bağlıdır. Spor kendini ifade etme ve yaratıcılık olanakları

sağlar. Çünkü bedenin bireyin duygularını ifadede kullanılması, yeni hareketlerin yaratılmasında zengin olanaklara sahiptir (98).

Eğitim ve spor ilişkisi iki boyutludur. Spor için eğitim ve eğitim için spor. Spor için eğitimde, amaç spordur ve sporun en üst düzeyde gerçekleştirilebilmesi için eğitimden yararlanır. Sporcu eğitimi, antrenör eğitimi, seyirci eğitimi, hakem ve spor yöneticilerinin eğitimi söz konusudur. Eğitim için sporda ise spor, eğitimin hedeflerine ulaşması için kullanılan araçlardan sadece bir tanesi ama belki de en eğlencelisi ve doğru kullanıldığında en etkilisidir (9).

Spor, insanın bedensel ve ruhsal eğitimine doğrudan olumlu etkilerde bulunurken, kişinin bu eylem içinde kendini tanımasına ve tanıtmasına, toplum hayatında yerini almasına yardımcı olur. Eğitim bütünlüğü içinde bireyi ve toplumu eğitmede, spor araç olarak kullanılırken, amaç olarak da yapılmaktadır. Spor, insanın öz varlığı olan beden ve ruhsal sağlığını doğrudan etkiler. Zihinsel olarak da daha uyanık, disiplinli ve bilinçli olunmasını sağlar. Bireylerin, fiziksel olarak daha güçlü, kuvvetli ve dayanıklı, iş verimi yüksek, becerili, yaratıcı ve üretken olmasına katkı sağlar. Sosyal olarak kurallara ve yasalara uyan, birbirlerine karşılıklı saygı duyan, yanlışları tasvip etmeyen doğruları, güzelleri alkışlayan; yeniliği başarıyı, gerçeği araştıran bireylerin yetişmesini ve böylece çağdaş toplumun yaratılmasını sağlar (145).

Günümüzde spor yetişmekte olan nesillerin temel kaynağı olan insanların fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimini amaç edinen ve genel eğitimin tamamlayıcısı ve ayrılmaz bir parçası olarak bilinçli ve planlı faaliyetler olarak kabul edilmektedir. Spor, nitelikli insan yetiştirmede genel eğitimin ayrılmaz bir parçası ve bütünün tamamlayıcısı durumundadır. Gelişmiş ülkelerde genel eğitimin içerisinde yer almakta ve her yaş eğitiminde özellikle gençlerin gelişimlerinde uygulanmaktadır (110). Bu nedenle eğitim sürecinde, kişileri topluma kazandırmayı hedefleyen, kişinin kendine olan öz güvenini, becerisini ve kişiliğini geliştiren eğitim programlarında, beden eğitimi ve spor önemli bir yer tutar. Beden eğitimi ve sporun, eğitimin ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeği göz önüne alındığında, planlı eğitimin yapıldığı okulların her kademesindeki eğitim programlarında beden eğitimi ve spor özellikle yer almalıdır. Beden eğitimi ve spor programları yapılırken, yalnız

yeteneklerin değil, özürhüherin de dâhil olduğu, herkesin spor yapabileceği şekilde hazırlanması gereklidir (145).

2.2. Gençlik ve Spor

UNESCO'ya göre genç, öğrenim yapan ve hayatını kazanmak için çalışmayan, kendine ait konutu bulunmayan kişi veya büyük hayal gücüne sahip, cesaretin çekingenliğe, macera isteğinin rahata üstün geldiği insan olarak tarif edilmektedir. UNESCO, gençlik yaşını 15-25 olarak belirlerken, Birleşmiş Milletler 12-25 yaş arasındaki kesimi genç, bu yaşlar arasındaki dönemi de gençlik dönemi olarak tanımlamıştır. Türkiye'de ise gençlik yaşının 12-24 olarak kabul edileceği görüşü ağırlık kazanmaktadır (145).

Genel olarak gençlik dönemi, kişinin çocukluktan çıkıp olgunluğa adım atmaya çalıştığı, çocukluk ile yetişkinlik arasındaki evredir. Gençlik dönemi, bireyin yetişkinlik dönemini ve bundan sonraki bütün hayatını etkiler. Çünkü gençlik dönemi, insan hayatının gelecekte alacağı durumu büyük ölçüde etkileyen ve biçimlendiren kararların alındığı, insan kişiliğinin büyük ölçüde tamamlandığı bir dönemdir. Bu dönemde birey, değişken, oldukça farklı ve çalkantılarla dolu dinamik bir ruh yapısına sahiptir. Aynı zamanda belli bir takım kompleksleri yenmeye çalışmakta, kişilik aramakta ve kendini aşma savaşı vermektedir (145).

Sosyal sorumluluk duygusunun olgunlaşmaya başladığı gençlik dönemi, bilinçli olarak yetişme, toplum içerisinde yerini bulma ve kendini kanıtama çağının en önemli evrelerinden biridir. Bu dönemde birey, bilgilenmeye, kültürel olgunlaşmaya ve beceriler elde etmeye hazırdır. Halk deyiimi ile delikanlıdır. Adeta kanı, çağlayan gibi delice akar, her türlü iyiliğe, güzelliğe açık olduğu gibi, her türlü kötülüğe, zararlı davranışlara ve alışkanlıklara da açıktır (145).

Gencin içinde yaşadığı ortamda ve bu ortamdaki ilişkilerde sosyal çevre çok önemlidir. İlk etkilenme aile, sonra yakın çevre ve bu çevredeki arkadaşlık ilişkileri ile birlikte gelir. Arkadaşları arasında etkilendiği, kendini yakın hissettiği veya özdeşleştiği kişiler vardır. Bu kişiler elit ve yıldız sporcular da olabilir. Örnek aldığı veya onun gibi olmak istediği elit sporcudan etkilenir ve spora yönelebilir (87). Bu yönelim her bireyde aynı seviyede olmaz. Kimi birey sporu uzun yıllar devam ettirirken kimisi ise kısa bir süre sonra spordan uzaklaşabilir.

Spor, ferdin tabi çevresini beşeri çevre haline çevirirken, elde ettiği yetenekleri geliştiren belirli kurallar altında araçlı veya araçsız ferdi veya toplu olarak boş zaman faaliyeti kapsamı içinde veya tam zamanını alacak şekilde meslekleştirerek yaptığı sosyalleştirici toplumla bütünleştirici ruh ve fiziği geliştiren rekabetçi, dayanışmacı ve kültürel bir olgudur (49).

Spor bireyin beden ve ruh sağlığının gelişmesinin yanında, belli kurallara göre rekabet ölçüleri içinde mücadele etme, heyecan duyma, yarışma ve üstün gelme amacını içerir. Bunun yanında spor, tesis, öğretim, eğitim, malzeme ve spor organizasyonlarından ibaret olan temel faktörlerin bir arada bulunduğu ortamda vardır ve gelişir (16). Durum böyle olunca dışarıda gençler için spor yapma fırsatlarının sağlanması gerekmektedir. Sadece yetenekli ve maddi durumu iyi olan gençlere çeşitli imkânların sağlanması yeterli değildir. Bireylerin oyun ihtiyacının giderilmesi, gençlerin faydalı alanlara yöneltilmesi ve üretici olmaları yeteneklerinin geliştirilmesi, zararlı alışkanlıklardan korunması sportif alanlara yönelmeleri ile mümkündür. Bunun için geniş alanları içine alan daha fazla gence hitap eden kulüplere ihtiyaç vardır (140).

Gençler, birikmiş enerjilerini harcamak ve kendilerini oyalamak için çeşitli yollara sürüklenmekte, fakat bu tür davranışları aile büyükleri ve ergin insanlar tarafından hoş görülmediği için, çeşitli sürtüşmeler ile çağlar arasında derin kopukluklar ortaya çıkmaktadır. Gençlerin kendi çağdaşları ile kaynaşma ve toplumsal deneyimleri yetersiz kaldığı sürece; toplumsal yaşam bilinci, karşılıklı hak ve özgürlüklere saygı, demokratik yaşam bilinci, birlikte iş görme, hoşgörü, hakçasına yarışma gibi pırıl pırıl eğitsel değerlere uzanmaları olanaksızdır. Geleceğin güvencesi gençlerimizin, ana ve babalarından aldıkları kalıtımsal özelliklerin (beden yapısı, zekâ ve diğer) en yüksek düzeyde geliştirilmesi ve gençlerimizin; kültürlü, sanatsal yetenekleri ortaya çıkarılmış, beden ve ruh sağlığı yüksek varlıklar olarak yetiştirilebilmesi için her çareye başvurulmalıdır (57).

Spor gençlerin gelişmesine birçok yönden etki etmektedir. Bu etkiler arasında gençlerin fiziksel gelişimine, psikomotor gelişimine, zihinsel gelişimine, duygusal ve toplumsal gelişimine olan etkileri yer almaktadır (104). Bunların yanında spor gençlere milli kültür bilincini aşlamak ve milli kültür bilgisini vermek, onların

gelecek nesilleri de böyle duruma getirebilmek bakımından gereklidir (131). Bu konuda halk oyunları ve milli sporlarımız gençlerimize milli değerlerimizi eğlenceli bir şekilde aktarmada oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Spora, niçin yapıldığı, yani amaç ve ne anlama geldiği, yani tanım, boyutlarıyla bakıldığında ise, yakın zamana kadar yapılan sportif etkinliklerin salt beden eğitimi olarak algılanarak bireyin bilişsel, duyuşsal ve toplumsal boyutlarına katkısının göz ardı edildiği söylenebilir. Oysa spor, insanın salt bedenini değil, bütünlüğünü eğitmek için gerekli bir araç ve eylemdir. Diğer bir ifade ile sporun; eylem yetisi, kendine güveni sağlama, sorumluluk alma, yaratıcı olma, performans, oyun, macera, sağlık ve zindelik ile toplumsal özellikleri geliştirme amacıyla yapıldığı söylenebilir. Bu çerçevede, gerek okulda, gerekse okul dışında yapılan sportif etkinlikler de bazen oyun, bazen performans, bazen sağlık, bazen macera, bazen de diğer amaçlar öncelik kazanabilir (42).

Gençler, tutkuludurlar, huysuz ve öfkeli dirler, kendilerini iç tepkilerine kaptırır, tutkuların kölesi olurlar. İsteklerinin önüne dikilen en küçük engele bile katlanamazlar. Aynı zamanda eli açık ve iyilikseverdirler; çünkü aldatılmamışlardır. Yüksek amaçları ve hayalleri vardır; çünkü daha yaşamın sillesini yememişler, koşulların sınırlayıcı etkisini öğrenememişlerdir. Gençlik çağı, sigara, içki, uyuşturucular, değişik arkadaş grupları vb. pek çok şeye merak ve eğilimlerin var olduğu bir dönemdir. Eğitim, bu merak ve eğilimlerin tehlikeli boyutlara dönüşmeden tatmin edilmesi ve atlatılmasının tek yoludur. Eğitim bu amacını gerçekleştirebilmek için çeşitli araçlar kullanır. Spor ise, bu araçlar içerisinde gençlere ulaşabilmenin en kolay ve belki de en etkili olanıdır. Çünkü sportif çalışmalar, gençlere, enerjilerini, onların sağlığına katkıda bulunacak şekilde kullanma olanağı yaratırken kurallara uymayı, birlik, dayanışma, işbirliği ve paylaşma ilkelerini yerleştirerek bireyin topluma uyumunu sağlar. Bu yolla gençler bir yandan başarı için sabır, özveri ve disiplin içinde çalışmanın gerekliliğini diğer yandan yenilgiyi kabullenmeyi ve kendinden daha iyi olanı takdir edebilmeyi öğrenir. Eşit şartlar içinde aynı kurallarla kendini tanıma ve tanıtma deneyimini yaşar. Ayrıca kendine güven, cesaret, macera ve arkadaşlık duygularını tatmin edebileceği güvenilir bir ortamda vakit geçirmiş olur (74).

2.3. Ergenlik

Bazı kaynaklarda adolesan dönemi olarak geçen kavram dilimize ergenlik dönemi olarak çevrilmiştir. Gençlik, ergenlik yerine kullanılmakla birlikte, genç erişkinliği de kapsayan daha geniş bir süreçten oluşmaktadır. Ergenlik terimi, Latince gelişen anlamı taşımaktadır. Fiziksel, cinsel, ruhsal ve sosyal gelişim söz konusudur. Ergenlik genellikle hızlı fiziksel değişimlerle başlar, psikososyal olgunlaşma ile sürer. Kişinin bağımsızlığını ve sosyal üretkenliğini kazandığı, çok da belirli olmayan bir zamanda sona erer. Başlama yaşı gibi bitiş zamanı da bireye, ülkeye, sosyal çevreye göre değişimler gösterebilir. Buna karşın genellikle 11-12 yaşlarında başladığı ve yirmili yaşlarda sona ermesi gerektiği kabul edilmektedir (119).

Ergenlik, çocuklukla erişkinlik arasında yer alan, gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde birey, biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşma içine girmektedir (56). Bir başka ifadeyle ergenlik, başta biyolojik değişiklikler olmak üzere psikolojik, fiziksel, sosyal ve bilişsel gibi pek çok alanda değişim ve gelişimin olduğu, birincil ve ikincil cinsiyet özelliklerinin kazanıldığı, zihinsel kapasitedeki belirgin artışla birlikte soyut düşünmenin geliştiği ve bunların dışında siyasal, ekonomik, duyuşsal, toplumsal, yasal, kültürel gibi alanlarda da değişim ve sorumluluğun arttığı bir geçiş dönemi olarak da değerlendirilir (72).

Ergenlik dönemi hayranlıkların ve tutkunlukların bol olduğu bir dönemdir. Ergenler bir yandan ana baba etkisinden sıyrılırken, öte yandan kendilerine yeni örnekler seçerler. Bir öğretmen, bir sporcu, bir şarkıcı, bir yazar, bir sinema oyuncusu, genç bir siyasal önder, onların benzemek istedikleri kişiler olur. Ergen, hayranı olduğu bu kişiye her yönden benzemek ister. Yeteneklerinden kusurlarına değin her şeyini beğenir. Bir süre sonra kendine yeni bir örnek seçer, onunla özdeşim kurar. Sürekli değişen bu hayranlıklar gencin ileride ne olmak istediğiyle ilgilidir. Yeni bir kişilik geliştirirken yoluna çıkan örnek insanlardan kendi benliğine bir şeyler katar. Gençlik çağı, kendini, öz kimliğini arayış çağıdır (149).

Ergenlik ile birlikte bireyin kişilerarası ilişkileri de gelişir, artar ve nitelik değiştirir. Artık çocuk değildir. Özellikle yaşlılarıyla ilişkiler kurarak, sosyal ilişki kurma becerileri geliştirir. İlişki başlatma, sürdürme ve gerektiğinde bitirme

becerileri bu dönemde edinilir. Her ne kadar karşı cinsle ilişkiler yoğunlukta ise de, ilişki kurma becerileri her iki cins arkadaşlar için geçerlidir (22).

Ergenlik döneminde, birey hayatı daha farklı ve önceki gelişim dönemine göre daha iyi anlayabildiğinden toplumda karşılaştığı olumlu ve olumsuz durumlardan, önemli ölçüde etkilenebilmektedir. Bu nedenle birey içinde bulunduğu bu dönemde, olumsuz durumlardan fazla etkilenmemesi için, ergenlik döneminin her yönüyle iyi bilinmesi gerekmektedir.

2.3.1. İlk Ergenlik Çağı

Bu dönem çocukluğun son yılları olarak kabul edilebilir. Bu dönem coğrafi ve fiziki şartlara göre değişiklik gösterse de ortalama olarak 12-14 yaşlarında başlayarak 17 yaşında bitmektedir. Bu dönemin başlarında gelişme hızı belirgin olarak yavaşlar (80, 130). Ergenlik, problemlerinin en üst düzeyde olduğu bu dönemde çocuklukta problemler yetişkinlere çözdürülürken, ergenlikte yetişkinlerden yardım istenmemektedir. Çünkü ergen için yetişkinler kendini anlamayacak kadar yaşlı görünmektedir (130).

Bu dönemde ergenlerin gelişim görevleri olarak, beden fonksiyonlarına karşı sağlıklı tutum geliştirme, bedenine iyi bakma alışkanlıkları kazanma, soyut düşünce ve doğrudan doğruya yaşanmamış kavramları semboller yoluyla kavrayabilme gücünün gelişmesi, kendi değerler sistemi içinde doğru ve yanlış kavramlarını geliştirme, sosyal gelişime bağlı olarak yaşlılarıyla ve yetişkinlerle iyi ilişkiler kurabilme, kişisel bağımsızlığı kazanmaya başlama gibi durumlar yer alır (80).

Bu dönemde ergende görülen hızlı büyüme ve cinsel gelişim kızlarda erkeklerden daha öncedir. Erken büyümenin erkeklerin ruh sağlığı açısından genel olumlu etkisine karşılık, erken gelişen kızlarda akranlarından daha düşük benlik saygısı, daha yüksek depresyon oranı, anksiyete bozuklukları ve yeme bozuklukları görülmektedir. Erken ergenlik döneminde ergenlerin en büyük uğraşları bedenleridir ve bu dönemdeki ergenlerde hızlı fiziksel gelişime uyum ve bu değişiklikler ile baş etme çabaları görülür.

Beden imgesi gelişiminin yanında, ergenlik dönemindeki önemli fiziksel değişimlerden biri üreme olgunluğunun başlangıcına işaret eden ikincil cinsiyet özelliklerinin gelişimidir ve bu gelişim gencin kendisini toplumsal açıdan

çocukluktan farklı bir kız ya da erkek kimliğinde algılamasına neden olur. Beden görünümünün değişmesi, dürtülerin artması, cinsel kimliğin daha fazla algılanması gencin toplumsal olarak da bazı cinsiyet rollerini edinmesini gerektirir. Ergenlik döneminde cinsiyete uygun biçimlerde davranmaya yönlendirici çevresel tutumların etkisiyle toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesiyle cinsel kimlik oluşumu tamamlanır (43).

2.3.2. Son Ergenlik Çağı

Bu dönem 17 yaşından başlayıp 21-23 yaşına kadar sürmektedir. Ergenliğin son döneminde bazı davranış ve tutumlar bu dönemi diğer dönemlerden ayırmaktadır. Bunlar, dengeliliğin artması, problemleri karşılama yöntemlerinin değişmesi, yetişkinlerin müdahalelerinin azaltılmasını öğrenmek, duygusal sakinliğin artması, gerçekliğin artması ve olgunluk simgelerine karşı ilgilerdir (130).

Son ergenlik dönemi; bağımsızlaşma ve aileden kopuşun olduğu, bunalım ve çelişkilerin azaldığı, olgunlaşmanın artmasıyla istikrarın yerleştiği, bireysel seçimlerin yapıldığı, ilgi ve yeteneklerin daha gerçekçi tanınıp, sağlıklı kararların alındığı, sağlıklı iletişim, uyum ve dengenin görüldüğü, daha geniş ve hoşgörülü düşünmenin yerleştiği, yaşam ve değer yargılarının yerleştiği, kimlik duygusunun geliştiği, gerçekçi bir kimliğin oluştuğu, iş, meslek, evlilik vb. süreçlere hazırlık yapıldığı dönem olarak görülür (72).

Son ergenlik döneminde fiziksel gelişim tamamlanır, bedensel değişimle ilgili görülen kafa karışıklığı ve bocalama azalır, kendini kontrol duygusu artar, daha olumlu ve daha gerçekçi benlik duygusu artar ve erişkin düşünce oluşur. Geleceğe yönelik hedefler daha açık ve belirgindir, soyut olarak düşünme yeteneği oluşur, akran grubunun önemi azalır, çalkantılar ve bocalamalar azalır, değerler netleşir (144).

Ergenliğin başından beri yaşanan duygular, kazanılan beceriler, kurulan özdeşimler harmanlanıp sentezlenir ve bu sentez sonucunda kimlik duygusu oluşur. Kimlik duygusu, ergenin ben kimim, ne olacağım sorularına fazla kuşkuya ve bocalamaya kapılmadan, aynılık ve süreklilik gösterecek şekilde yanıt verebilmesi, kendi kimliğini tanımlayabilme ve kabullenme durumuna gelmesidir. Kimlik duygusunun sağlıklı gelişiminin önemli bir göstergesi gencin içsel olarak hissettiği

aynılık ve süreklilik duygusunun başkaları tarafından algılanan aynılık ve süreklilik durumuyla örtüşmesidir (43). Ergenliğin bu dönemi bütün gelişimlerle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Çünkü gelişimler son halini bu dönemde alır. Dolayısıyla ergenlikteki gelişim dönemleri bu bağlamda önemli yer tutar.

2.3.3. Ergenliğin Gelişimi

Ergenlik değişik bakımlardan ele alınır. Temelde ergenliğe, fizyolojik ve hormonal (bedensel) gelişim, toplumsal (sosyal) etkiler, ekonomik kararlılık ya da duygusal (psikolojik) gelişim açısından yaklaşılır (8). Bu gelişim evreleri bireyin ergenlikte karşılaştığı tüm durumları ortaya koyar ve açıklar.

2.3.3.1. Ergenlikte Fiziksel (Bedensel) Gelişim

Ergenlik döneminin başlarındaki hızlı büyüme sonucu ortaya çıkan bedensel değişikliklerle birlikte yorgunluk ve tedirginlik duyguları baskın olarak ortaya çıkar. Çünkü ergenlikle birlikte görev ve sorumluluklar değişmiş, ergene daha çok yük getirmeye başlamıştır. Ergen bu yükleri taşıyacak güçte olmayabilir. Bunun sonucu yorgunluk ve sinirlilik gözlemlenir (133).

Ergenlikte gelişim dönemi esnasında fiziksel görünümün değişmesi ile birlikte boy uzaması da görülür. Vücut oranlarının değişmesiyle koordinatif yeteneklerin gelişiminde bireysel olarak az veya çok aksamalar olur (91). Boy uzamasının kızlarda en hızlı olduğu dönem 11-14, erkeklerde 13-16 yaşları arasındadır. Yağ bezlerinin aktivitesinin artmaya başlamasından dolayı sivilce sorunu ortaya çıkabilir. Erkeklerde kas kütleindeki, kızlarda ise yağ dokusundaki artış daha fazla olur. Kilo artışı boy uzama ile paralellik gösterir. Ayrıca gırtlak büyümesi nedeniyle her iki cinste de ses kalınlaşması gerçekleşir. Erkeklerde belirgin olan bu değişiklik kendini ses önce alçalması sonra da derinleşmesi şeklinde gösterir, 13-14 yaşlarında ses tonu da olgunlaşmaya baslar 18-20 yaşlarında artık her iki cins için de fiziksel ve cinsel gelişim tamamlanmış olur. Ancak, fiziksel ve bedensel gelişim ilgili aktarılan tüm bilgiler ortalama değerler çerçevesindedir ve bireysel farklılıklar söz konusudur (46).

2.3.3.2. Ergenlikte Psikolojik Gelişim

Psikolojik gelişim; büyüme ve gelişme sonucu, davranış ve bilişsel süreçlerde ortaya çıkan zihinsel-ruhsal durumların toplamı olarak değerlendirilmektedir (100). Ergenlik psikolojisi bireyin içinde bulunduğu dönem içerisinde bilişsel, kişilik, ahlak ve sorunlu durumlarla ilgilidir.

2.3.3.2.1. Bilişsel Gelişim

Ergenlik döneminde en önemli gelişmelerden biri de ergenin düşünme biçiminde meydana gelir. Ergenin düşünme biçimindeki değişme, kişilerarası ilişkilerini, değerlerini, sorunlara bakış açısını, dünyaya bakışını, problem çözerken izlediği süreçleri etkiler. Çünkü ergen soyut düşünebilme yeteneği kazanır. Var olan hâlihazırdaki durumun dışında gelecekle ilgili var olmayan durumla ilgili akıl yürütebilir (17).

Ergenlik dönemindeki bilişsel fonksiyonların değişmesi, soyutlamalar yapabilme yeteneğinin gelişmesine fırsat tanımaktadır. Geleceği planlamak, daha önce hiç sorgulamadığı tutumları, davranışları ve değerleri sorgulamak ve kendilerini kendi düşüncelerinin nesnesi olarak almak ergenlikte soyutlama yeteneğinin bir sonucudur. Bu değişimlerin ego benmerkezciliğinin farklı bir biçimini başlattığını ve ergenlerin sanki sahnedeymiş gibi performans ve davranışlarını izleyen hayali seyircilerin olduğunu düşünerek davranışlarda bulduklarını, başkalarının düşüncelerinin kendilerine yönelmiş olduğu şeklinde bir düşüncenin varlığını ifade eder. Ona göre her ne kadar benmerkezcilik zihinsel gelişimin olumsuz yanını oluştursa da bu döneme özgü farklı duygusal tepkileri aydınlatma açısından yararlı olmaktadır. Benmerkezcilik zihinsel yapı ile kişilik dinamiğini ilişkilendirmek için gerekli görülmektedir (72).

2.3.3.2.2. Kişilik ve Ahlak Gelişimi

Kişilik bireyin özel ve ayırt edici, çevresi ile uyumunu sağlayan, başkalarından ayrı bir kişi olduğunu belirleyen, morfolojik, fizyolojik ve idari faaliyetlerin bütününe oluşturan davranışları olarak tanımlanabilir. Bireylerin kişiliği, üyesi oldukları toplumdaki diğer kişilerle ve organize olmuş gruplar içerisinde etkileşimler sonucunda oluşur (83).

Ergenlik hızlı ve geniş kapsamlı bir değişim dönemidir. Bu dönemde ergen hem fiziksel hem de zihinsel açıdan anlamlı değişimler yaşamaktadır. Daha önceleri burada ve şimdi üzerine odaklanmış olan düşünce, olasılıklar ve varsayımlar dünyasına açılmaktadır. Aynı zamanda, ana babalar, öğretmenler ve yaşlılar, ergenin toplumsal ve zihinsel becerileri ve sorumlulukları hakkında yeni beklentiler ortaya koymaktadır. Kimlik gelişimi süresince, ergen, kuvvetli ve zayıf olduğu yanlar hakkında daha çok farkındalık kazanmaktadır (8).

Ergenlik döneminde birey, deneye deneye kendine en uygun benliği bulmaya çalışır. Kişilikten kişiliğe girer ki bu geçici kişiliklere “sanki ben” adı verilir. Bu denemeler sonucunda ergen kendine yeni bir benlik ya da benlik kimliği (ego identity) oluşturur. Kimlik duygusu gelişmiş bir genç kendi benliğinin sürekliliğini algılayan, kendine yabancı görünmeyen, nerden gelip nereye yöneldiğinin bilincinde olan kişidir. Bu dönemde büyük önem kazanan kimlik duygusu benliğin, bütünleştirme yetisinin kişiliğe yerleşmesinde önemli yer tutar (130).

Ahlak, insanın başka varlıklarla belli normlara göre gerçekleşen ilişkiler toplamını, insanın söz konusu ilişkileriyle bu varlıklara yönelen eylemlerini düzenleyip anlamlandıran norm, ilke, kural ve değerler bütününe ifade eder (29).

Ergenlik çağında iyi davranış artık başkalarını sevindiren ve başkalarınınca onaylanan davranıştır. Kurallar, doğru ve iyi kavramları, ortak değer yargıları gencin üst benliğinin bir parçası olmuştur. Yanlış davranmaktan, ceza korkusuyla değil, kendisinde doğru ve uygun bulmadığı için kaçınır. Uygun davranışı hem kendi yararına, hem de toplum değerlerine ve düzenine uyduğu için benimser. Bir sonraki basamakta genç, ahlâk değerlerinin yere, zamana ve koşullara göre değişebildiğini, bunların göreceli olduğunu kavrar (29).

2.3.3.2.3. Riskli Davranışlar

Hızlı değişimlerin olduğu ergenlik döneminde ergenin içinde yer aldığı sosyal çevre içerisinde kendisine sunulan sosyal desteğin yetersiz veya hatalı olması halinde ergende dürtüsel davranış, öğrenme bozuklukları, amaçsızlık erteleme eğilimi, evden kaçma, okulu bırakma, cinsel ilişkiye girme, alkol ve madde kullanımı gibi çeşitli uyum problemleri ortaya çıkabilmektedir. Yeterli sosyal desteğe sahip kişilerin psikolojik servisleri kullanma olasılığı azalırken, bu destekten yoksun olanların

profesyonel sağlık merkezlerine daha fazla müracaat ettikleri ve bu kişilerin aile yakınlarının az olduğu, aile ile problemleri konuşmada çözüm aramada eksik oldukları belirtilir (72, 103).

Ergenlik dönemi ile birlikte problem olarak gözlenebilecek davranışların yapılma sıklığı ve oranlarında da hızlı bir artış gözlemlenir. Problemlerin bu kadar artmasındaki nedenlerden birinin; ergenlerin kendilerine bir şey olmayacağı düşüncesi, bilişsel ve davranışsal süreçlerde değişmeler, ergenlerin kendilerini incinmez hissetmeleri, riskli davranışa girerken zarar ve yarar algılarının sağlıklı olmaması duygusu olduğu belirtilir (123).

Riskli davranışların bir diğer nedeni olarak internetin problemlili kullanımı gösterilir. Ergenlerin gelişimsel ihtiyaçları, kişilik gelişimi ve hızlı psikolojik olgunlaşmanın ortasında olmaları nedeniyle internetin zararlı etkilerine daha çok maruz kalmaları söz konusudur. İnterneti kullanım düzeyi düşük ergenlerin interneti kullanım düzeyi yüksek ergenlere göre anne ve arkadaşlarıyla daha iyi ilişkilere sahip olduğunu gösteren bulgularla birlikte aşırı internet kullanan ergenlerde sosyal ve psikolojik iyilik hallerinde düşme olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur. 10-19 yaş arası internette aşırı zaman geçiren ergenlerde yalnızlık ve depresyon artmıştır. İnternet bağımlısı ergenlerde intihar düşüncesi düzeylerinin de yüksek olduğu gözlenmiştir. Bağımlılık, depresyon, utangaçlık, düşkün benlik saygısı, duygusal ve kişilik problemleri gibi ruhsal ve davranışsal sorunlar internet bağımlılığı gösteren ergenlerde daha yüksek oranda görülmektedir. Şiddetli psikiyatrik belirtiler, düşmanlık, nevrotizm, psikotizm ve yalan söyleme gibi psikopatolojik problemlerin de interneti sıkça kullanan ergenlerde daha yüksek seyrettiğini gösteren araştırma sonuçları görülmektedir (35).

2.3.3.3. Ergenlikte Sosyal Gelişim

Ergenlikte önemli bir diğer gelişim boyutu ise sosyal gelişmedir. Bilindiği gibi bireyin sosyalleşmesi ilk olarak ailede başlar. Bu bağlamda ergenin sosyalleşme süreci aslında çocukluk döneminde başlamış ve ergenlik döneminde ise bu süreç ailesinin dışına taşarak okul çevresi ve dolayısıyla arkadaş grupları ekseninde hızla devam etmektedir. Bu sosyalleşme sürecinde ergen için önemli gördüğü konularda ailesi, hala bir başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu anlamda ergen, öncelik olarak okul, meslek seçimi ve geleceğiyle ilgili kararlar alır (90).

2.3.3.3.1. Aile

Gerçekte aileler çocukların ergenlik döneminin niteliğinin ve süresinin belirlenmesinde fazlası ile etkilidirler. Bunun nedeni ise; çocuklarına karşı gösterdikleri tepkiler ve ergenliğin ne olduğu ve ne zaman başladığına dair olan algılamalarıdır. Ailelerin sosyal gelişme üzerinde etkilerini inceleyen çalışmaların genellikle iki yönde olduğu görülür. Araştırmaların birinci yönü; ailelerin disiplin tekniklerinin ve bu tekniklerin kişilik ile gelişimin diğer boyutları üzerindeki etkisinin incelenmesi, ikinci yönü ise; çocukların, çocuk yetiştirme tekniklerini algılamaları ve bu algılamaların sosyal gelişmenin boyutları ile olan ilişkisi üzerinde odaklaşmıştır (130).

Aile içindeki etkileşim tarzı, ergenin bireyselleşmesi ve toplumsallaşması açısından önemlidir. Anne-babanın gençle kurdukları ilişki düzeyi, onun özgüven duygusunu olumlu ya da olumsuz yönde etkileme özelliğine sahiptir. Anne ve babanın birbirleriyle olan ilişkilerinin sağlıklı olması gencin onlara olan güven duygusunu olumlu yönde etkilerken, anne-baba arasındaki sağlıklı ilişkiler ise, genci olumsuz yönde etkileyerek onun psikolojik durumunun bozulmasına, aile, arkadaş ve okul çevresiyle olan ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilir. Bu durumda ise ergenin ya grup dışına itilmesi ya da normlardan sapan davranışlar sergileyen gruplara (çetelere) katılması söz konusu olabilir (21).

Aile içinde sıklıkla tartışma ve şiddetin olması, beklendiği gibi ergenlerin risk alma davranışlarını arttırmaktadır. Duygusal açıdan yakın ve destekleyici olup, baskıcı ve yasaklayıcı olmayan, uyumlu aile ilişkileri ise ergenin riskli davranışlara karışmasını engellemekte; ergenin olumsuz akran gruplarıyla birlikte olma olasılığını azaltarak, akran grubunun olumsuz etkilerinden ergeni korumaktadır (139).

Ergende, olumsuz durumların ortaya çıkmasında aile içindeki düzen çok önemlidir. Toplumun en küçük birimi olan aile ergenin gelişiminde önemli yer tutar. Düzgün ailelerde yetişen bireyler sorunsuz ya da az sorunlu bir geçiş dönemi geçirirler, bu da bireylerin sağlıklı ve düzgün bir gelişim geçirmesine olanak sağlar. Dolayısıyla ailelere çocuk yetiştirmede önemli roller düşmektedir. Bunun içinse, ailelerin sağlıklı bir toplum ve ev ortamının oluşması için bu konuda gerekli bilgi ve donanıma sahip olmaları gerekmektedir.

2.3.3.3.2. Arkadaş Grubu

Ergen davranışlarının odaklandığı temel alanlardan biri arkadaş ve akranlarıyla ilişkileridir. Araştırmacılara göre çocuğun varlık merkezi olan aile, değerlerin öğretilmesinde ve kişisel güvenin kazandırılmasında akran grubunun başarısına ulaşamaz. Ergenlik döneminde tek cinsiyetli arkadaş grupları derece derece karşı cinsten grupların etkilerine girerler ve geniş bir ergen kalabalığı oluşur. Ancak daha sonraki aşamada heteroseksüel arkadaş grupları oluşmaya başlar. Böylelikle gevşek örüntülü ergen çiftler grubu oluşur. Bu gruplarda aynı cinslerden oluşan dostluklar da kurulabilir ve çok daha yakın, daha yoğun, açık ilişkiler yaşanabilir. Bu tür dostluklar ergene kendinin ve başkalarının duygularını öğrenmesine katkıda bulunur ancak bu dönemde yaşanan arkadaşlıklar daha önceden oluşan psikolojik yaraları tedavi edici de olabilir, zararlı da olabilir, genci pişmanlık duyacağı davranışlara da itebilir (39).

Ergenlik döneminde çocuk zamanının büyük bir bölümünü arkadaşları ile geçirir. Çocuklar kendi gereksinimlerine uygun bir topluluk oluşturmak amacıyla gruplar kurarlar ve kendi otoritelerini kendileri sağlarlar. Ergen akran gruplarında kendisine benzer olanlarla kurduğu arkadaşlıklar sayesinde duygu ve düşüncelerini paylaşma, kimliğini bulma, ilgi ve değerlerini ailesinin ötesine genişletme olanağını bulur (123).

Akran gruplarının, ergenin bireyselleşmesinde ve toplumun bağımsız bir bireyi olmasında pek çok katkıları vardır. Akran grupları, bağlılık ve ait olma duygusu sağlayarak ergenin kendine güveni ve benlik saygısı gelişimi üzerinde etkili olmakta; stres yaratan olayların etkisini azaltan sosyal bir destek sağlamakta (52). Ahlaki normların ve değerlerin kazanılmasına yardımcı olmakta; birbirlerine verdikleri geribildirimlerle kişilerarası ilişki kurma becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunmaktadır (81).

Ergen için arkadaşlık, hayatın her döneminde önemli olan sosyal bir gereksinimdir. Arkadaş ilişkileri, kişilik gelişiminde, olgunlaşma ve toplumsallaşmada, cinsel kimliğin, bir gruba ait olma duygusunun, paylaşma ve sorumluluk alma duygularının kazanılmasında büyük önem taşımaktadır (47). Ancak, ergenlerin bu dönemde olumlu davranışlar kazanması kadar olumsuz

davranışları kazanmasında da arkadaşların büyük rolünün olduğu görülmektedir. Örneğin, arkadaşlarının alkol tüketimi zaman içerisinde ergenin alkol kullanmaya başlamasına yol açmaktadır (51). Dolayısıyla ergenin arkadaş grubu büyük bir önem taşımaktadır. İyi ve temiz bir arkadaş çevresi bireyi birçok kötü durumdan ve alışkanlıktan uzak tutar.

2.3.3.3. Okul

Gençler için okul, hem öğrenim ve arkadaşlık yeri, hem de öğretmenlerle yeni ve değişik ilişkiler kurulan toplumsal bir ortamdır. Gençlerin tutum ve davranışları, bağımsızlık girişimleri öğretmen-öğrenci ilişkisine değişik bir nitelik kazandırır. Bu dönemde genç, kendisini ayrı bir varlık olarak görmek ve göstermek çabasındadır. Ailesinden dolayı değil, kendi yetenekleriyle, başarısıyla ve kişilik özellikleriyle beğenilmek ve kabul görmek ister. Bu bakımdan okul ortamı hem etkilendiği, hem de başkalarını etkileyebildiği bir toplumsal ilişki ortamıdır (149).

Gençlerin başarısının takdir edilip edilmediği, öğretmenlerin her çocuğa karşı tutumunun aynı olup olmadığı, okulun öğrenciden beklentileri önemlidir. Bu beklentiler ve ona yönelik tutumlar ergeni yönlendirecektir. Ayrıca okulun disiplin anlayışı, çocuğu ezip ezmediği, çocuklar arası ilişkiyi sağlıklı hale getirmek ve sürdürmek için tutumları, ebeveynlerle ilişkileri nitelik belirlemeden değerlendirilmesi gereken ölçütlerdir.

Okulun akademik faaliyetler dışı sağladığı olanaklara bakmak gerekir. Bu faaliyetler, derslerde başarılı olamayan çocuklara başarı alanları sağlar. Okulun müzik, resim, spor gibi alanlara ve çocukların bu alanlardaki başarılarına önem vermesi gerekir. Ayrıca okulun, öğrencilerine sorumluluk alma şansı tanınması da önemlidir. Bu sorumluluklar ve başarı çocuğun kendine saygısını artırır. Doğru okul, öğretmenlerin daha hassas ve gençlerin gereksinimleriyle daha ilgili olduğu işlevsel okuldur (119).

2.3.4. Ergenlikte Karşılaşılan Problemler

Birey ergenlik döneminde belli başlı problemlerle baş başa kalabilir. Ergen gelişim döneminde olduğundan gerek fiziksel gerekse zihinsel olarak bir takım sorunlar yaşayabilir. Fiziksel olarak yaşadığı değişme genci memnun etmeyebilir, genci bunalıma sokabilir. Bunun yanında karşı cinsle olan ilişkilerde yaşanabilecek

sorunlar genci olumsuz yönde etkiler. Genç, bu dönemde ailesi ile olan ilişkilerinde, yaşadığı problemler onu hiç ummadığı olumsuzluklara itebilir. Okul ve arkadaş çevresi de bu noktada gencin ergenlik gelişimine olumsuz etkiler bırakır. Kısaca ergen, gelişimi süresince karşılaştığı olumsuzluklardan, doğrudan ve yüksek derecede etkilenir. Şimdi bir ergenin gelişim süresince ruhsal olarak karşılaşılabileceği sorunları sıralayalım;

1. Depresyon
2. İntihar
3. Anksiyete Bozukluğu (bunaltı, kaygı)
4. Panik Bozukluğu
5. Sosyal Fobi
6. Obsesif Kompulsif Bozukluk (saplantı, zorlantı)
7. Sınav Kaygısı
8. Yeme Bozuklukları
9. Tik Bozuklukları
10. Somatoform Bozukluklar
11. Saç Yolma
12. Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu
13. Davranım Bozukluğu
14. Madde Kullanımı
15. Kişilik Bozuklukları
16. Bipolar Affektif Bozukluk
17. Şizofreni
18. Süreğen Hastalıklar ve Özürlü Olmak (119).

2.3.4.1. Şiddete Yönelme

Şiddete yönelme durumu, toplumun en küçük birimi olan ailede çok büyük önem taşır. Çünkü çocuk ergenlik döneminde kendine model alma faktörünü yoğun bir şekilde kullanır. Dolayısıyla ailede gördüğü şeyleri direk olarak sosyal yaşantısında sergiler. Böylelikle şiddet ve saldırgan tutumlar içinde yaşayan genç etrafına da bu şekilde davranabilir ve zarar verme eğilimde bulunabilir.

Şiddetin ürperten bir yönü de şiddete yönelen gençlerin empatiden yoksun bir karaktere sahip olmaları, geleceğiyle ilgili ümitsizlik hissine kapılmış ve kendilerine ne olacağını bilmediklerinden kontrol hissinden yoksun olmaları ve çoğu zaman anti sosyal davranışlar içinde olmalarıdır. Şiddet eskisinden daha teşvik edici bir durumdadır. Ergenlerin arkadaşları önünde bir saygısızlıkla karşılaşmaları durumunda saldırgan veya şiddet içeren bir tavırla hareket etme ihtimalleri fazladır. Arkadaş baskısı bir yana, pek çok ergen birilerinin kendilerine alay edercesine bakmasından dolayı kolayca saldırgan olabilir veya şiddet içeren biçimde hareket ederler (66).

Şiddetle ilgili tepkisel ve dürtüsel artış kısmen de olsa beyin gelişimini etkilemektedir ve gittikçe daha fazla çocuk sürekli şiddetin var olduğu çevrelerde önceden tahmin edilemeyen şiddetin mağdur veya tanıkları olmaktadır. Sadece şiddete maruz kalma ihtimalleri artmamakta, aynı zamanda şiddet yoğunluğunu, öldürücülüğünü ve hızını da arttırmaya başlamış gibi görünmektedir. Beyin gelişimiyle ilgili son araştırmalar bu tip şiddete maruz kalma durumlarının beyini ödüllendirebileceğini, çünkü ergen beyinlerindeki yenilikleri araştırın mekanizmaların dürtüleri kontrol eden veya duyguları düzenleyen yetilerden daha aktif olduklarını göstermiştir (36).

Ergenlik dönemi ve öncesi için, bireyin yaşadığı fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik olumsuzluklar, onun şiddet eğilimine katılmasını ve bu türde davranışlar ortaya koymasını teşvik eder. Ergen hayatı olabildiğince arzu, istek ve tutkuları doğrultusunda yaşamak ister, bu denli hızlı ve yoğun yaşanan bu dönemde yaşanan bazı olumsuzluklarda bireyi önemli ölçüde etkiler ve istenmeyen davranışlarda bulunmasına sebep olur. Bu kadar hassas olan bu dönem çok iyi tahlil edilmeli ve bireyin sorunsuz bir gelişim geçirmesi için gerekli her şey detayıyla yapılmalıdır.

2.4. Saldırganlık

2.4.1. Saldırganlık Kaynağı ve Şiddet

2.4.1.1. Saldırı, Saldırganlık ve Şiddet Kavramı

Saldırı kelimesinin karşılığı Türk dili ve etimolojisi sözlüğünde şu şekilde açıklanmaktadır. Bir yere, bir nesneye doğru hızla atılmak (126). Kişinin, bilinçli ve kasıtlı bir şekilde sosyal çevresine psikolojik veya fiziki olarak zarar vermeye yönelik bir davranışta bulunmasına Saldırı (aggression) diyoruz. Saldırganlık (aggressiveness) ise kişide, saldırı davranışı göstermeye yönelik olan ve nispeten süreklilik özelliği taşıyan bir eğilimi anlatır (76).

Saldırganlık; kişililiğin oluşması için zorunlu, canlının sosyal ve coğrafi ortamda yerini alabilmesini sağlayan bir yetenektir. Saldırı ise saldırganlığın aktif hale gelişidir. Her canlı, varlığını korumak mecburiyeti nedeniyle, çevresini saran dünyaya karşı belirli bir ölçüde saldırıda bulunmak zorundadır (53). Saldırganlık, canlıların yaşaması için gerekli dürtü olup, biyolojik temeli olan içgüdüsel davranış biçimidir (25).

Saldırganlık (agression), öfke, düşmanlık, rekabet, engellenme, korku gibi durumlardan kaynaklanan ve karşısındakine, zarar vermeyi, onu durdurmayı, ona engel olmayı ya da kendini korumayı hedefleyen fiziksel, sözel ve sembolik her türlü davranış. Sağlıklı bir yoldan kendini ortaya koyma biçiminde yerinde ve öz koruyucu olabileceği gibi, yıkıcı davranışlarda olduğu gibi olumsuz da olabilir. Saldırganlığın hedefi diğer insanlar olabileceği gibi, genelleşerek kurumlar, fiziksel çevre ya da depresyonda olduğu gibi kişinin kendisi de olabilir (33).

Firedman, Sears ve Carlsmith, (1993)'te saldırganlığı; fiziksel güç kullanılsın veya kullanılsın başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış olarak tanımlamışlardır. Bir başka tanımda ise; Saldırganlık, genellikle bir başka kişiyi fiziksel veya sözlü olarak yaralamayı yahut herhangi bir şeyi tahrip etmeyi amaçlayan davranış olarak tarif edilir (5).

Saldırganlık; (59) kötülük ya da yıpratma amacıyla bir kimseye karşı doğrudan doğruya aletli ya da aletsiz bir eylemde bulunma, bireyin kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşı, zorla karşısındakine benimsetme çabası, başkalarını incitme amacıyla girişilen her türlü eylem ve davranışı olarak tanımlanır.

Farklı yaklaşımlara rağmen saldırganlığın birçok sosyal psikologun kabul ettiği şekliyle şöyledir; saldırganlık canlı bir varlığa yöneltilen zarar verme amacı güden davranışlardır. Bu tanım saldırganlığı sadece canlı varlıklara yöneltilen bir davranış olarak sınırlamıştır (138).

Saldırganlık, genel olarak zarar verici davranışa işaret etmekle birlikte, araştırmacılarca çeşitli alt tiplerine göre sınıflandırılarak tanımlanmıştır. Saldırganlığın yaygın olarak ele alınan bir sınıflandırma şekli, ilişkisel saldırganlığa karşı açık saldırganlık ayrımıdır. İlişkisel saldırganlık, bir çocuğun arkadaş ilişkileri ve bir gruba dâhil olmayla ilişkili duygularına zarar vermeyi amaçlayan davranışlara işaret ederken, açık saldırganlık, fiziksel saldırganlık, sözel tehditler ve gözdağı verme aracılığıyla zarar vermeye yönelik davranışları içermektedir (26).

Şiddet (violence), düşmanlık ve öfke duygularının kişilere veya nesnelere yönelik fiili, yıkıcı fiziksel zor yoluyla dile getirilmesi. Bu haliyle her türlü çatışma ilişkisinde (ailede, okulda, gruplar, ırklar vb. arasında) rastlanan şiddet, saldırganlığın özgürlüğü, insan iradesini hiçe sayan en ileri, en aşırı boyutudur (93).

Şiddet, bir hareketin, bir kuvvetin veya gücün değerlendirilmesi, sert hareket etmek, sert davranmak, kaba davranmak, kaba kuvvete başvurmak şeklinde tanımlanmıştır.

Şiddet ve Saldırganlık terimleri sıklıkla birbirinin yerinde kullanılır. Şiddet daha gündelik olarak, davranışın kendini tanımlamak için kullanılmasına rağmen, zaman zaman bir duygusal hali anmak için de kullanılır (5).

Canlı bir organizmaya dolaylı ya da dolaysız olarak zarar vermeyi amaçlayan davranış söz konusu olduğunda, saldırganlık ya da saldırgan davranıştan söz edilebilir. Bundan olumsuzluğa, biçimsizleştirmeye, yıkıma neden olan acıyı, üzüntüyü, öfkeyi ortaya çıkaran şeyler anlaşılmaktadır. Saldırganlık ve saldırganlık dürtüsünün şiddete dönüşmesi, bir toplumun tüm bireylerini etkileyen bir sorundur. Saldırganlığın tanımında da bu vardır: Birine ya da bir şeye zarar vermek amacını taşıyan ve toplumsal acıdan onaylanamaz davranışlara saldırganlık denir (3).

İnsanlardaki saldırganlık ve bunun şiddete dönüşmesi eğilimi de, kişinin psikolojik ve toplumsal gelişiminin, nörolojik ve hormonal yapısının etkileşimiyle ortaya çıkmaktadır. Saldırganlığın toplumsal yaşamla bağdaşmayan bir davranış

olduğu görüşü, saldırganlığın ikizi değil, aşırı uç olarak kabul edilebilecek bir dışa vurum biçimidir (3).

Klasik psikanalizde gerçek davranışta veya fantezide başkalarına zarar vermeye, onları yok etmeye, küçük düşürmeye, kısıtlamaya vs. yönelik bir eğilimler toplamı. Freud, başlangıçta saldırganlığın engellenmeye yönelik içgüdüsel bir davranış olduğunu savunmuş ve bunu ölüm içgüdüleriyle birleştirmiştir. Genellikle cinselliğin ve libidonun karşıtı sayılır. Saldırganlığın tek dışa vurumu şiddet eylemi değildir. Engellenmenin yaşandığı evreye ve kişinin mizacına bağlı olarak değişiklik gösterir. Örneğin hiciv ve eleştiri saldırganlık sayılabildiği gibi, pasif direniş, birisine yardım etmeyi reddetme de saldırganlık olarak değerlendirilebilir. Ancak saldırganlık, bugün bu olumsuz anlamlarıyla değil, kendini ortaya koymak, kendi haklarını savunmak gibi olumlu anlamlarıyla da tanımlanmaktadır.(33).

Sık, sık diğer kişiler ve objeler ile mücadele eden benlikte yaşam enerjisinin, atılğan ve iddialı bir şekilde kanalize olması. Bu güçlülük, canlılık, kızgınlık ve kuvvet duygularını içerir. Kişiler usanmış, bezmiş, bıkmış olduklarında sert çıkışlar yaparlar, sözel ve fiziksel saldırılarda bulunurlar, sık sık da kendilerini kontrol etme eksikliği gösterirler (92).

Özetleyecek olursak, saldırganlıktan söz edebilmek için öncelikle bir davranışın ortaya çıkması, davranışın zarar ve incitme niyeti taşıması, zarar verme veya incitmenin gerçekleşmesi gerekir. Bu, daha önce de belirtildiği gibi fiziksel ya da psikolojik olabilir. Vurmak veya tekmelemek kadar birisine küfür etmek ve kötü söz söylemekte saldırganlıktır (132). Bunu harekete geçirmek saldırıyı, ileri boyutlarına ulaştırmaksa şiddeti ortaya çıkarır.

2.4.1.2. Saldırganlığın Kaynağı ve Oluşumu

Bazı bilim adamları saldırganlığı insan doğasında var olan bir öldürme içgüdüğü olarak açıklamak isterken; bazıları da denetlenebilen ve önceden tahmin edilebilen, öğrenilmiş sosyal bir davranış olarak tanımlamaya çalışmışlardır (77).

Psikanaliz öğretisinin kurucusu olan Freud, ilk değerlendirmelerinde saldırganlığı; insanın yaşamını devam ettirici ve cinsel ihtiyaçlarının engellenmesi durumunda gösterdiği tepkisel davranışlar olarak ele almıştır. Daha sonraki çalışmalarında ise insanlarda saldırganlık, şiddet ve yıkıcılık yönünde doğuştan gelen

bir eğilimin varlığından söz etmiştir. Freud'a göre bu eğilim, iki temel içgüdüden birisi olan, öldürme içgüdüsünden (thanatos) kaynaklanmaktadır. Bunun karşısında ise yaşama ait davranışları, cinselliği ve kendini koruyucu içgüdüleri içeren yaşam içgüdüsü (eros) yer alır. Bütün davranışlarımız, bu iki içgüdü'nün birlikte hareketinden ortaya çıkar. Saldırganlık ve yıkıcılığın, öldürme içgüdüsünün bir ürünü olduğunu savunmuştur. Bu yolla biriken enerji, yaşam içgüdüsünün etkisiyle kaslarımıza yönlendirilir ve bu şekilde açığa çıkar. Bu her zaman karşısındaki kişiyi öldürme veya ona fiziksel bir zarar verme şeklinde görülmez. Sadece rekabet etme bile bir saldırganlık gösterisi sayılır (3).

Saldırganlığın içgüdüsel olarak doğuştan insanda bulunduğunu savunan ünlü etnolog Lorenz'e (1968) göre saldırganlık, tüm diğer organizmalarda da bulunan kavga etme içgüdüsünden kaynaklanır. Bu içgüdüyle ilgili enerji, değişen oranlarda her insanda üretilmektedir. Saldırganlığın ortaya çıkması, biriken bu enerjiye ve saldırganlık doğurucu uyarının varlığına ve gücüne bağlıdır. Saldırganlık kaçınılmaz bir şeydir ve zaman zaman kendiliğinden boşalabilir.

Lorenz'e (1968) göre, sinir sisteminde sürekli olarak biriken enerji, bir bahane bularak dışarı çıkmak durumundadır. Dışarıdan bir uyarın gelmesi bile, bir kabın içinde birikmekte olan gazın zayıf bir nokta bularak dışarı çıkması gibi, bir süre sonra kendiliğinden patlayacaktır. İşte saldırganlık bu şekilde meydana gelmektedir ve saldırganlığın yöneldiği hedef, saldırganlığın gerçek nedeni değil, sadece görünürdeki bahanesidir. İnsanlar, haksızlık, baskı, zulüm ve savaş olduğu için saldırganlaşmazlar, gerçekte saldırgan oldukları için bu mekanizmaları geliştirirler (71).

Erich Fromm (1984), saldırganlığın tanımında kasıt unsurunu ön plana çıkarır ve karşısındakine zarar veren ama aslında böyle bir amaç taşımayan davranışları kaza niteliğindeki saldırganlık olarak tanımlar. Fromm'a göre, kaza niteliğindeki saldırgan davranışların hepsinin bilinçsiz güdülerden kaynaklandığını ileri sürmek doğru değildir. Bunu anlamının en iyi yolu, ortaya çıkan kazaların tekrar sayısıdır. Bir basketbolcunun ribaunt sırasında eli ya da dirseği rakibine çarptığında, bu işlemin karşılaşma boyunca tekrarlanma sayısı kaza olup olmadığı hakkında bize bilgi verebilir (107).

Davranışsal yaklaşımda, pek çok insanın saldırgan olarak nitelendirdiği bazı davranışlar, başkalarınca saldırgan görülmeyebilir. Örneğin, bir kişinin tabanca ile bir başka kişiye ateş ettiğini ama silahın boş olduğunu varsayalım. Tetiği çeken, birini incitmek amacındadır. Ancak bu davranışı sonuçta zararsızdır çünkü boş bir silah tehlikesizdir, bu nedenle de bir kişiyi incitmesi söz konusu değildir. Çok öfkeli olmasına ve birisini öldürmeye kalkmasına rağmen, davranışsal yaklaşıma göre bu kişi saldırgan değildir (107).

Kişiliğin değişme, gelişme ve olgunlaşma sürecinde, kişiliği oluşturan katmanlarda yer alan olumsuz etkenler, kişilik bozukluğuna yol açar. Kişilik bozukluğu gösteren insanlar, ruhsal yaşantılarındaki çatışma, çelişme nedeniyle ailesiyle, başkalarıyla, yakın ve uzak çevreyle, toplumla ve kültürle sağlıklı ilişkiler kuramazlar. Toplum davranış kalıplarına, davranış örneklerine uyum sağlayamazlar. İçgüdülerinden kaynaklanan davranışlarını bastıramazlar, denetleyemezler ve engelleyemezler. Kişilik bozukluğu içindeki insanlar, gerekli gereksiz, yerli yersiz kızıp öfkelenirler. Doğaya, insanlara ve nesnelere yönelik saldırılar yapar, saldırgan davranışlarda ve şiddet eylemlerinde bulunurlar (145).

Saldırganlık insanın içinde bir dürtü olarak bulunur ancak dışarıya çıkmasında belli başlı duygu durumları etkili olur. Genel olarak saldırgan davranışlara yol açan duygu durumları şöyle özetlenebilir;

Acı: Bedene fiziksel olarak zarar veren ya da ruhsal yaşantıyı tehdit eden uyarıların yarattığı, kötü olumsuz duygu durumudur.

Can Sıkıntısı: Elem doğrultusunda karışık duyguların yer aldığı tedirginlik yaratan duygu durumudur.

Kaygı ve Endişe: Güçlü bir beklenti, dürtü ve isteğin amacına ulaşamayacak gibi görüldüğü durumlarda beliren, bedensel gerginlik ve ruhsal tedirginlik durumudur.

Korku: Gerçek ya da beklenen bir tehlike ve yoğun bir acı karşısında uyanan duygu durumudur.

Kızgınlık-öfke: Baskı, engelleme ya da korku karşısında gösterilen saldırganlık tepkisidir.

Köpürme: Aşırı derecede öfke sonucu tüm bilinç ve davranışın karışması, ne yaptığını bilmeme durumudur.

Aşırı Kızgınlık: Coşkuda artmadır. Kızgınlık ve öfkeye bağlı saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasına yol açar.

Aşırı Sinir Duyarlılığı: Aşırı, ölçsüz, gereksiz kızgınlık, öfke kaygı, endişe duygusunun karışık olduğu tedirginlik durumudur.

Düşmanlık: Algılama, düşünme ya da yorumlama sonucu başkalarına duyulan güvensizliğin yarattığı kuşku ve şüphe sonucu onlara kin, nefret duyma, kötülük yapma duygusudur.

Kin: Başkalarına saldırıyı amaçlayan gizli nefret ve düşmanlık duygusudur.

Nefret-Tiksinti: Bir insanı ya da nesneyi aşağılık, çirkin, kötü bularak ondan uzak durmak, ona kin bağlamak, beslemek, gütmek, tutmak deyimleriyle açığa çıkan duygu durumudur.

Özetle, yukarıda nitelikleri ve özellikleri anlatılan duygu durumları saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin tetiğini çeker (94, 145).

2.4.2. Saldırganlık Kuramları

Saldırganlığa, tarih boyunca tüm insanlarda ve tüm toplumlarda rastlanmıştır. Saldırganlık davranışlarını açıklamaya çalışan birçok kuram vardır. Bunlar saldırganlığın nereden kaynaklandığını ve nasıl oluştuğunu açıklamak için çok çeşitli görüşler ortaya koyarlar. Araştırmanın bu bölümünde bunların neler olduğuna bir bakalım.

2.4.2.1. İçgüdü Kuramı

İnsanlar bazen belirli durumlarda ve belirli uyarıcılar karşısında kendine özgü son derece yapılaşmış davranışlar gösterirler. Bu tür davranışlara içgüdüsel davranış adı verilir. İçgüdüsel davranışlar doğuştan vardır. Öğrenilmemişlerdir ve önceden saptanmış bir yapı içerisinde kendilerini gösterirler. Doğuştan gelen yapılaşmış davranışlar belirli uyarıcıların ortamında ortaya çıkarlar (37).

İnsanlarda, öldürme içgüdüsünün varlığından söz eden Freud, bu içgüdüsel enerjinin bir şekilde boşaltılmaması durumunda kişinin, kendisine ve çevresine karşı

tahrip edici davranışlar içerisinde girebileceğini ileri sürmüştür. Bu yaklaşımın sporla ilişkisini ise Lorenz kurmuştur. Hayvan davranışları konusundaki çalışmalarıyla tanınan Lorenz, hayvanlarda gözlemlendiği saldırgan davranışları insanlara da genelleyerek, canlılardaki saldırganlığın bir içgüdü olduğunu savunmuştur. Ayrıca, düşmanlık ve saldırganlık eğilimlerinin dengelenip, bunların zararsız faaliyetlere dönüştürülebilmesi için, saldırganlığın yaşanmasının doğru ve gerekli olduğunu belirtmiştir (76).

Etolog K. Lorenz'e göre saldırganlık doğuştan getirilmektedir. Ama Lorenz'in Freud'dan ayrıldığı nokta, saldırganlığın türlere hizmet eden bir fonksiyonunun bulunduğunu söylemesidir. Lorenz'e göre, saldırganlık, hayatta kalma ve türlerin korunması şansını artırır. Saldırganlık sayesinde türün en sağlıklı ve en güçlü liderleri seçilir, gelecek jenerasyona çok daha fazla kaynak bırakılır, türün yaşadığı sosyal ünite hiyerarşi belirlenir, en iyiler basamağın en üstünde yer alır. Lorenz'e göre saldırganlık kabul edilebilir ya da kabul edilemez şekilde değerlendirilebilir. Dolayısıyla savaş, insanın, saldırganlığını göstermesi için kabul edilemez bir eylemken, spor kabul edilebilir olarak görülmektedir (132).

2.4.2.2. Biyolojik Kuram

Tüm davranışlarımızın kökeninin beyin ve dolayısıyla merkezi sinir sisteminin olduğu bilgisi, saldırganlığın kökenlerinin beyindeki bazı yapılarla ya da bazı maddelerle ilgili olabileceğini düşündürmüştür. Bu alandaki çalışmalar bir nörotransmitter olan serotoninde, bir hormon olan testosteronda, erkeklerde olan Y kromozomunda, hipotalamus ve amigdala gibi beyin yapılarında ve suç davranışında genetik etkenlerde yoğunlaşmıştır (50).

Biyolojik kuram, insan saldırganlığına organizmadaki bazı yapıların neden olup olmadığını araştırmaktadır. Acaba bazı hormonların saldırganlıkta rolü var mıdır? Beynin bazı bölgeleri saldırganlıktan sorumlu mudur? Kromozomların saldırganlıkla ilgisi var mıdır? Conner'e göre hayvan deneylerinde, seks hormonlarından testosteron verilmesi saldırganlığı artırmaktadır. Fetus erkek olduğunda testosteron vücutta oluşmaya başlamakta, dolayısıyla beyin oluşumunda da görev almaktadır. Bu nedenle erkeklerin kadınlardan daha saldırgan olduğu söylenmektedir. Almanya, İsviçre ve Danimarka'da cinsel şiddet suçundan mahkûm

olanlara, iğdiş edilmeyi kabul etmeleri durumunda erken salıverilecekleri söylenmiştir. Bu öneriyi kabul eden gönüllü suçluların izlenmesi sonucunda bunların cinsellikle ilgili düşünce ve eylemlerinde bir azalmanın yanı sıra, cinsel saldırılarında da bir azalmanın olduğu belirlenmiştir. Beyinde hipotalamus, mesansafalon ve amigdala'nın uyarılmasının öfke ve saldırgan davranışlara neden olduğuna ilişkin araştırmalar bulunmaktadır (132).

Biyolojik kurama ait bir diğer açıklama genlerdeki farklı kombinasyonların saldırganlığa neden olduğu şeklindedir. Her insanın hücreindeki 23 çift kromozomdan bir çifti cinsiyeti belirler. Kadında cinsiyeti belirleyen kromozom çifti (XX), erkekte ise (XY) biçimindedir. Bu durumda, Y erkekliği belirleyen kromozom olarak düşünülmektedir. Ancak bazı erkeklerde bu kromozomlar XYY şeklindedir. Bazı bilim adamları fazla olan bu Y kromozomunun, erkekte saldırganlığı artırdığını savunmaktadır. Araştırmalar XYY tipindeki kromozomun erkek suçlular arasında normallere göre dört kez daha fazla görüldüğü şeklinde sonuçlanmıştır. Fakat kromozomlarla ilgili bu açıklamayı eleştirenler ve saldırganlığın açıklanması için yetersiz bulanlar da bulunmaktadır (137).

2.4.2.3. Engellenme-Saldırganlık Kuramı

Dürtünün amacı, boşalım ve gerginliğin ortadan kalkması, doyum ve bununla birlikte hoşlanımdır (haz). Bu amacın gerçekleşmesi için organizmanın yöneldiği doğrultuda bir engelin bulunması; bu nedenle boşalım ve doyumun olmaması durumuna engelleme denir (146).

Bandura (1973)'e göre, yapılan çalışmalar istisnasız olarak engellenme ve saldırganlığın ilişkili olduğunu göstermekle birlikte yeni ve gelişen araştırmalar kalıtım ya da güdüden daha çok dış çevrenin saldırganlığı meydana getirdiği üzerine vurgu yapmaktadır (18).

Beyin kabuğunda çevreden gelen uyarıların yarattığı tepki yanında, uyarana karşı engellenme söz konusudur. Engellenme, koşullu tepkilerin sağladığı davranış kalıplarının depolanmasını, yerleşmesini önlediği gibi, kimi kez yerleşmiş tepkilerin de ortadan kalkmasına, silinmesine yol açar (95).

Saldırganlığı tetikleyen nedenlerden biride hayal kırıklığı veya bir başka deyişle engellenmedir. Gerçek hayatta yaşadığımız ve sıkıntıya girdiğimiz

durumlarda, amacımıza ulaşma yolunda bizi engelleyen bir durum söz konusudur. Bu da saldırgan davranışlarda bulunma olasılığımızı arttırır. Bu demek değildir ki, engellenme duygusu her zaman saldırganlığa yol açar ya da engellenme saldırganlığın tek nedenidir. Fakat birçok kuramcı tarafından engellenme, önemli nedenlerden birisi olarak ortaya konmaktadır.

1941 yılında Barker, Dembo ve Lewin tarafından yapılan, artık klasik olmuş bir araştırmada, çocuklara birçok güzel oyuncağın bulunduğu bir oda göstermişler, fakat çocukların bu odaya girmesini engellemişlerdir. Uzun bir süre çocuklar, oyuncaklara, onlarla oynamayı umarak bir camın arkasından bakmışlardır. Bu uzun bekleyişten sonra, çocuklara bu oyuncaklarla oynama izni verilmiştir. Bu araştırmada bir başka grup çocuk da hiç bekletilmeden oyuncaklarla oynamaya başlamışlardır. Bu ikinci grup huzur içinde oyuncaklarla oynarken, birinci gruptaki çocuklar oldukça yıkıcı ve zarar verici şekilde oynamışlardır. Oyuncakları atma, kırma, onların üzerlerinde tepinme gibi davranışlar göstermişlerdir (78).

Engellenme duygusunun oluşması, amaca çok yaklaşmışken daha da kolaydır. Engellenme nedeni beklenmedik bir nedense ya da kanun veya mantık dışıysa, engellenme duygusu artar (78).

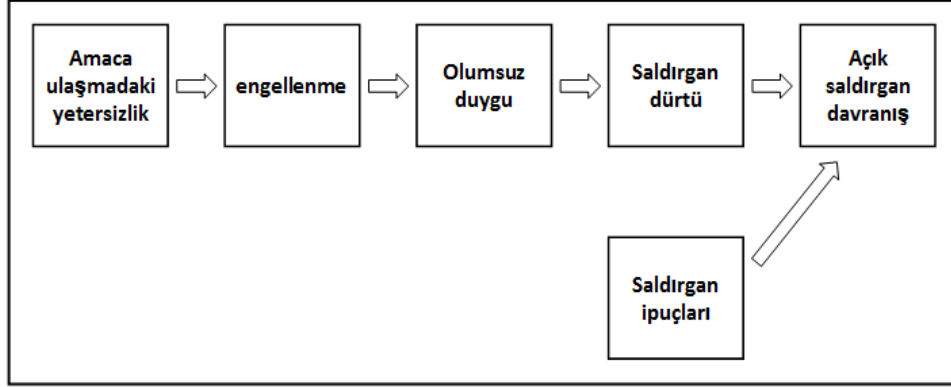
2.4.2.4. İpucu Uyarılmışlık Kuramı

Berkowitz (1993), küçük çocuklar üzerinde yapılan çeşitli araştırmalarda, çocukların engellenme karşısında saldırgan davranışlar yerine, geri çekilme veya kaçma tepkisi gösterme eğiliminde olduklarına dikkat çekmiştir (44).

Engellenme-saldırganlık kuramı ile sosyal öğrenme kuramını bütünleştiren Berkowitz (1993), engellenmenin ya da tahrik edilmenin saldırganlıkla sonuçlanabileceğini öne sürer, açık saldırganlığın genellikle saldırgan ipuçları bulunmadıkça ortaya çıkmayacağını ifade etmektedir. Saldırgan ipuçları da geçmişte saldırganlıkla birlikte bulunan ateşli silahlar gibi çevresel durumlara bağlanmaktadır. Bu kurama göre, engellenme daima saldırganlığa neden olmamakla birlikte, artan uyarılmışlık ve öfke saldırganlık olasılığını arttırır (44).

Saldırgan eylemlerin ortaya çıkmasında, artan uyarılmışlık ve öfke ile toplumsal olarak öğrenilmiş ipuçları saldırgan davranışa neden olur. Eğer toplumsal olarak öğrenilmiş ipuçları uygun değilse saldırganlık ortaya çıkmayacaktır.

Saldırganlığın öğrenilmesinde bir modelin olması, küfür ve ipuçlarının bulunması engellenirse bireyde saldırgan davranış azaltılabilir (44). Berkowitz'in görüşü **Şekil 2.1**'de verilmiştir (132).

Şekil 2.1: Engellenme-Saldırganlık Kuramının Yeniden Ele Alınışı

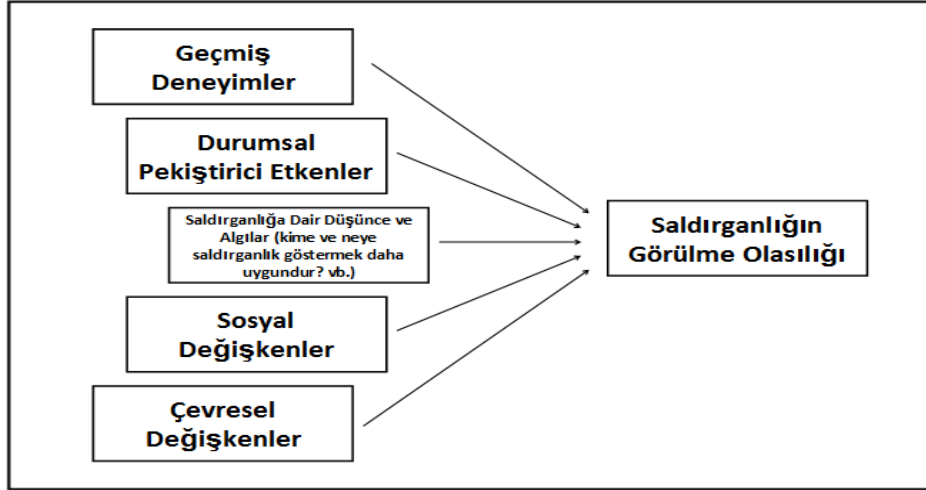
Berkowitz'e göre engellenme, öfke (anger) olarak isimlendirilen duygusal uyarılmışlığın artmasına neden olur. Ama öfkeli olma hemen saldırganlığa neden olmaz. Çünkü engellenen kişi eğer hemen saldırgan davranışta bulunacak olursa cezalandırılacağı düşünülür ve çevresel koşullar uygun olana kadar saldırgan davranışta bulunmaz. Ortam uygun olduğunda saldırgan davranışı gösterir (132).

2.4.2.5. Sosyal Öğrenme Kuramı

Bandura (1973) yapmış olduğu araştırmalarına dayanarak, sosyal öğrenme modelini oluşturmuştur. Bu görüşte iddia edilen, saldırganlığın, diğer karmaşık sosyal davranışlar gibi öğrenildiğidir. Doğrudan veya dolaylı yollarla;

1. Hangi gruplara veya kişilere daha kolay saldırganca davranabileceği,
2. Başkalarının ne tür davranışlarının saldırgan tepki gerektirdiği,
3. Hangi durum veya bağlamların saldırganlık için uygun veya uygunsuz olacağı öğrenilir.

Bir kişinin, belli bir durumda saldırganca davranışlarda bulunup bulunmayacağı birçok etkene bağlıdır. Kişinin geçmiş deneyimleri, durumsal pekiştirici etkenler (engellenme, silah vs. gibi saldırganlığı uyaran etkenler), kişinin saldırganlıkla ilgili düşünceleri ve algısı, sosyal ve çevresel bir takım değişkenler bu etkenlerdir (78).

Şekil 2.2: Saldırganlıkta Sosyal Öğrenme Modeli

Bandura (1973), üç grup çocuk üzerinde yaptığı denemede, öğrenmenin saldırganlık davranışının türünde ve miktarında ne ölçüde etkisi olduğunu açıkça göstermiştir:

Birinci grup, içi doldurulmuş oldukça büyük bir oyuncak bebeğe diğer çocukların saldırgan davranışını gösteren bir film seyretmişlerdir. İkinci gruptaki çocuklar yetişkinlerin bebeğe yaptıkları saldırgan davranışları seyretmişlerdir. Üçüncü gruptaki çocuklar, ya saldırgan davranışın bulunmadığı bir film seyretmişler ya da saldırgan davranışta bulunmayan yetişkinleri gözlemlemişlerdir.

Bu çalışmada çocuklar, daha sonra bebekle baş başa bırakılmış ve davranışları izlenmiştir. Saldırgan davranışı gözleyen gruptaki çocuklar, bebeğe tekme, tokat atarak saldırgan davranışta bulunmuşlardır. Çocukların çevrelerinde gördükleri davranışları modelledikleri ve bu çerçevede hareket ettikleri gözlenmiştir (107).

Bu kuram, saldırgan davranışların kaynaklarının çok çeşitli olduğunu, geçmiş deneyim ve öğrenmeden, dış durumsal etmenlere kadar yayılan çok geniş bir yelpaze içinde değerlendirilmesi gerektiğini, ayrıca saldırganlık ve şiddetin, nesiller boyunca öğrenilmiş bir davranış kalıbı olarak geliştiğini savunmaktadır. Geçmişteki deneyimlerin saldırganlığın ne zaman, hangi durumlarda ve de ne sıklıkta ortaya çıkacağını belirlediğini, çocukların model olarak aldıkları ana babalarının davranışlarından, nasıl davranmaları gerektiğini öğrendiklerini, aile ve dış çevreden edindikleri saldırgan modellere özenerek saldırgan davranışlarda bulduklarını ileri

sürmektedir. Saldırganlığın içgüdü ve engellenme açısından bakan görüşlerle karşılaştırıldığında, sosyal öğrenme yaklaşımını benzersiz kılan şey, saldırganlığı değiştirebilir ve engellenebilir bir olgu olarak görmesidir. Oysa saldırganlığı içgüdüyle açıklayan görüşler saldırganlığı kaçınılmaz ve genetik olarak programlanmış bir davranış olarak görme eğilimindedir. Bu yaklaşım, saldırganlığın öğrenildiği gibi unutulabileceğini ya da uygun koşullar altında hiç öğrenilmeyeceğini savunmaktadır (70).

2.4.3. Saldırganlığın Yönü ve Türleri

Saldırganlık davranışı çeşitli yön ve türlerine göre gruplara ayrılmıştır. Saldırganlığın yönlerinin kime, kimlere ve neye göre olduğunu ve bunun yanında ne şekilde geliştiğini inceleyelim.

2.4.3.1. Saldırganlığın Yönü

2.4.3.1.1. Kendine Yönelik Saldırganlık

Kişinin kendisine yönelik öfkesinin saldırganlık içeren, nispeten zararsız bu ilk şekli, sporun da, kişinin kendisine dönük bir saldırıyı ortaya çıkarabileceğini açıkça gösterir. Bu tür saldırılar suçluluk ve pişmanlık duyguları veya hayal kırıklıklarının bir sonucu olarak gözükür. Bu konudaki araştırmalar eksik olmakla birlikte, günlük gözlemler sayesinde bu saldırıların meydana geliş şekli hakkında birtakım sonuçlar çıkarılabilir. İçe dönük saldırının merkezinde çatışmalar yatar (27).

Bu tip saldırganlığa, en çok dışa yönelik saldırganlığa ket vurulduğu durumlarda rastlanır ve özellikle saldırganlığına ket vuran engeli aşamadığı için kendine kızılırsa, engellenme nedeni olarak kendini görecektir ve bu sefer saldırganlığını yeni engellenme nedenine yani kendine yöneltecektir. Bu tip saldırganlıklar, kendini aşağılama ve suçlamadan başlayıp, kendini öldürmeye kadar uzanır (85).

Kendine yönelik saldırganlığın en uç noktasını, intihar eylemi oluşturmaktadır. Spor faaliyetleri sırasında da, sporcuların kendilerine zarar verme amacını taşıyan bir takım davranışlar sergilediğini görmek mümkündür. Kritik bir penaltıyı kaçıran bir futbolcunun, hırslanarak kale direğine tekme atması sonucunda yaralanması gibi. Ayrıca kazanılacağına kesin gözüyle bakılan bir müsabakanın, çok bariz ve

beklenmeyen hatalar yapılarak kaybedilmesi veya çok başarılı bir kalecinin peş peşe hatalı goller yemesi gibi durumların temelinde, başka faktörün yanında, sporcunun kendisine yönelik saldırganlığı ve kendisini bu şekilde cezalandırma istediği de yaratabilmektedir. Kendine yönelik saldırganlık sporda ender görülmektedir (76).

2.4.3.1.2. Dışa Yönelik Saldırganlık

Dışa dönük saldırgan bir eğilimin karşısında, sosyal çevrenin içten kaynaklanan ona karşı koyma gayreti yer alır (27). Dışa yönelik Saldırganlık çevresindeki bir kişiye zarar vermek olarak da tanımlanabilir. Burada hedef rakip oyuncular, antrenör, hakem, veya takım arkadaşlarından birisi veya bir kaç olabilir, yada seyirciye yapılan saldırıları da olabilmektedir (146).

Genellikle yüksek düzeyde duygusal tükenme kişinin amacına ulaşmasını engellemektedir. Erişilmek istenen bir amacın veya arzunun gerçekleşmemesi sonucu ortaya çıkan ruhsal durumlar kişiler arası anlaşmazlıklara yol açar ve bunun sonucu olarak da kişinin çalışma ahengini bozar ve çatışmalara neden olur. Kişi psikolojik tatminsizliğe uğrar. Hangi nedenle olursa olsun psikolojik tatminsizliğe uğrayan bir kişi. Davranış bozukluğu içine girer ve insanlarla olan ilişkilerinde kendini gösterir. Bir kimsenin göstereceği başkalarının arkasından olumsuz sözler sarf etmek, dedikodu yapmak, başkaları ile alay etmek, başkalarını beğenmemek, hep geçmişe dönmek, saldırganlık gibi davranışlar psikolojik tatminsizlik yaşayan kimsenin davranışlarına örnek olabilir (112).

2.4.3.1.3. Tepkisel Saldırganlık

Tepkisel saldırganlık, her durumda hoşnutsuzluk, kin ya da nefret niteliğinde olan uyaranlara ait bir tepkidir. Acıya neden olan olaylar, önceden belirli bir amaca yönelmiş tepkilerin gerçekleşmesini engelleyen bazen de engellerin aniden ortaya çıkması sonucu ve beklenen neticelerin gerçekleşmemesi sonucunda tepkisel saldırganlık ortaya çıkabilir. Psikolojik etkinleşme seviyesinin hoşnutsuzluk ve kin duygularının artması, aşırı öfke, alınganlık ve kızgınlık duyguları tepkisel saldırganlığa sevk etmektedir (111).

Saldırganlığın amacı ve yöneldiği hedef aynı ise, tepkisel saldırganlıktan söz edilir. Sporcu, doğrudan rakibine zarar verme niyeti ile harekete geçer (3). Sporcu kendisine yapılmış olduğu bir harekette kendi içinde risk görürse, davranışlarını

güdümlenerek rakibine, karşı bir hamleyle harekete geçer ve tepkisel olarak saldırıda bulunur.

Öğrenciler ve gençler başkalarının davranışlarını saldırgan şekilde yorumlamaya daha yatkındır. Genç takımlarda rakibin davranışına tepki olarak saldırı davranışı sergileme, yetişkin sporculara oranla daha sık görülür. Bunların saldırıları gittikçe amaca yönelik bir araç olarak kullanılır. Bu bilgiye dayanarak hiçbir oyuncunun davranışının şartlarını açıkça ortaya koymak, çalıştırıcının görevi olarak kendisini gösterir. Spordaki özel kural ve normlar gündelik hayata ait tecrübelerle karşılaştırılır. Böylece, saldırının yanlış yorumlanmasının önceden engellenmesi amaçlanır (27).

2.4.3.1.3.1. Doğrudan Tahrik Edene Yönelik Saldırganlık

Doğrudan Tahrik edene yönelik yapılan saldırganlıkta daha önce bir kişinin veya kişilerin bize yapmış olduğu davranış şeklinden incinmemiz ya da öyle algılamamızdan dolayı, bu durumu kabullenemeyip kin besleyerek daha önce onların yapmış olduğu davranış şekline benzer davranışlar göstererek ya da onları incitebilecek davranışlarda bulunarak içimizde biriken öç alma duygularının boşalmasıdır (62).

Bu saldırganlık türü karşıdaki kişiyi kışkırtmaya ya da öfkelenmeye neden olabilecek zararlı uyarıların direkt olarak karşıdaki kişiye gönderilmesi sonucunda oluşan saldırganlık türüdür (108).

Saldırgan bir davranışa neden olan kişiyle, saldırıya hedef olan aynıdır (107). Sporcuyu, seyirciyi tahrik eden kişiye yönelik doğrudan yapılan saldırı, bu tür bir saldırı çeşididir (3). Bu durumlarda özellikle kızgın ve öfkeli sporcular kendilerine yapılan bu tür davranışları, kendilerine yapılmış bir saldırı olarak algılayabilmekte ve saldırgan bir tavır içine girebilmektedir. Örneğin bir yenilgi sonrası kendilerine tebrik ve geçmiş olsun diye gelen diğer takımın futbolcularına saldırıp bunu, bir tür kendilerine yapılmış bir tahrik unsuru olarak algılayabilmektedirler (31).

2.4.3.1.3.2. Tahrik Edenin Dışındakilere Yönelik Saldırganlık

Sporcu karşılaştığı bir saldırı veya engellenme durumunda, kendisine doğrudan yapılan uyarana değil de onun dışındakilere tepki göstermesi ve saldırıda

bulunması olarak karşımıza çıkar. Sporcu içinde biriken dürtüleri o anda boşaltmadığından, diğer sporculara karşı kasti tepkilerde bulunur ve onlara zarar verme çabası içinde olur.

Sporcu kızgınlığını başkasından çıkarır. Taraftara kızan oyuncunun kendi arkadaşlarına saldırması ya da kendi oyuncusuna kızan teknik direktörün hakeme kızması bu duruma örnektir (107). Hakemin haksız bir kararına kızan sporcunun hırsını rakip oyuncudan çıkarması, rakip oyuncunun yapmış olduğu el kol hareketine kızan seyircinin, rakip seyircilere tepki göstermesi ve onlara saldırması vb. hareketler bu saldırganlık türüne örnektir (2).

2.4.3.1.4. Araçlı Saldırganlık

Araçsal saldırganlıklar, sportif bir amaç için belli bir düzeyi yakalama, karşısındakini yenme aracı veya kaybetmekten kaçınma davranışı biçiminde ortaya çıkar. Bu tür saldırganlığa, özel duygusal uyanma belirtileri eşlik etmez ve bunlar öğrenilmiş davranışlardır (111). Leonard'a (1988) göre araçsal saldırganlık, duygusal bir temele sahip olmayıp tamamen göreve ve amaca yönelik bir saldırganlık şeklindedir. Örneğin; bir futbol maçında gole giden rakibini formasında çekerek, ayağına vurarak ya da sarılarak vb. engellemeye çalışan futbolcunun amacı, rakibine zarar vermek değil, onun gol atmasını engellemektir. Bu tür bir davranışta bulunan sporcu, oyun kurallarının belirlediği ölçülerde cezalandırılır (44).

Araçsal agresiflik rekabetçi bir avantaj ya da intikam edinmek gibi bazı diğer hedeflere ulaşma arzusuyla motive olunan planlı agresifliktir. Bazı hokey oyuncularının yazısız iş yanımı daha zayıf takım arkadaşları için koruma sağlama ve rakip oyunculara saldırmayı içerir. Oyuncularından birine haksız görülen bir saldırı ya oyunun sonraki kısmında ya da gelecek karşılaşmalarındaki intikamı gerektirir. Uygulayan tarafından bir saldırı hesaplaşma amacıyla önceden tasarlanır ve gayri şahsidir (116).

Öğrenilmiş saldırgan eylemler, araçsal saldırı olarak tanımlanır. Bir hedefe ulaşmak için bu saldırı türü planlı olarak uygulanır. Araçlı saldırılar kurallara uygun olarak geliştirilebileceği gibi, kuralların dışına da çıkabilir. Sporda varılan ya da ulaşılmak istenen hedefler para, başarı, prestij, adını duyurma, şöhret olma olabilir. Saldırgan davranışta bulunan sporcu saldırganlığı bu amaçlarına erişmede bir araç

olarak görebilir. Eğer bir şekilde bir kez saldırganlıkla amacına erişmişse, saldırgan davranış pekişir. Bu pekiştirme kişide, saldırganlıkla amaca ulaşılabilceği izlenimi yaratır (6).

Buss 1961'e göre araçsal saldırganlık sonucunda bazı dışsal ödüllerin edinilmesi ya da hoş olmayan uyarının durması söz konusudur. Burada kurbanın çektiği rahatsızlık önemli değildir. Araçsal saldırganlık; yiyecek, su, para, cinsellik, baskın olma, statü, hoş olmayan uyarandan kaçınma ya da bunu ortadan kaldırma şeklinde nedenler sonucu ortaya çıkabilir. Bunlar saldırganlığın ortaya çıkmasını güçlendiren unsurlardır. Hırsızın paraya ulaşmak için kurbanına zarar vermesi, onu fiziksel anlamda hırpalaması şeklinde ortaya çıkan saldırganlık, temelde parayı elde etme isteğine dayalıdır. Bu istek saldırgan davranışın ortaya çıkmasını tetikler ve güçlendirir. Aynı zamanda babasının onayını kazanma isteği, bir çocuğun yaşıtı başka bir çocuğu sokak kavgası sırasında döverek galip gelmeye çalışmasındaki saldırganlığı ortaya çıkaran, güçlendiren etkidir. Yani bu durumda onay alma, ilgi ve kabul görme ihtiyacı bile saldırganlığın ortaya çıkmasında etkilidir (148).

2.4.3.2. Saldırganlığın Türleri

Saldırganlığın türleri dört şekilde meydana gelir bunlar;

2.4.3.2.1. Araçlı Saldırı

Araçlı saldırı sporda önemli bir yere sahip olmakla birlikte, sıkça görülen bir saldırı türüdür. Buradaki amaç, çok iyi bir derece elde etmek, rakibini geçmek veya yenmek, madalya kazanmak, rekor kırmak, kendini ispat etmek veya kabul ettirmek duygusudur (3).

Öğrenilmiş saldırgan eylemler araçlı saldırı olarak tanımlanır. Bir hedefe ulaşmak için bu saldırı türü planlı olarak uygulanır. Araçlı saldırılar kurallara uygun olarak gerçekleştirilebildiği gibi, kuralların dışına da çıkabilir. Mesela, hentbol maçı sırasında savunma oyuncularının rakiplerini sürekli olarak rahatsız etmeye çalıştıkları görülür. Bu eylemler kaza ve yaralanma ihtimalini artırır. Bu duruma özellikle genç ve tecrübesiz sporcularda rastlanır, çünkü bu sporcular saldırgan eylemlerini, rakibi engellerken ona zarar vermeyecek ve onu yaralamayacak şekilde ayarlayamaz (27).

2.4.3.2.2. Temel (Primer) Saldırı

Bu saldırganlık şeklinin kaynağında duygusal nedenler olup, amacı tamamen hedefe zarar vermektir. Temel saldırı davranışının altında fizyolojik ve psikolojik bir takım faktörler söz konusudur. İnsanda çeşitli uyaranlar (korku, öfke, şiddet, hayal kırıklığı, heyecan, aşırı zorlama, ağrı, ıstırap, vs.) ile oluşan uyarılar sonucu temel saldırı davranışları ortaya çıkar (102).

Temel saldırıda birey karşısındaki kişiye veya nesneye direk zarar verme eğilimindedir. Asıl amacı zarar verme ve tahribat oluşturmaktır. Bu noktaya gelmesinde duygusal uyaranlar önemli rol oynar. Öğrenme ve içsel dürtüler bu saldırıda temel faktör sayılırlar.

2.4.3.2.3. Uyarıcı Saldırı

Heyecanlı saldırıların sebebi fizyolojiktir. Öfke olarak da yaşansa bir uyana, kendisinin hedefi olarak özel bir konunun bulunması halinde ancak, bir saldırı eylemine yol açar. Birçok kere uygulansa da saldırı, bir heyecan eylemidir. Örneğin, düşman olarak görülen hakemin ortada gözükmemesi durumunda, bir müddet sonra seyircilerin heyecanı kaybolur veya stadın çevresindeki nesnelere parçalanması yoluyla heyecan boşaltılır (27).

Saldırıların öğrenilmesi ve görülme ihtimalinin artması hakkındaki soru veya bunların saldırgan eylemlerden mi türediği ve ortaya çıkma ihtimalinin azalmasıyla ilgili soru, ancak uzun süreli bakış açılarının dikkate alınması halinde cevaplandırılabilir. Bu iki iddia birbiriyle çelişmez, aksine birbirini tamamlar. Sporda kısa sürede saldırının tasfiyesi gözlenirken, uzun sürede tekrar görülmesi ihtimali artar. Futbolda kırmızı kart gösterme gibi, doğrudan ceza vermenin saldırıya karşı etkili bir yöntem olduğu tecrübeyle görülmüştür. Fakat özellikle gençlerde, cazip alternatifler sunma veya onları mümkün olduğunca çabuk bir şekilde tahrik edici ortamdaki uzaklaştırma daha önemli gibi gözükmektedir. Saldırılı hoşgörülle karşılama tavsiye edilemez, çünkü bu şekilde tekrarlama eğilimi artar (27).

2.4.3.2.4. Engellenme (Hayal Kırıklığı) ve Saldırı

Her saldırının bir engellenmenin sonucunda oluşması ihtimali ne kadar azsa, her engellenmenin saldırıya yol açması ihtimali de o kadar azdır. Engellenme-saldırı

hipotezinin sporda birçok yerde kullanılabilildiğini, sayısız tecrübe ve araştırmalar göstermiştir. Engellenme çoğunlukla, yüklenme durumlarında meydana gelir. Yenilgi, başarısızlık, elenme, gibi durumlar yüklenmelerin sonuçlarıdır (27).

Sporcu bu durumlarda olumsuz duygusal deneyimler geçirirken çoğu durumda egosuna yapılmış bir tehdit olarak algılayarak hayal kırıklığına uğradığı için kendini korumanın bir yolu olarak bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde de saldırgan bir eylem gösterebilir. Bu durumda saldırı bir rahatlama ve kendini koruma nedeni olarak görülebilir. Örneğin rakibi tarafından geçilen bir futbolcu hayal kırıklığına ve çeşitli duygusal tepkilere uğramamak için rakibine çelme takarak ya da onun gole gitmesini engellemek için çeşitli durdurma ve saldırı eylemlerine başvurabilir (31).

Bu tür davranışlar bir bireyin, grubun ya da organizasyonun çalışmasını engellemeye yönelik davranışlardır. Özellikle bireylerin çalışmalarını engellemeye çalışarak, bireyin amaçlarına ulaşmasını engellemek bu tür davranışların basında gelir. Gizli olarak yürütülmesi bu davranışların en önemli özelliğidir (143).

2.4.4. Saldırganlığı Etkileyen Faktörler

2.4.4.1. Aile

Aile, toplumun en küçük birimidir. Ailenin en büyük rolü, insan neslinin devamı için çocuk meydana getirmek ve onları iyi bir şekilde eğitmektir. Ailenin, özellikle kişilik eğitimi bakımından bütün diğer eğitim kaynaklarından daha önemli olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Çocuk, kendisini hayata intibak ettirici davranışları küçük yaşlarda öğrenir ve öğrenmeler, kolay sökülüp atılmayacak kadar derin bir şekilde yerleşir (3).

Kişinin ilk sosyal çevresi ailesidir. Sosyalleşme süreci ailede başlar ve hayat boyunca devam eder. Saldırganlığın ortaya çıkmasında aileye ait özellikler ilk sırada yer almaktadır. Ebeveynlerin çocuklarının davranışlarını gereksiz yere engellemesi, çocuğun istek ve davranışlarını eleştirmesi, sık sık cezalandırması, çocuğun her isteğine boyun eğmesi veya ihmal etmesi saldırgan davranışa neden olmaktadır. Ailede sağlıklı iletişim kurulmasında çocuğa yönelik tutumların yanı sıra, ebeveynlerin mesleği, çalışma durumu, evlilik anlaşmazlıkları, boşanma, işsizlik, hastalıklar, ekonomik sıkıntılar gibi etmenler de saldırgan davranışların ortaya çıkmasında etken olmaktadır (125).

Kişi, bir aile aktivitesi olarak, sporun içinde olabilir. Örneğin, bir aile aktivitesi olarak birlikte maçlara gidilebilir veya boş zaman faaliyeti olarak spor yapabilir. Bunun yanında bir spor kulübüne mensup olabilir. Kişiler, ailece sporun içinde olabilir (93). Sporcunun ailesi salt başarıya odaklandığında, sporcunun ya da takımın başarılı olması için sert oynamasını, sertlik yapmasını ister. Sporcu, yarışma sırasında kendisinin ya da takımının başarılı olmasını sağlayan saldırganlık gösterdiğinde, bu davranışı için cezalandırılmış olsa bile ailesi tarafından ödüllendirilebilir, desteklenir. Bu durum sporcuda saldırganlığın pekişmesine neden olur (50).

Çocukları olumsuz yönde etkileyen aile tutumları ve sebep oldukları sonuçlar aşağıda belirtilmektedir.

Otoriter Aileler: Çocuğa, sınırlayıcı katı kurallar koyar ve tam bir itaat beklerler. Kurallara neden uyulacağı çoğunlukla açıklanmaz. Ceza ya da sevgiden yoksun bırakma tehdidi ile kurallara uyulması sağlanmaya çalışılır. Bu tur ailelerin çocukları mutsuz, her şeye üzülen, amaçsız, çabuk kızan ve saldırgan kişiler olurlar.

İzin Verici Aileler: Sıcak, fakat ihmalcı bir aile tutumudur. Çocuklar yakından izlenmez, her şeye izin verilir. Bu tur aileden gelen çocuklar kararlarını düşünmeden verirler. Bu çocuklar kıskanç, bencil, amaçsız ve asidirler.

İhmalci Aileler: Bu aile tipinde karı koca arasında şiddetli problemler vardır. Anne babalar kendi problemlerinden dolayı çocuklarıyla ilgilenmezler. Bu tur ailelerin çocukları kavgacı, şiddet yanlısı, alkol ve uyuşturucu bağımlısı olurlar (1).

Birey ilk eğitimini aileden aldığı için insani yönünün ve manevi değerlerinin gelişiminde ailenin rolü oldukça önemlidir. Saldırganlık ve beraberinde getirebileceği olumsuzluklar insanlık vasıfları ile bağdaşmayan durumlardır. Bu nedenle ilk eğitimini ailesinden doğru bir şekilde alıp içselleştiren bireylerin saldırganlığa ve diğer olumsuz davranış ve tutumlara olan eğilimleri, ailesinden eğitim alamamış ya da çarpık aile yapısına sahip olduğu için yanlış eğitim almış bireylere göre daha azdır. Bu nedenle aile ile saldırganlık arasındaki ilişki göz ardı edilmemelidir (108).

2.4.4.2. Okul ve Eğitim

Okul, temel sosyal kurumlardan birisidir ve genel olarak bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki davranış biçimlerini geliştirdiği yerdir. Eğitim kurumu her toplumda vardır, çünkü bireyin topluma kazandırılması ve dolayısıyla toplumun sürekliliğinin sağlanması temel bir görevdir. Uygulama biçimi toplumlara göre değişebilir ama varlığı ve gereği tartışılmaz (23).

Bireylerin okullardan aldığı eğitim, hayatlarını yönlendirebilmeleri ve çevreleriyle girdiği etkileşimlerde sağlıklı bir iletişim kurmaları açısından çok önemlidir. Bu nedenle okullar eğitim planlarını düzenlerken bireylere olumlu davranışları kazandıracak şekilde düzenlemelidirler (143).

Ergenlik dönemine okul yaşantıları ve öğretmen tutumları açısından bakılacak olursa; öğretmen tutumları ve davranışları öğrenciye değer veren, onu peşin şekilde yargılamadan olumlu bir insan olarak ele alan, ona karşı samimi ve dürüst davranan ve onunla duygudaşlık (empatik anlayış) kurabilen özellikler taşıması son derece önemlidir (88).

Saldırganlık ve öfkenin önlenmesinde okul iklimi de önemli bir faktördür. Çocuk ve ergenlerdeki öfke ve saldırganlık, okul güvenliği ve uygun bir eğitim ortamı açısından da ele alınmalıdır. Okullarda karşılaşılan şiddet olayları, okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve öğrencilerin okulda güvende olmadıkları düşüncesini doğurabilmektedir. Oysaki okullar, eğitim kurumları olarak hem hizmet verenlerin hem de hizmet alanların kendilerini güven içinde hissettikleri yerler olmak durumundadır. Etkili bir eğitim ortamı için bu şarttır (68).

Spor eğitimi de fertleri ortak hayatın benzerliklerine yöneltmesi bakımından önem taşımaktadır. Aslında, eğitimin gayesi, fertleri duyarlı hale getirmektir. İşte spor eğitiminin gayesi de, fertlerin, hem fiziki, hem psikolojik gelişmelerini sağlaması, sosyal hayatta hazır ve üretken kılınması amacına dönük olmasıdır. Dolayısıyla eğitim ve spor kişilerin sosyalleşmesine katkıda bulunmaktadır. Futbolda eğitim eksikliği hem aktif olarak sporun içinde bulunan sporcular için hem de bu sporcuların etkilediği geniş seyirci kitleleri için önemlidir.

Dünyada futbola ilgi çok fazladır, özellikle yıldız dediğimiz popüler futbolcuların davranışları birçok insan özellikle çocuk ve gençleri etkilemektedir.

Yeterli derecede eğitim almamış, davranışları kontrol edemeyen sporcular kitleleri olumsuz yönde etkileyecektir (134).

2.4.4.3. Alkol ve Uyuşturucu

Alkol ve uyuşturucu almış insanlarda şiddet olaylarına sıkça rastlanması, alkolün saldırganlık üzerine genel olarak, davranış kontrolünü gevşetici bir etkisinin olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir ve konu ile ilgili birçok araştırmalar yapılmıştır (137).

Taylor (1975)'in yaptığı araştırma sonuçları en azından yüksek düzeyde alkol alınmasının saldırganlığın ortaya çıkışını kolay hale getirdiğini ortaya koymuştur. Ancak alkol her zaman saldırganlığı artırmamaktadır. Alkolün alınan miktara bağlı olarak farklı etkilerde bulunduğu ortaya konulmuştur, az miktarda alkol, saldırganlığı ortadan kaldıracak şekilde, fazlası davranış kontrolünü ortadan kaldırıp saldırganlığı artırmaktadır (137).

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren, keyif verici, ağrı giderici ve hastalıkları iyileştirici olarak kullanıldığı bilinen uyuşturucu maddelerin suiistimal edilerek kullanılması, canlıların organizmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Sinir sistemi üzerine etki ederek, akli, fiziki ve psikolojik dengeyi bozar, alışkanlık ve bağımlılık yapar, kişi ve toplum üzerinde ekonomik ve sosyal çöküntü meydana getirir. Alkol ve uyuşturucu madde kullananlar, alkol veya maddenin parasını karşılamak için yasa dışı yollardan para kazanmaya çalışabilirler. Bu nedenle, toplumda suç oranlarında bir artış görülür. Bunun yanında çevrelerine karşı saldırgan tutumlarda bulunurlar (67).

Saldırganlık davranışının önde gelen kaynaklarından birisi uyuşturucu madde kullanımınıdır. Alkol ve madde kullanımıyla, saldırganlık eylemlerinin birbirini tetiklediği tespit edilmiştir. Uyuşturucu maddelerin kimyasal etkileriyle saldırgan davranışların, şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasında doğrudan rol oynamaktadır. Bu maddelerin insan beyni üzerinde kontrol mekanizmalarını zayıflatması veya yoğun enerji halinin ortaya çıkması neticesi, şahıslar daha saldırgan ve kontrolsüz davranış içerisinde olabilmektedirler (30). Madde ve alkol kullanımı bireyleri kural tanımama, kendine ve çevreye zarar verme gibi davranışlara itmekte saldırganlık, şiddet ve suç neden olmaktadır (15).

2.4.4.4. Kitle İletişim Araçları ve Medya

Pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de televizyon yakın sosyal çevrenin (aile, akrabalar ve okul) görevlerinden bir kısmını üstlenmiştir. Böylece çocuğun çevresi genişlemiştir. Uzak sosyal ve fiziki çevredeki olaylar, insanlar, tabiat hatta uzay, diğer gezegenler hakkında mesajlar görüntülü ve sesli olarak algılanabilir veya öğrenilebilir olmuştur. Algılanan veya öğrenilen bilgilerin zihinde bıraktığı tortuların insanın davranışlarını belirlediği düşünülürse, çocuklar gerçek ya da sahte olduğunun farkına varmaksızın televizyonda sunulanları örnek birer davranış kalıbı olarak kabul edip ona göre davranacaklardır (7).

Kitle iletişim araçlarının saldırganlık ve suçlu ilgisini tespit için, öncelikle medyanın insan tutum, davranış ve eylemleri üzerindeki etkilerini belirlemek gerekmektedir. Dönmezer (1994)'e göre, belirli bir mesajı ya da şiddet veyahut müstehcenliği yayan haberleşme aracı insanların tutum, tavır ve hareketlerini, onların istek ve ihtiyaçlarını tatmin edebilecek bilgileri naklettiği zaman etkili olabilir (28).

Günümüzde dergi, gazete, kitap gibi basılı yayın, radyo, televizyon, video gibi görüntülü ve sesli kitle iletişim araçları insanlara bilgi aktarırken bir yandan da kişiler üzerinde davranış değişikliği yapacak güce sahiptir (143).

Kitle iletişim araçlarında şiddet içerikli görüntü izlemek temel olarak fiziksel saldırganlığa, daha sonra ise diğer saldırganlık türlerinin artmasına yol açabilmekte ve bireyin daha saldırgan bir kişiliğe bürünmesine neden olabilmektedir (63).

Çocuklar için hazırlanan, eğlendiren, eğiten, öğretici yazılı ve görüntülü yayınlarda kaygı, korku, kızgınlık, öfke, saldırı, şiddet, kaba kuvvet, dehşet gibi öğelerin bulunması saldırgan davranışların, şiddet eylemlerinin benliğin derinlerine oturmasına, temel kişilik yapısını olumsuz biçimde oluşturmasına yol açar (94).

Gündelik yaşamda insanların sosyal ortamlarda kuralları göz önüne almadan davrandığı ve bunun sonucunda saldırgan davranışlar sergilediği görülmektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarıyla neredeyse sürekli şahit olduğumuz saldırgan davranışların, günümüzde artık normalmiş gibi algılanmaya başladığı, hatta görmezden gelindiği söylenebilir. Araştırmacılar, 1980'li yıllarda televizyon programlarındaki şiddetin insanları nasıl etkilediğini incelemiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde iki farklı sonuç ortaya çıkmaktadır. Şiddet içeren

programlar izlemenin insanların şiddete karşı duyarsızlık geliştirmelerine neden olduğunu savunan bir görüşün yanı sıra, şiddetin sorunları çözmek ve amaca ulaşmak için kabul gören bir yol olarak algılanılabileceğinin kitle iletişim araçları ile öğrenildiğini savunan bir diğer görüş mevcuttur. Araştırma bulguları televizyonda izlenen şiddetin çocuklardaki saldırganlık eğilimini arttırdığını göstermektedir (82).

Son zamanlarda toplumda saldırganlık ve şiddet olaylarının tırmanmasıyla birlikte toplumun çeşitli kesimlerinde, kitle iletişim araçlarının saldırganlık ve şiddet olgusunu yönlendirmede etkisinin olup olmadığı tartışılmaktadır. Kitle iletişiminin toplum üzerindeki etkisini gelişen dünya koşulları içinde göz ardı etmek kolay olmayacaktır. Bununla beraber kitle iletişim araçlarının insan davranışlarının şekillenmesinde önemli bir rolü olduğu da bilinmektedir. Ancak etkisinin hangi yönde olması gerektiğinin tartışılması gerekir. Kitle iletişim araçları toplumda yaşananları anlatırken aynı zamanda da dış gerçekleri aktarmaktadır. Bununla birlikte basın yayın organlarının toplumu bilgilendirirken aktardığı mesajlarda saldırganlık ve şiddet olgusunun dozunu ayarlandığını söylemek güçtür. Günümüzde kitle iletişimde özellikle televizyonda saldırganlık ve şiddet bir araç olarak kullanılmakta ve içinde saldırganlık ve şiddet olmayan bir haberin haber olarak nitelendirilmediği durumlara gelinmiştir (58).

Medyanın; masum gibi görünen maskesinin altında birey ve toplumu kendine itaat eden köleler haline getirdiği, yasama, yürütme, yargı olarak bilinen kamusal güç erklerinin bile üstünde konuşlandığı, bireyleri ortak davranış ve kültür kalıplarına sokarak robotlaştırdığı, kişilere beyin ve düşünce tembelliği aşılıyarak sürüleştirdiği bir gerçektir. En önemlisi de bireylerin bilinci altına göndermelerde bulunarak, tüketimi kamçulamakta ve adeta tüketicilikle çağdaşlık arasında bağlantı kurup, tüketim yaşamsal bir zorunluluktur imajı oluşturarak, bu kültürü insanlara aşılacaktır (23).

2.4.4.5. Kişilik

Kişilik bir insanı başkasından ayıran bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerin bütünü olarak değerlendirilmektedir (99). Kişilik, insanın doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı bedeni, ruhi ve sosyal bütün özelliklerin, birbirine etki ederek meydana getirdiği ahenkli bir bütündür. Kişiliğin gelişiminde etkili olan etmenler;

fiziksel yapı, mizaç, ilgi ve değerler, sosyal tutumlar, karakter ve bireyin içinde yaşadığı kültürdür (96).

Bireysel farklılıklar nedeniyle saldırganlık her zaman, her durumda aynı biçimde, aynı düzeyde sergilenmemektedir. Bireysel farklılıkların yanı sıra aynı bireylerin zaman içinde farklı saldırganlık davranışlarına farklı düzeylerde başvurdukları da gözlenmektedir. Bireylerin saldırganlık davranışlarında gözlenen bu farklılıklar ise doğuştan gelen eğilimlerin çevreyle etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Özellikle çocukların zor bir mizaca sahip olması, onların yaşadıkları davranış problemleri ve saldırgan davranışları ile ilişkilendirilir (125).

Buss ve Craik'e (1983) göre, kişilerarası ilişki tarzı, bireyin çeşitli ilişki ve durumlarda sergilediği genel davranış eğilimi ve kişilik örüntüsünü temsil etmektedir. Olumsuz kişilerarası ilişki tarzları, bireylerin hayat kalitesini ve yaşam doyumunu olumsuz yönde etkilemekte, ilişkilerinde çatışma ve sorun yaşamalarına zemin hazırlamaktadır. Çatışmaların çözümü için bazı bireyler yapıcı yollar kullanırken, bazıları da yıkıcı yolları, saldırgan yöntemleri tercih etmektedir (73).

Megargee ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada kişilik tipleri yüksek kontrollüler ve düşük kontrollüler olarak sınıflandırılmıştır. Yüksek kontrollü bireylerin, saldırganlık hissetmelerine karşın bunu davranışa dönüştürme konusunda kendilerini kısıtladıkları, düşük kontrollü bireylerin ise en ufak bir provokasyona bile saldırganca tepkide buldukları gözlenmiştir. İnsanlar saldırgan bir kişilik yapısına sahipse sapkın ve saldırgan davranışlar sergilerler. Bir bireyin çevresindeki insanların saldırganlık eğilimlerini tahmin etmesi güç değildir. Bazı bireyler kişilik yapıları gereği saldırgandır (108).

Ahlaki değerler, bilinçli ya da bilinçsiz olarak birey davranışlarına, yani psikolojik boyuta yansır. Psikolojik boyut içinde içselleşir, özdeşleşir. Vicdan duygusu, ahlaki değerlerin bireyin bilinç ve duygu alanına girmesi, içselleşmesidir. Bir çocuk büyüklerine saygılı olmayı, onlara sevgi göstermeyi, toplum içinde öfkeli ve saldırgan davranışlar sergilemenin doğru olmadığını toplumun törel değerlerinden öğrenebilir. Ancak çocuk bilişsel gelişimi belirli aşamalara ulaştığında saygı ve sevgiyi daha gerçekçi temellere yerleştirebilir, dahası akıl ve duygu boyutundan geçirerek bireye özgü ve törel davranışın temeli olan vicdan duygusunu oluşturabilir

(133). Vicdan duygusunu oluşturmuş aynı zamanda güven içerisinde olan birey kesinlikle saldırgan tutum ve davranışlar sergilemez.

2.4.4.6. Çevresel Faktörler

Genelde tek bir çevresel faktör, saldırganlık için neden olmaz. Bunun yanında, değişik nedenleri de göz önünde bulundurmak gerekebilir. Bu çevresel faktörlerin birkaçının bir araya gelmesiyle birlikte insanda bir anda meydana gelen patlamalar, saldırganlığa yol açar. Yaptığı işe konsantre olamama, aşırı rahatsızlık, kızgınlık, can sıkıntısı, ne yaptığını bilememe, kendisini kaybetme, çevresel faktörlerin de içinde bulunduğu oluşumlardır ve saldırganlığa yol açar (126). Çevresel faktörler sadece etnik ve ekonomik boyutlu bir olay değildir. Çevresel Faktörler sosyal yönü olan bireyin ruhsal sağlığını yakından ilgilendiren toplumsal bir etken çerçevesidir (24).

Belli düzeydeki çevresel faktörlerin saldırganlıkta artışa neden olduğuna ilişkin bulgular vardır. Ancak bunların her durumda ve koşulda saldırganlığı artırıcı etkisi olduğunu söylemek doğru değildir (137).

Şimdi saldırganlığı etkileyen çevresel faktörleri inceleyelim:

2.4.4.6.1. Hava Kirliliği

Kötü kokulu ortamlar, insanları rahatsız etmekte ve bu rahatsızlık durumu da saldırgan eylemlerin oluşmasını sağlamaktadır (143). Kimyasal ve endüstriyel ürünler tarafından üretilen kötü kokulara maruz kalma, bireylerin uyarılabilirliklerini arttırarak saldırganlığın ortaya çıkmasına yol açabilir. Ancak bu etkinin bir noktaya kadar geçerli olabileceği kabul edilmelidir. Eğer ortaya çıkan koku gerçekten çok berbatsa, muhtemelen o ortamdan uzaklaşmak birincil mesele haline geldiği için saldırganlığı azaltan bir etki bile gösterebilir (126).

Dumanlı, kirli ve sisli hava gibi olumsuz hava koşullarının da saldırganlığa olan eğilimi etkilediği belirtilmektedir. Havanın niteliği, havadaki kirletici madde düzeyini gösteren ozon düzeyi ölçülerek bulunabilir. Ozon düzeyi yükseldikçe aile içi huzursuzlukları gösteren olaylarda da artış gözlenmiştir. Belirli bir düzen içinde, havadaki zararlı maddelerin dağılmasını engelleyen sıcak ve alçak rüzgarların olduğu günlerin, şiddet olaylarını da beraberinde getirdiği belirlenmiştir (137).

2.4.4.6.2. Gürültü

En popüler sporlarda, varlığımız kaçınılmaz olarak kontrol edilemeyen, tiksindirici bir gürültüye maruz kalmaktadır. Bunun kaynağı ne olursa olsun, ses sistemleri, gürlleme makineleri veya kalabalığın kendisi, mevcut kanıt ortaya koymaktadır ki gürültü izleyiciler arasında şiddet kargaşasında ya da şiddetin patlak vermesinde yardımcı bir faktördür. Gürültünün etkileri o düzensiz aralıklarla meydana geldiğinde veya daha önceden sinirlenmiş bir münakaşaya şahit olmuş veya katılmış ya da hakemin tartışmalı kararına şahit olmuş taraftarda meydana geldiğinde, daha çok söylenebilir (115). Hoş olmayan derecede yüksek sesler saldırgan davranışlarda artışa neden olabilir. Örneğin laboratuvar deneylerinde yüksek oranda gürültüye tabi tutulan deneklerin hiç gürültüye tabi tutulmayan deneklere oranla daha şiddetli tepkiler verdikleri saptanmıştır (137).

Yapılan araştırmalara göre, çalıştıkları ortamlarda rahatsız edici derecede gürültüye maruz kalan insanların, bu tür gürültüye maruz kalmayan insanlardan daha fazla şiddet eğiliminde buldukları kanıtlanmıştır (143).

Birkaç çalışmada yüksek ve rahatsız edici derecede gürültüye ve sese maruz kalmış insanların böyle bir durum yaşamayan insanlara göre daha fazla saldırganlık gösterdikleri bulunmuştur. Maçlarda uğultu şeklinde gelen küfür ve benzeri gürültüler sporcuları en çok rahatsız eden faktörlerden birisidir. Maçlarda sürekli olarak yüksek sesle yapılan küfürler özellikle bir kişiyi hedef alıyorsa bu küfürler o sporcuyu maç içinde zaman ilerledikçe saldırgan duruma geçirir (126).

2.4.4.6.3. Kalabalık

Büyük kalabalıklarda sorumsuzca davranışların ortaya çıkma ihtimalinin daha yüksek, bireyler arasında iletişimin, uyumun çok az ve ilkel olduğunu belirtilmektedir. Buna göre kalabalıktakiler, otoriteye karşı koymak için bir takım kurallar ve güç duygusu geliştirirler. Bir çeşit yaralanma olasılığı düşüncesi oluşturur ve sorumluluğun azaltılması yönünde bir eğilim belirlerler (148).

Bazı çalışmalar, aşırı kalabalığın saldırganlık düzeyini yükseltebileceğini göstermiştir. Kalabalık diğer ortam belirleyicilerinin olumsuz olduğu durumlarda (örneğin engellenme, uyarılma ve sıkıntı hallerinde) saldırganlık patlamaları çıkmasını kolaylaştırmaktadır (126).

2.4.4.6.4. Sıcaklık ve Aşırı Soğukluk

Baron, Russel ve Arms (1984) ise kanıtların büyük çoğunluğun sıcaklık ile saldırganlık arasında doğrudan bir bağlantı olduğuna işaret ettiğini, sıcaklık yükseldikçe saldırganlığın artma olasılığının da yükseldiğini belirtmektedirler. Bununla birlikte yazarlar saldırganlığa iten hava sıcaklığı gibi çevresel etmenlerin de açık seçik ortada olan uyarıcılar olmadığını, bir çalışmada olduğu gibi, havadaki negatif iyonlar gibi varlığı zor fark edilir etkilerin bile saldırganlıkta artış yaratabileceğine işaret etmektedir.

Anderson (1989) sıcaklık ve saldırganlık ilişkisi ile ilgili olarak çeşitli laboratuvar ve alan çalışmalarından elde edilmiş bulguları yeniden sınımış ve şu sonuca varmıştır. Isının etkisi doğrudan olmaktadır, bunlar bireysel düzeyde işlemektedir. Isı, toplum için zararlı tüm sosyal olmayan davranışlar üzerinde artırıcı etki yapmaktadır (137).

Aşırı soğukluk durumunda ise birey, yaşamış olduğu üşüme ve titreme sonucu organizmasının negatif hisle dolması sebebiyle çevresindekilere bencil ve agresif davranışlarda bulunabilir. Çünkü birey yaşamsal fonksiyonlarındaki ani ve hızlı değişimlere karşı koymakta zorlandığında psikolojik olarak olumsuz bir ruh haline girer. Oyun esnasında da bu tür durumla karşılaşan sporcu rakibine sert ve acımasız müdahalelerde bulunabilir.

2.4.4.6.5. Karanlık

Spor gözlemcileri, anti sosyal davranışlarla karanlık arasında bir ilişki olduğunu açıklamışlar ve anti sosyal davranışlarda karanlığın rolünü yorumlamışlardır. Dewar'ın (1979), bir araştırmasında profesyonel beysbol oyunlarına katılan birçok izleyici arasındaki kavgaların %69'unu gece meydana geldiği belirtilmektedir. Karanlık, kontrol edilen koşullar altında bağımsızca değerlendirilmiştir ve insanlar arası saldırganlığı artırdığı tespit edilmiştir (71).

2.4.4.6.6. Fiziki ve Coğrafi Çevre

Fiziki ve coğrafi çevre toplumlara şu veya bu yönde ve belirli bir ölçüde gelişmeleri için bazı potansiyel ve işlenmeye elverişli şartları ihtiva eder. Dağlar, ovalar, madenler, bitkiler, iklimler gibi doğal kaynakları içerir (3).

Çevre şartları insanların davranışlarına, düşünme tarzlarına etki eder. Fiziki ve coğrafi çevreden yararlanma şartlarında meydana gelen değişimler sosyal hayatın şartlarına da etki yapar ve değişikliklere yol açar. Karadeniz Bölgesinin şartlarını göz önünde bulundurduğumuzda, fiziki çevrenin insanlar üzerindeki etkisini daha iyi anlarız. Kadınların nasıl zor şartlarda çalıştıklarını, erkeklerin doğayla nasıl boğuştuklarını, geçimlerini sağlamak için mücadele şeklinin, diğer bölgelerden daha zor olduğunu görebiliriz (3).

Coğrafi koşullar göz önüne alındığında bireylerin doğa ile yaşamış oldukları etkileşimler onların kişilik ve psikolojik yapılarında izler bırakır. Örneğin, kırsal alanda yetişen birinin her gün yırtıcı hayvanların tehdidiyle yaşamak zorunda olması onun korku ve saldırganlık arasındaki duygu durumlarının içinde erimesine neden olur. Birey burada kendini korumak içinde olsa hayvanlara yapmış olduğu saldırılar onun bu alışkanlığını pekiştirebilir. Daha sonraları yapmış olduğu spor dalında çeşitli sebeplerden ötürü bu tür davranışlarda bulunabilir.

2.4.5. Saldırganlık, Spor ve Sporcu İlişkisi

Saldırganlık ve spor arasındaki ilişki iki insanın veya grup halindeki insanların birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla vermiş oldukları yoğun mücadele sonucu ortaya çıkmıştır. Eğer üstünlük sağlamak söz konusuysa bunu elde edebilmek için insanın yaradılışındaki saldırgan dürtüleri ortaya çıkmaktadır (70).

Günümüzde spor tarif edilirken, onun çoğunlukla saldırganlığı ortadan kaldırma ve öfke patlamalarını hafifletme imkânını sağladığından söz edilir. Diğer taraftan, birçok spor müsabakasında, özellikle de futbolda, saldırgan eylemlerin sayı ve şiddetinin arttığı gözlenir. Burada, "spor faaliyetlerine bağlı olarak saldırgan eylemler artar mı, yoksa azalır mı?" sorusuyla bizi karşı karşıya getiren iki eğilimin varlığı açıkça görülmektedir. Sporda saldırganlık problemiyle ilgili olarak doğru bir ifadeye bulunabilmek için, en azından teorik esasların kısaca ortaya konması gerekir (27).

Sporda saldırganlık bir deşarj vasıtasıdır. Rakibi yenme gibi arzularla bir takım hareket yaptırıcı manada kullanılan mobiller teşkil ediyor. Böylece saldırganlığın tatmini sağlanıyor. Kişi toplumun normal şartlarda yasakladığı saldırgan davranışları spor ile yok edebiliyor. İnsanlar da otoriteye isyan, baskıya

boyun eğmeme gibi isyanların yerine spor faaliyetlerinde bu hırs ve agresif davranışlarda bulunmakta ceza vermekten zevk almaktadır. Bu kişiler spor sayesinde zihni ve bedeni bakımdan rakiplerini yenerek tatmine kavuşmaktadırlar. Bazıları da saldırganlık arzularının daha da arttığını savunmaktadır (30).

Gümüş (2002)'e göre spor müsabakalarında amaç kazanma ya da kaybetme olguları üzerine kurulduğundan dolayı kazanabilmek için iyi bir performans yakalama isteği de bazen olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu durum bazen de saldırgan olmaya kadar varabilmektedir. Kimi sporcular bu duygularını dışa yansıtırken kimileri de bazı engellenmelerden dolayı sadece sözlü itirazlar olarak ortaya koyabilmektedirler (143).

Sporda da saldırganlığa sık rastlanır. Bu durum sporcunun özelliklerine, koçun verdiği taktiğe, taraftar ve medya baskısına bağlı olabilir. Özellikle takım sporlarında saldırganlığı içeren bazı terimler yerleşik durum almıştır. Örneğin, "agresif savunma", "agresif oyun" bunlardan bazılarıdır. Burada geçen agresif terimi onaylanan bir durumu gösterir. Kuralların sınırlarını aşmadığı sürece desteklenir, hatta ödüllendirilir. Oysa günlük yaşamda agresif davranışlar ya toplumsal kurallarla, ya da yasalarla sınırlanmıştır; yaptırım uygulanır. Bu durumda sporda hangi davranışların saldırgan davranış kabul edilip edilmediği açıklığa kavuşturulmalıdır(50).

Sporda saldırganlığın ortaya çıkışının önemli bir nedeni de bunun performansı veya başarıyı yükselteceğine olan inançtır. Birçok spor yöneticisi, teknik direktör, çalıştırıcı, spor yazarı ve taraftar, agresif sporcu ve agresif takım olmaktan söz etmekte, faullü davranışları özendirmekte, şiddet ve saldırganlık olaylarına karışanları ödüllendirici bir tutum ve davranış sergilemektedir. Toplumda cazgırlık, şiddet ve saldırganlık davranışlarının sonuç verici olduğunu düşünenlerin sayısı az değildir. Bu anlamda şiddet ve saldırganlık olaylarına göz yumma ve destekleyici tutumlar da şiddet ve saldırganlığın ortaya çıkışını kolaylaştırmaktadır (93).

Spor faaliyetlerinde ise saldırgan davranışın sınırlarını, ilgili spor dalının kurallarıyla yapılan hareketin taşıdığı niyet ve kasıt belirlemektedir. Çünkü günlük hayatta yapılan ve saldırgan bir davranış olarak kabul edilen bir davranış biçimi, spor müsabakası içerisinde o spor dalının kuralları çerçevesinde doğal bir davranış olarak

kabul edilebilir. Spor branşının kendi kurallarının dışına çıkılıp çıkılmaması saldırganlığı belirleyebilir. Örneğin travmatik bir spor branşı müsabakası içerisinde rakibe atılan bir tekme veya yumruk o spor dalının kendi doğasına uygun ve kurallar çerçevesinde kabul edilebilirken, günlük yaşamda yapılması durumunda saldırgan bir davranış olarak kabul görmektedir (89).

Cratty (1973) ise sporları, kurallar ölçüsünde desteklenen veya göz yumulan saldırganlık derecesine göre sınıflandırmıştır: (44).

Doğrudan Saldırganlığın Teşvik Edildiği Sporlar: Amerikan futbolu, boks ve güreş gibi sporlarda, kurallar ve giysiler sporcuları korur ki bu onların maksimum fizik temaslarını cesaretlendirmek içindir.

Sınırlı Saldırganlık İçeren Sporlar: Futbol, su topu, basketbol, hentbol genellikle doğrudan temasın kurallarla kesin olarak sınırlandırıldığı, sporcuların saldırgan olmasını gerektiren spor dallarıdır.

Rakibe Karşı Dolaylı Saldırganlığın Olduğu Sporlar: Voleybol, tenis gibi sporlar doğrudan fiziksel temas içermedikleri için dolaylı saldırganlığın olduğu sporlardır.

Objelere Yöneltilmiş Saldırganlık: Golf, bowling gibi sporlarda bireye değil, kullanılan spor malzemesine yöneltilen saldırganlık davranışı söz konusudur.

Doğrudan ya da Dolaylı Saldırganlığı İçermeyen Sporlar: Jimnastik ve artistik patinaj gibi sporlar, rakibe ya da çevreye karşı gözlenebilen saldırganlık gerektirmez.

Başlangıçta, sporla bağdaşmayan olaylar olarak kabul edilse de saldırganlık ve şiddet olaylarına spor alanlarında rastlamak olasıdır. Hem spor karşılaşmalarına katılan sporcular arasında hem seyirciler arasında saldırganlık içeren davranışlar görülmekte, bu olaylara karışanlar, bu davranışlarını kendilerince haklı, çeşitli gerekçelere dayandırmaktadırlar. Oysaki sporun, insanları ve toplumları birbirine yakınlaştıran sosyalleştirici, temel felsefesi barış, kardeşlik, dostluk olan önemli bir olgu olduğu sürekli vurgulanmaktadır. Tarihte, olimpiyatlar sırasında savaşımlara ara verildiği bilinmektedir (147).

Sporda bir davranışın saldırgan nitelik taşıyıp taşımadığı, o davranışta bulunan sporcunun amacıyla ve belirlenen kuralların sınırları dışına çıkıp çıkmamasıyla yakından ilgilidir. Bir sporcu salt oyunun gerektirdiği ve kurallara uygun sertlikte bir davranışta bulunmuşsa, rakibine zarar verici bir amacı yoksa o davranış saldırganlık olarak kabul edilmez. Ancak bir sporcu rakibine zarar vermek amacıyla bilerek bir davranışta bulunursa, o davranış saldırganlık olarak kabul edilir ve yaptırım uygulanır. Bir boksörün kurallara uygun biçimde rakibine yumruk atması, av sporunda bir canlının vurularak öldürülmesi, Amerikan futbolunda rakibi yaka paça yere indirmek saldırganlık olarak görülmez. Oysa aynı davranışları günlük yaşamda yapmak suçtur ve yaptırımı vardır. Görüldüğü gibi, sporda saldırganlık konusu günlük yaşamdakinden farklıdır. Ancak görünümü ve değerlendirilmesi farklı olsa da, ruhsal kökeni aynıdır (50).

Başkalarının eylemlerinin saldırı olarak kabul edilip ve bu şekilde yorumlanıp yorumlanmadığı, ilgili duruma ve bu olaya katılanların tecrübelerine de bağlıdır. Gündelik hayatta çarpışmak, genellikle saldırı olarak sınıflandırırken futbolda buna müsaade edilir. Gençler, sporda rakibine zarar verme kastı taşımayan, bedeni mücadelelerin bulunduğunu öğrenmelidir. Öğrenciler ve gençler başkalarının davranışlarını saldırgan şeklinde yorumlamaya daha yatkındır. Genç takımlarda rakibin davranışına tepki olarak saldırı davranışı sergileme, yetişkin sporculara oranla daha sık görülür. Bunların saldırıları gittikçe amaca yönelik bir araç olarak kullanılır. Bu bilgiye dayanarak bir oyuncunun davranışının şartlarını açıkça ortaya koymak, çalıştırıcının görevi olarak kendisini gösterir. Spordaki özel kural ve norm gündelik hayata ait tecrübelerle karşılaştırılır. Böylece saldırının yanlış yorumlanmasının önceden engellenmesi amaçlanır (38).

Spor faaliyetlerini, beden temasına hangi ölçülerde izin verdiklerine göre, üç gruba ayırabiliriz (76).

I. Grup Bireysel Mücadele Sporları (Dövüş Sporları): Saldırganlığın sergilenmesine en çok fırsat tanıyan sporlardır. Yakın beden teması, bu gruba dâhil olan boks, güreş, judo, tekvando ve karate gibi sporların doğasında vardır. Bu yüzden, saldırganlık izlenimini veren hareketler en çok bu spor dallarında görülür.

II. Grup Beden Temasına Belirli Ölçülerde İzin Veren Sporlar: Top ile oynanan takım sporlarıdır. Örneğin; Futbol, hentbol, basketbol gibi sporlar beden temasına belirli kurallar dâhilinde izin veren sporlardır.

III. Grup Beden Teması Olmayan Sporlar: Voleybol, atletizm, bisiklet, tenis, okçuluk atıcılık, gibi sporlardır. Bu sporlarda diğer spor dallarında olduğu gibi bedensel bir temas yoktur.

Günlük hayatımızın doğal unsurlarından biri haline gelen saldırganlık, maalesef yaşamımızın tüm boyutlarında olduğu gibi sportif faaliyetlerde de görülmekte ve sporda saldırganlık bir boşalma vasıtası olarak algılanmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de sporda saldırganlık giderek artmaktadır. Öyle ki bugün yapısal, çevresel, sosyal ve bilişsel değişkenler grubu, izleyici şiddetiyle birleşerek sporda tehdit oluşturmaktadır. Kişi, cemiyetin normal şartlarda yasakladığı veya hoş görmediği saldırgan davranışları, spor vasıtasıyla yok etmeye çalışmaktadır. Özellikle insanların otoriteye başkaldırma, baskıya boyun eğmeme gibi isyanları spor aktivitelerinde yer alan ve tamamen kurallar içerisinde bulunan hırs veya agresif davranışlar biçiminde ortaya çıkarak sporcuların saldırganlık dürtülerinin en alt düzeyde seyretmesine sebep olabilir. İnsanlarda otoriteye başkaldırma, baskıya boyun eğmeme gibi isyanların yerine spor faaliyetlerinde bu hırs ve agresif davranışlarda bulunmakta, ceza vermekten zevk duymaktadır. Spor sayesinde zihin ve beden bakımından rakiplerini yenerek tatmine kavuştuğu söylenebilir. Fakat bazı araştırmacılar tarafından sporun kısmen bireylerin saldırganlık arzularını önlemesinin aksine artırdığı düşüncesi de savunulmaktadır (136).

Farklı araştırmalardan elde edilen farklı sonuçlar birbirleriyle çelişmektedir. Bu çelişkinin kaynağını, araştırmaların incelediği sporcu örneklemini oluşturuyor olabilir. Çalışmalarda eğer daha çok boks, judo, karate gibi branşlarda spor yapanlar kapsamışsa; bu bireyler yaptıkları spor kanalıyla saldırganlıklarını, gerilimlerini boşalttıklarından spor dışı yaşamda daha az saldırgan davranışlar içerisinde olacaklarıdır. Aksine çalışmalar, hentbol, futbol, basketbol, gibi spor branşlarını kapsamışsa yapılan spor dalında başarının uzun vadeli elde edilmesi, engellenmenin sık yaşanması, seyirci etkisi nedenleriyle bu bireylerin spor dışı yaşamlarında daha saldırgan davranışlar sergileyecekleri sonucu şaşırtıcı olmayacaktır (147).

Sporcu saldırganlığı ise bir başka sporcuyla bilerek ve direkt yaralama, sakatlama amacıyla yapılan davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. Müsabaka öncesinde tahmin edilen başarıya ulaşmak için geçen süre uzadıkça, saldırganlıkta çoğalır. Sakatlanma olayı sporcular için bir engellenme durumu veya tahrik unsuru olarak değer tutan tahrik, bir kimse veya durumun sporcu üzerinde rahatsızlık veya acı yaratması olarak tanımlanırken, spor faaliyetleri sırasında rakiple alay etme veya ona hakarete bulunma şeklinde gerçekleşebilir. Saldırganlığın bütün çeşitlerinde de karşıdaki insana zarar verildiği için kabul edilmesi ya da mazur görülmesi mümkün değildir.

Spor branşlarındaki oyun kuralları kişilerin eşit şekilde mücadele etmeleri ve birbirlerine zarar vermemeleri için devreye girer. İnsanın içindeki kazanma duygusunu başka insana zarar verecek şekilde kontrolsüz bir davranış olmaktan çıkarmalı, kazanırken, hedefe ulaşırken bunu belli ölçüler dâhilinde yapmayı öğrenmelidir (70).

2.4.5.1. Sporda Saldırganlığın Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Faktörler

2.4.5.1.1. Yarışma

Spor oyunla yarışmayı birleştiren, bedensel yetenekleri daha fazla olduğu için kazananları ödüllendiren, üst düzey oyun, mücadele ve ağır kas çalışması gerektirdiği için sürekli yoğun çabayı zorunlu kılan bir uğraştır. Sporda amaç; zevk, boş zaman değerlendirmek ve üstünlüğü kabul ettirmek olduğu kadar, günümüzde para kazanmak ve geçimini sağlamak olmuştur. İnsan başarıya güdüsüne sahip bir varlıktır. Çevresine, doğaya kısaca dünyaya hükmetmek insanın özünde var olan bir güdüdür. Eğer bu güdü doğru yöne kanalize edilmezse şiddet ve saldırganlık ortaya çıkar (148).

Sporcu, yarışmalar sırasında başarılı olabilmek için rakibiyle rekabet içindedir. Aslında sporcu her yarışmada aynı zamanda kendisiyle ve çevresiyle yarışır. Sporcular başarısız olmama ve kendisine gösterilen ilgiyi devam ettirme gayreti sonucunda, mevcut yeteneklerine uygun düşmeyen aşırı riskli eylemlerde bulunabilirler. Bir yarışma veya müsabaka sırasında sporcunun, psikolojik, fizyolojik, biyolojik ve çevresel faktörlerden etkilenerek, rakibine, hakeme ya da takım arkadaşına karşı saldırgan durumlar gösterebilir (105).

2.4.5.1.2. Oyunun/Yarışmanın Sonucu

Spor ortamında yaşanan çeşitli durumsal faktörler (karşılaşmanın sonucu), engellenmeyi yükselterek saldırgan davranışlara neden olabilmektedir. Örneğin; Leith (1977), kazananlara göre kaybedenlerin anlamlı olarak hem fazla hem de ekstra yasal saldırganlığı kullandıklarını bulmuştur. Saldırganlık, engellenmeye bir tepki olmaktan çok, başarıyı elde etme anlamında bir yıldırma, gözünü korkutma girişimi olarak kabul edilebilir (44).

İki takım arasındaki skor farkı fazla olduğunda saldırganlık ta en üst noktada olmaktadır. Skor, birbirine yakın olduğunda saldırganlık ta en alt düzeyde kalmaktadır. Karşılaşma sonunda, kaybeden takımlar kazanan takımlara göre daha fazla saldırgan davranışlar sergilemektedirler (132).

Yarışma nedeniyle oyun içinde yaşanan tüm olaylar bazı engellemeler neticesinde sonuçsuz kalır. Kural dışı yaptırımlar oyuncuların ellerini bu noktada bağlayabilir. Ancak sporcu, müsabakanın sonunda hakemin veya gözlemcinin olmadığı yerlerde, müsabakayla ilgili yaşadığı olumsuz duygu durumu nedeniyle soyunma odasında, tünelde, koridorda vb. yerlerde saldırgan davranışlarda bulunabilir. Bu davranışlarda bulunmasında yenilmişlik veya küme düşmüşlük gibi olumsuz neticelerin rolü büyüktür.

2.4.5.1.3. Puan Dağılımı

Başarıyı hedefleyen takımlarda, başarısızlık, alt sıralarda bulunma, anında meydana gelen hayal kırıklığı, kaygı ve stres taraftar ve sporcuların centilmenlik dışı eğilimlerini de artırmaktadır (120). Ligde, puan açısından daha alt sırada yer alan takımlar daha üst sırada yer alan takımlarla oynarken saldırgan davranımlara daha eğilimli olmaktadır (132).

2.4.5.1.4. Ev sahibi-Konuk Takım Maçları ve Taraftar Reaksiyonu

Rakip sahada oynayan takımlar, ev sahibi takımlara göre daha saldırgan oyun sergilemektedirler (132). Futbol çalışmaları göstermiştir ki, konuk takımlar ev sahibi takımlarda daha fazla faul yapmakta ve daha saldırgan oynamaktadırlar. Bazı araştırmacılar bunun, ev sahibi takım ve taraftarlarının onları bu yönde tahrik etmeleri gibi birçok faktörün sonucu olduğunu belirtmişlerdir.

Spor sahalarında rakip takımın oyuncuları fiziksel tacizin ve şiddetin yanı sıra sözlü ve psikolojik şiddetle de karşı karşıya kalırlar. Tribünlerde rakip takım için kullanılan sloganlarda, rakip takım seyircilerinin erkeklik gururuyla oynanır. Takımlar için bestelenilen sözler, bu temel üzerinedir (40). Bu tür davranışlar sporcuları etkiler ve onlarında saldırgan ve acımasız olmalarına neden olabilir.

2.4.5.1.5. Fiziksel Temas

Sporda saldırganlıkla ilgili bazı araştırmalar, fiziksel temasın söz konusu olduğu sporlara katılmanın, saldırganlık duygularının boşalmasına değil, artmasına yol açtığını göstermiştir. Günümüz futbolunda da, şiddet ve saldırganlığı artan bir şekilde görmekteyiz. Spordaki fiziksel temas faktörünün nicelik ve niteliği hareketin saldırgan olup olmadığını belirler (93). Sporcunun herhangi bir fiziksel temas ya da sakatlanma sonucu fiziksel olarak acı çekiyorsa, oyuna devam etmesi durumunda rakip oyunculara çektiği acı dolayısıyla sert ve agresif davranışlarda bulunabilir (132).

Fiziksel temasın derecesi de saldırgan davranışın harekete geçme nedenlerinden biri sayılmaktadır. Bazı sporların doğası (buz hokeyi, rugby ve bazı durumlarda basketbol) yüksek derecede vücutsal temas gerektirir. Çoğu zaman bu vücut teması karşılıklı atışmalara neden olmakta ve bazı durumlarda saldırganlık kavga noktasına kadar gitmektedir.

2.4.5.1.6. Oyuncu Özelliği

Sporda oyuncular çeşitli şekillerde adlandırılmaktadırlar. Kondisyon oyuncusu, teknik oyuncu, taktik oyuncusu, hücum ve savunma oyuncusu, duygusal oyuncu, sinirli ve saldırgan oyuncular olarak gruplanabilir. Görüldüğü gibi oyun içerisinde birçok farklı karakter yer almaktadır. Bir futbolcu çok teknik, çok kosan, taktik yapıya da uyan bir karaktere sahip olmakla birlikte, yapısı itibarıyla sinirli ve saldırgan da olabilmektedir. Bu özellikleriyle birlikte değerlendirilen futbolcu istediklerini sahaya yansıtamadığında saldırgan kişiliğini ortaya koyabilecektir (85).

Sporcu yaptığı spor gereği karşılaşma esnasında birçok müdahaleye maruz kalabilir, ancak sporcunun o müdahaleleri yorumlama şekli saldırgan yanıt verip vermeyeceği bizi yönlendirir.

2.4.5.1.7. Hakemler

Hakemin müsabaka yönetirken davranışlarının farkında olması, iradesini, becerisini kullanarak karar vermesi. Müsabakanın tamamında otoritesini kullanması, prensiplerinden taviz vermemesi, pozisyonlara yakın olması ve yerinde müdahale etmesi. Atılganlık, centilmenlik dışı davranışlara ve şiddetli itirazlara tepkisiz kalması, verdiği kararlarda onay beklemesi, karar vermede çekingen davranması, sorumluluk üstlenememesi, yetkisini kullan(a)maması edilgenlik, yetkisini kullanırken kaba, yıkıcı ve aşağılayıcı ifade ve davranışlar sergilemesi saldırganlık özellikleri hakkında ipuçları vermektedir (34). Hakemlerin kritik bir kararı veya yanlış bir tutumu saldırganlık ve şiddet olaylarının başlamasına neden olabilmektedir (69).

Kuter ve Öztürk'e göre ise sporcular için hakem başlı başına bir faktördür. Özellikle takım oyunlarında sporcuların en merak ettiği konu o haftaki maçı kimin yöneteceği. Sporcu maça hakemin kim olduğunu bilerek çıkar. Bu da onlarda bir önyargı yaratır. "Bu hakem iyidir. Bu hakem her şeyi çalar. Eyvah, bu hakem bana geçen maçta da takmıştı". İşte bu ve buna benzer saplantılar sporcuların yarışma içerisinde saldırgan davranışlar sergilemesine yol açabilir. Bu davranış şekli de onun performansını tam olarak sergileyememesine ve yaralanma riski doğurabilecek hareketler yapmasına neden olabilir (19).

2.4.5.1.8. Antrenörler ve Aileler

Takımın bilimsel yöntemlerle performansının artırılmasının, kulübün hedeflerine ulaşmasında önemli etkenlerden biri olduğunun sorumluluğuyla hareket eden antrenörlerin, kulüpleriyle olan sözleşmelerinin devamlılığının mutlak başarıya endeksli olması, her maçın mutlaka kazanılması beklentisi, oyunculara olduğu kadar antrenörler üzerinde de baskı oluşmasına neden olmaktadır. Bu baskı zaman zaman oyun mantalitesi ve karakterleriyle örtüşmeyen davranışları sergilemelerine neden olmaktadır, çünkü antrenörler, sporcuların saldırgan ya da sportmen davranışlarının derecesine etki edebilecek en önemli kişilerdir (19).

Sporcunun çalışma ve toplumsal çevresindeki kişiler salt başarıya odaklandığında, sporcunun ya da takımın başarılı olması için sert oynamasını, sertlik yapmasını ister. Sporcu, yarışma sırasında kendisinin ya da takımının başarılı

olmasını sağlayan saldırganlık gösterdiğinde, bu davranışı için cezalandırılmış olsa bile ailesi, yakın spor ve toplumsal çevresi tarafından ödüllendirilebilir, desteklenir. Bu durum sporcuda saldırganlığın pekişmesine neden olur (50).

2.5. Alanla İlgili Yapılan Araştırmalar

2.5.1. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Akoğuz 2013 ‘‘Bireysel ve Takım Sporlarında Üniversiteler Arası Yarışmalara Katılan Öğrencilerin Saldırganlık Düzeyleri’’ adlı çalışmasında üniversite takımlarında bireysel ve takım sporlarında üniversiteler arası yarışmalara katılan öğrencilerin günlük hayatlarındaki saldırganlık düzeylerini belirlemek, spor ve saldırganlık ilişkisini ortaya koymaktır. Araştırmada öğrencilerin yaptıkları spor türlerine, kategorisine ve cinsiyetlerine göre saldırganlık durumları incelenmiştir. Çalışmanın örneklem grubunu 2012-2013 eğitim öğretim yılında üniversiteler arası yarışmalarda Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesini çeşitli spor dallarında temsil eden 27 kız, 61 erkek olmak üzere toplamda 88 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Buss Perry (1992) tarafından geliştirilen ve Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirliği H. Andaç Demirtaş Madran tarafından yapılan, 29 maddelik saldırganlık ölçeği uygulanmıştır. Araştırma bulgularına bakıldığında, yarıştıkları spor türüne göre, saldırganlık durumları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre ise üniversite takımlarında sporcu olan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri çok yüksek değildir. Ayrıca kız ve erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin birbirlerine çok yakın olduğu görülmüştür (13).

Şahin ve diğ. 2013 ‘‘Lise Öğrencilerinin Okul Sonrası Gözetimsiz Zamanlarının Şiddet ve Ders Dışı Sportif Faaliyetlerle İlişkisi’’ adlı çalışmalarında lise öğrencilerinin okul sonrası gözetimsiz olarak geçirdikleri zamanlarda şiddete karışmaları ile ders dışı spor faaliyetlerine katılımları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmaya Afyonkarahisar il merkezinde değişik türlerdeki liselerde öğrenim gören 797 öğrenciye, psikolojik danışma ve rehberlik uzmanlarının yardımı ile hazırlanan öğrencilere ait çeşitli bilgilere, okul sonrası faaliyetlerine ve şiddet olayları ile karşılaşma oranlarına ait verilerin elde edileceği ‘‘Öğrenci Bilgi Formu’’ sunulmuştur. Araştırmanın bulgularına bakıldığında öğrencilerin %39’u ders dışı spor faaliyetlerine katılırken, %61’i sportif faaliyetlere katılmamaktadır. Öğrencilerin

Okul sonrası gözetimsiz geçirdikleri süreler ile sportif faaliyetlere katılmaları arasında önemli seviyede herhangi bir tespit edilmemiştir ($p>0.05$). Fakat öğrencilerin okul sonrası gözetimsiz geçirdikleri süreler ile okul sonrası şiddet olaylarına karışmaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.001$). Sonuç olarak, öğrencileri gözetebilecek bir yetişkin veya öğrencilerin boş zamanlarını geçirebilecekleri olumlu aktiviteler bulunmuyorsa, sonuçları hoş olmayan olaylarla sıklıkla karşılaşma riskinin olabileceği söylenebilir (127).

Şenyüzlü (2013) “Üniversite Öğrencilerinde Spora Katılımın Saldırgan Davranışlar Üzerine Etkilerinin İncelenmesi” adlı çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin spora katılımlarının saldırgan davranışları üzerinde etkisinin olup olmadığının araştırılmasıdır. Çalışmaya 2010-2011 eğitim öğretim yılında Bilecik Üniversitesinde öğrenim gören ve tesadüfi olarak seçilen, spor yapan (181) ve spor yapmayan (236) toplamda 417 öğrenci katılmıştır. Bu çalışmada, veri toplama aracı olarak İpek İlter (Kiper) tarafından geliştirilen “Saldırganlık Envanteri” (Kiper 1984) ve araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Deneklerin demografik bilgileri ve spor aktivitelerine katılma düzeyleri frekans dağılımları ile belirlenmiştir. İncelenen değişkenin durumuna göre ortalamalar arası farklar bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile sınanmıştır. Çalışmanın sonucunda, öğrencilerin spora katılıp katılmama durumlarına ve cinsiyetlerine göre genel saldırganlıkları farklılık göstermektedir. Ayrıca yine bulgulara göre yaş, anne-baba eğitim ve aile aylık gelir durumlarına göre genel saldırganlıklarının farklılık göstermediği bulunmuştur (128).

Özen ve ark. (2013) “Üniversite Öğrencilerinin Sporda Şiddet ve Saldırganlık Algıları” adlı çalışmalarının amacı üniversite öğrencilerinden oluşan taraftar grubunun futbolda şiddet ve saldırganlığa yönelmelerinde etkili olabileceği düşünülen faktörlerin sebeplerini araştırmak ve çözüm önerileri üretebilmektir. Çalışmaya Atatürk Üniversitesinde öğrenim gören 360 öğrenci katılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen anket kullanılmıştır. Araştırma sonucu neticesinde bazı ifadelerin katılımcıların yaşları ve taraftarı oldukları takım ile anlamlı bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir (106).

Ersoy ve ark. (2012) ‘‘Güreşçilerin Saldırganlık Düzeylerinin Sosyo-Demografik Açıdan İncelenmesi (Ankara örneği)’’ adlı çalışmanın amacı, genç erkek güreşçilerin saldırganlık düzeylerinin sosyo-demografik özelliklere göre incelenmesidir. Araştırmada veri toplamak için gençlerde genel saldırganlık düzeyini ortaya koyan Tuzgöl (1998) tarafından geliştirilen, ‘‘Saldırganlık Ölçeği’’ kullanılmıştır. Araştırmayı Ankara çeker, MTA ve TEDAş spor kulüplerinde oynayan ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 81 güreşçi oluşturmaktadır. Analiz bölümünde yaş, spor yaşı ve en yüksek derece değişkenlerine göre güreşçilerin saldırganlık düzeyleri değerlendirilmiştir Bu değişkenlerin saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılmasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık saptanamamıştır. Değişkenlerin saldırganlık üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan spearman analizinde de istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık saptanamamıştır (59).

Tekin ve ark. (2011) ‘‘Kick-Boksörlerin Çeşitli Değişkenlere Göre Öfke ve Saldırganlık Düzeylerinin Araştırılması’’ adlı bu araştırma Muğla’nın Bodrum ilçesinde 2010 Türkiye Kik-Boks şampiyonası’nda yapılmıştır. Araştırmanın amacı kik boks sporcularının öfke ve saldırganlık düzeyleri hakkında bilgi sahibi olmaktır Çalışmaya 50 kadın, 155 erkek toplam 205 kişi katılmıştır. Bu çalışmada yaş, cinsiyet ve kuşak derecesi dikkate alınmıştır. Araştırmada verileri toplamak için Özer (1994) tarafından uyarlanan Spielberg’in Sürekli Öfke-Öfke Tarzı Ölçeği (SÖÖTÖ) ve İpek İlter Kiper tarafından geliştirilen saldırganlık ölçeği kullanılmıştır. Sonuç olarak bakıldığında cinsiyete ve kuşak derecesine bağlı olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamış, ancak yaş gruplarına göre Öfke dışa puanlarında ($p<0.001$), öfke içe ($p<0.001$), öfke kontrol puanlarında ($p<0.05$) ve toplam öfke puanlarında ($p<0.001$) anlamlı farklar bulunmuştur (129).

Duyar (2011) Adana ilinde futbolla yakından ilgilenen, futbol seyircisinin saldırganlık düzeyinin belirlenmesini amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini, 2010-2011 sezonunda Adana ilinde ikamet eden futbol ile ilgilenen tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 328 futbol seyircisi oluşturmaktadır. Araştırmada, veri toplama aracı olarak İpek İlter KİPER tarafından geliştirilen ‘‘Saldırganlık Envanteri’’ ve araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre; Adana ilinde ikamet eden futbol seyircisi ile anne-baba eğitim

seviyelerinin saldırganlık açısından anlamlı farklılık olmadığı ($P>0,05$), anne-baba meslek grubunda ise atılğan saldırganlıkta anne mesleğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($P<0,05$). Anne Baba eğitim seviyesinin düşük veya yüksek olması seyircinin saldırgan davranışta bulunmasında etken değildir fakat atılğanlıkta ise anne mesleği işçi, memur ve ev hanımı olanların atılğan davranışlarda bulunabileceği sonucuna ulaşılır (54).

Tutkun ve ark. 2010 “Takım Sporları ve Bireysel Sporlar Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin Değerlendirilmesi” adlı çalışmalarının amacı takım ve bireysel spor yapan oyuncuların saldırganlık düzeylerinin, saldırganlığı etkileyen bazı faktörler açısından değerlendirilmesidir. Bu araştırmada İpek İlter (Kiper) tarafından geliştirilen, 30 maddeden ve üç alt testten (yıkıcı saldırganlık, atılğanlık ve edilgen saldırganlık) oluşturulmuş saldırganlık envanteri kullanılmıştır. Araştırmaya 120 (%50)’si takım sporları 120 (%50)’si bireysel spor yapan toplam 240 sporcu katılmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında bireysel spor yapan oyuncuların yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık ve genel saldırganlık ortalama puanları ile takım sporu yapan oyuncuların saldırganlık ortalama puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0.05$). Sonuç olarak bakıldığında spor, bireyleri ve grupları karşılıklı bir rekabet ve yarışma içine sokar. Rakiple doğrudan teması gerektiren sporların takım sporlarına göre saldırganlığa ve şiddete daha yatkın oldukları görülmektedir (136).

Kuru ve Var (2009) yapmış oldukları çalışmada Kırşehir ilindeki futbol seyircilerinin saldırganlık davranışları hakkındaki görüşleri ile yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, eğitim düzeyi, mesleği, gibi değişkenler açısından bir ilişki olup olmadığı araştırmışlardır. Araştırmada betimsel yöntem kullanılmış ve veriler anket yoluyla elde edilmiştir. Çalışmaya 2006-2007 futbol sezonunda 2.lig B kategorisinde mücadele eden Kırşehir Spor ile Tokat Spor arasında oynanan (15.02.2007) müsabakayı izleyen 481 Kırşehir Spor seyircisi katılmıştır. Araştırmanın bulguları sonucunda, seyircilerin spor müsabakalarına gitme sebeplerinin çoğunlukla takımını izleyip destek verme ve ilgilerinden kaynaklandığı ve seyircilerin büyük çoğunluğunun sporda saldırganlık ve şiddet olaylarını önlemeye yönelik yürürlükteki bulunan yasaları bilmediği görülmüştür (97).

Kırımoğlu ve ark. 2008 “Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Spora Katılım Düzeylerine Göre İncelenmesi” adlı çalışmalarında, lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin spor yapıp yapmama durumlarına göre incelemiştir. Katılımcıların saldırganlık düzeyleri cinsiyetlerine, spor yapıp yapmama, müsabık olma, erkeklerin spor yapıp yapmama ve bayanların spor yapıp yapmama durumlarına göre mukayese edilmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ve Tuzgöl (1998) tarafından geliştirilen “ Saldırganlık Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırma grubunu, Aydın Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ve il merkezinde bulunan lise, Anadolu lisesi ve fen lisesinde öğrenim gören 327 ‘si bayan, 396’sı erkek toplam 723 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, katılımcıların cinsiyetleri açısından saldırganlık düzeyleri bayan katılımcıların erkek katılımcılara oranla saldırganlık ölçeği puanları anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($P<0,05$). Diğer karşılaştırmalarda ise, spor yapanlarla yapmayanlar, spor yapıp da müsabık olanlarla olmayanlar, spor yapan erkeklerle spor yapmayan erkekler ve spor yapan bayanlarla spor yapmayan bayanlar arasında saldırganlık düzeyleri bakımından istatistiksel olarak manidar bir farklılık tespit edilmemiştir (89).

Var (2008) bu araştırmada Kırşehir ili ve ilçelerinde bulunan futbol taraftarlarının saldırganlık davranışı hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi ve sporda şiddet olaylarının önlenmesine yönelik öneriler de bulunulmasını amaçlamıştır. Çalışmaya 2006–2007 futbol sezonunda 2.lig B kategorisinde mücadele eden Kırşehir Spor ile Tokat Spor arasında oynanan (15.02.2007) müsabakada, 481 Kırşehir Spor seyircisi katılmıştır. Seyircilerin spor alanlarındaki saldırganlık davranışları hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen ve iki boyuttan oluşan anket formu kullanılmıştır. Araştırma bulguları sonucunda; seyircilerin spor müsabakalarına gitme sebeplerinin çoğunlukla takımını izleyip destek verme ve ilgilerinden kaynaklandığı, spor müsabakalarında tahrik eden unsurların başında takımın kötü oynaması ve hakem davranışları olduğu, medyada sunulan programlardaki eleştiriler seyirciler üzerinde saldırganlık olaylarının artmasını sağladığı, seyircilerin büyük çoğunluğunun sporda saldırganlık ve şiddet olaylarını önlemeye yönelik yürürlükteki yasaları bilmediği, saldırganlık davranışında bulunmayan seyirciler yürürlükteki yasalardan haberdar oldukları gibi

sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca saldırganlık olaylarına katılan seyircilerin spor müsabakalarında en fazla oranla küfür ve sözlü saldırı olaylarına daha sonrada saha içine yabancı madde atma olaylarına katılmakta oldukları görülmektedir. Müsabaka öncesi, esnasında veya sonrasında saldırganlık olaylarına katılıp katılmama durumları seyircilerin meslek gruplarına göre değişmekte olup işçi, serbest meslek, işsiz ve öğrencilerin memurlara göre müsabaka öncesi, esnasında veya sonrasında saldırganlık olaylarına daha fazla katılmaktadırlar. Seyircilerin mutlu bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmemeleri de onların müsabaka öncesi, esnasında veya sonrasında saldırganlık olaylarına katılma durumlarını etkilemektedir (141).

Bostan ve Kılıçgil (2008) “Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencisi Olan ve Olmayan Ankara Üniversitesi Öğrencilerinin Saldırganlık Boyutları” adlı çalışmalarında, Ankara Üniversitesi’nin çeşitli fakülte ve yüksekokullarında okuyan öğrencileri ile düzenli olarak spor yapan Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık durumlarının ne seviyede olduğunu araştırmışlardır. Araştırmada geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış, 30 maddeden ve 3 alt boyuttan oluşan (KİPER) saldırganlık envanteri kullanılmıştır. Araştırma grubunu, Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencileri (100 öğrenci) ile Ankara Üniversitesinin çeşitli Fakülte ve Yüksekokullarındaki öğrenciler (200 öğrenci) oluşturmuştur. Sonuç olarak bakıldığında Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin, Ankara Üniversitesi’nin çeşitli Fakülte ve Yüksekokullarındaki öğrencilerine göre, “Yıkıcı Saldırganlık” ve “Edilgen Saldırganlık” puanları daha yüksek bulunmuştur. Ancak “Atılgan Saldırganlık” puanları tam tersine çıkararak Ankara Üniversitesinin çeşitli Fakülte ve Yüksekokullarındaki öğrencilerin, Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür (32).

Kalkavan ve ark. (2007) bu çalışmalarında Kütahya minik ve miniminikler futbol müsabakalarına katılan futbolcuların sporda saldırganlık ve şiddetle ilgili görüşlerinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma grubunu, Kütahya ilinde faal olarak 2006–2007 amatör futbol sezonunda mücadele eden toplam 18 takım ve 273 minik ve miniminik futbolcu oluşturmaktadır. Minik futbolcuların saldırganlık ve şiddete ilişkin görüşlerini belirlemede 25 maddelik Lickert tipi anket uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, minik ve miniminik futbolcuların sporda

saldırıcılık ve şiddetin oluşmasında; kazanmanın kendileri için her şey olmadığına ($P<0.05$), rakiplerini düşman gibi görmediklerine ($P<0.05$), saldırganlığın ortaya çıkışında medyanın ve spor köşe yazarlarının etkili olduğuna ($P<0.05$), amigoların da seyirciyi olumsuz yönlendirdiklerine ($P<0.05$), aile yapısının, seyircilerin, sporcuların, hakemlerin ve antrenörlerin etkisi olduğuna inandıklarını göstermektedir(79).

Demirel ve ark. (2006) ‘‘Okullar Arası Yarışmalarda Dereceye Giren Sporcu Kız Öğrencilerin Sporda Saldırıcılık ve Şiddet ile İlgili Görüşlerinin Araştırılması’’ adlı çalışmalarının önemi okullar arası yarışmalarda salon sporlarında (basketbol, voleybol ve hentbol branşlarında) dereceye giren sporcuların sporda saldırganlık ve şiddet ile ilgili görüşlerinin tespit edilmesidir. Araştırmanın evrenini, Kütahya ilinde salon sporlarında (basketbol, voleybol ve hentbol branşlarında) okullar arası yarışmalara katılan ilk ve orta öğrenim okullarının kız sporcuları, örneklemini ise yapılan müsabakalar sonucunda dereceye giren okul takımlarının sporcuları (83 kız) oluşturmaktadır. Sporcuların sporda saldırganlık ve şiddetle ilgili görüşlerini belirlemede 23 sorudan oluşan anket yöntemi uygulandı. Yapılan araştırma sonucunda öğrencilerin kazanmak için gerekeni yapma ($P>0.05$), Rakiplerin centilmenlik dışı davranışları ($P>0.05$), Sporda saldırganlığa antrenör ve yöneticilerin sebep olması ($P>0.05$), Sporda saldırganlığa yazılı ve görsel basının sebep olması ($P>0.05$), Sporda saldırganlığa sosyal ekonomik ve kültürel farklılıkların sebep olması ($P>0.05$), Sporda saldırganlığa seyirci ve amigoların sebep olduğuna ($P>0.05$) inandıklarını gösterdi (41).

Acet ve ark. (2006) ‘‘Okullar Arası Yarışmalarda Dereceye Giren Sporcu Erkek Öğrencilerin Sporda Saldırıcılık ve Şiddet ile İlgili Görüşlerinin Araştırılması’’ adlı çalışmalarının önemi okullar arası yarışmalarda dereceye giren sporcuların (basketbol, voleybol ve hentbol dallarında) sporda saldırganlık ve şiddet ile ilgili görüşlerinin tespit edilmesidir. Kütahya’da basketbol, voleybol ve hentbol dallarında okullar arası yarışmalara katılan ve dereceye giren ilköğretim ve liseli erkek sporculara (105), Sporda saldırganlık ve şiddetle ilgili görüşlerini belirlemek için 23 sorudan oluşan anket uygulandı. Anlamlılık düzeyini belirlemede istatistiki test yöntemi olarak Ki-Kare (Cross Tabulation) testi uygulandı. Sonuç olarak öğrencilerin sporda saldırganlığa; Eğitim seviyesi düşüklüğü ($P>0.05$), Rakiplerin

centilmenlik dışı davranışları ($P>0.05$). Yazılı ve görsel basının etkisi ($P>0.05$), Sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıklar ($P>0.05$), Seyirci ve amigoların yanlış tutumları ($P>0.05$), Güvenlik güçlerinin yanlış tutumlarının ($P>0.05$). Seyirci tahriklerinin ($P>0.05$), Takım arkadaşları tahriklerinin ($P>0.05$) ve Rakip sporcu tahriklerinin ($P>0.05$) sebep olduğuna inandıklarını gösterdi (4).

Afyon ve Özkan (2006) ‘‘Futbolcularla Güreşçilerin Saldırganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması’’ adlı çalışmalarının amacı, futbolcular ve güreşçilerin saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılmasıdır. Araştırma, 50 amatör futbolcu ile 50 Güreşçi üzerinde yapılmıştır. Değişik illerdeki tesadüfî olarak belirlenen amatör takımların Yatağan Spor ($n=17$), Ulucak Belediye Spor ($n=16$) ve Dumlupınar Üniversitesi Çini Spor ($n=17$) futbolcuları ile Selçuk Üniversitesi'nden ($n=14$), Uludağ Üniversitesi'nden ($n=15$), İzmir Tekel Spor'dan ($n=22$) toplam 100 kişilik güreşçi grubunun saldırganlık düzeyleri tespit edilerek karşılaştırılmıştır. Saldırganlık düzeyini belirlemek için Özcan Köknel'in saldırganlık ölçeği müsabaka döneminde uygulanmıştır. İstatistikî yöntem olarak futbolcular ve güreşçilerin arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacı ile T testi uygulanmıştır. Futbolcular ile güreşçiler arasında T testi sonuçlarına göre ($p<0,01$) düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş, güreşçilerin futbolculara oranla daha saldırgan eğilimde oldukları belirlenmiştir (10).

Karayılmaz ve Yaman (2006) ‘‘Amatör Küme Futbolcularını Saldırganlığa İten Psiko-Sosyal Nedenler’’ adlı çalışmalarının amacı amatör küme futbolcularını saldırgan davranışlara yönlendiren unsurların tespit edilerek, bu davranışların yöresel olup olmadığını bulmak. Yaş, eğitim, sporcu ailelerinin sosyal ve ekonomik yapılarının saldırganlığa etkisi, taraftar, çalıştırıcı, yönetici, rakip takım ve kendi takım arkadaşlarının tutumlarının saldırganlığı etkileme boyutlarını incelemektir. Araştırmaya Zonguldak ilinden 11 süper amatör futbol takımının 213 futbolcusu katılmıştır. Ölçme aracı olarak ilk 15 sorusu demografik bilgi içeren toplam 44 soruluk Likert ölçekli anket kullanılmıştır. Sonuç olarak, Trabzon ili nüfusuna kayıtlı futbolcuların kendi takım arkadaşlarının hatalı hareketlerine tepki gösterme oranları %72'dir. Futbolcuların %68,5'i antrenörlerin sert oynamaları yönünde teşvik ettiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, futbolcuların öğrenim durumları ne olursa olsun rakibin sert müdahalesi sonucu aynı şekilde yüksek oranda karşılık verme eğilimi

gösterdikleri belirlenmiştir (86).

Aktaş, Çobanoğlu ve Yazıcılar (2004) ‘‘Profesyonel Erkek Basketbolcuların Saldırganlık Düzeyleri ile Maç Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi’’ isimli çalışmalarının amacı üst düzeyde basketbol oynayan profesyonel basketbolcuların sezon boyunca gösterdikleri başarı yada başarısızlığın bir ölçütü olarak kabul edilen En Değerli Oyuncu (Most Value Player-MVP) puanlarının elde edilmesine etkisinin olabileceğini düşünülen saldırganlık düzeyleri ile maç başarısı arasındaki ilişkiyi saptamaktır. Çalışmada örneklem grubunu İzmir ilindeki Türkiye Basketbol Erkekler 1. ve 2. liginde yer alan Göztepe, Karşıyaka ve Altay Takımları’nda oynayan yaşları 19-36 arasında değişen 41 erkek basketbolcu oluşturmaktadır. 2002-2003 sezonu boyunca bu takımların oynadıkları maçlar izlenmiş, oyuncuların her maç istatistikleri tutulmuş ve bu istatistikler MVP (Most Value Player-En Değerli Oyuncu) skalasına dökülerek her oyuncu için MVP puanı elde edilmiştir. Ayrıca istatistiklerden her oyuncunun maç başına ortalama oynama süresi hesaplanmıştır. Bu dönem içinde tüm oyunculara, saldırganlık düzeylerini belirlemek için İpek İltar (Kiper)’in Saldırganlık Envanteri uygulamıştır. Araştırmanın değerlendirilmesinde Mann-Whitney U testi ile Spearman Korelasyon uygulanmıştır. Konuya ilişkin analizlere bakıldığında, Profesyonel erkek basketbolcuların MVP puanları ile oynadıkları süreler arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r= 0.636$; $p< 0.05$). Ayrıca, edilgen saldırganlık puanları ile yıkıcı saldırganlık puanları arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r= 0.686$; $p<0.05$). Sonuç olarak üst düzeydeki profesyonel basketbolcular başarı için gerekli olan ve kuralların izin verdiği sınırlarda amaçlarına ulaşmak için saldırganlık eğilimine sahip oldukları görülmektedir (14).

Ramazanoğlu ve ark. (2002) ‘‘Futbolcular ile Tekvandocuların Saldırganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması’’ adlı çalışmalarının amacı, İstanbul ilindeki futbolcular ile tekvandocuların saldırganlık düzeylerini belirlemek ve karşılaştırma yapmaktır. Çalışmaya amatör kümede mücadele eden yaş ortalamaları 22,84 olan 75 futbolcu ile yaş ortalaması 23,63 olan 69 tekvandocu olmak üzere toplam 144 sporcu katılmıştır. Deneklerin saldırganlık düzeyini belirlemek için Özcan Köknel’in saldırganlık ölçeği uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda futbolcular ile tekvandocular arasında "t" testi sonuçlarına göre $p<0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki doğrultusunda Tekvandocuların futbolculara göre daha az

saldırıcılık eğiliminde olduğu görülmüştür (113).

İkizler ve ark. (1996) Birden fazla sakatlanma geçiren bireysel mücadele sporcularında sakatlığın saldırıcılık ve düşmanlık duygularıyla ilişkisini incelemişlerdir. Bu çalışmanın amacı Marmara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulunda okuyan, aktif olarak bireysel mücadele sporu yapan ve yarısı birden fazla sakatlanma geçirmiş, diğer yarısı ise hiç sakatlık geçirmemiş olan toplamda 40 öğrencide sakatlığın, saldırıcılık ve düşmanlık duygularıyla bir ilişkisinin bulunup bulunmadığını tespit etmektir. Bu çalışmada ölçüm aracı olarak Rorschach Psikolojik Testi (Mürekkep Lekesi Testi) kullanılmıştır. Daha çok kişiliğin tamamı hakkında geniş bilgi veren bu testten saldırıcılığa ilişkin veriler, psikogramdan taranarak elde edilmiştir. Sonuç olarak her iki gruptaki sporcuların büyük bir çoğunluğunda, bu duyguların yoğun olarak yaşandığı ortaya çıkmıştır. Fakat birden fazla sakatlanmış sporcularda görülen saldırıcılık ve düşmanlık eğilimlerinin, hiç sakatlanmamış sporculardakine oranla daha az yaşandığı belirlenmiştir (75).

2.5.2. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Spaaij (2014) “Sporda topluluk şiddeti: Disiplinler arası bir sentez” adlı çalışmasında farklı disiplinlerden doğan konuları ve temaları bir araya getirerek, sporda topluluk şiddetinin uzak ve yakın nedenlerini iç içe geçiren çoklu seviye analizini incelemiştir. Topluluk şiddeti, dünyada görülmeye değer sporların düzenli bir özelliğidir. Çağdaş araştırma, bu şiddetin çeşitliliği ve karışıklığını tanımlar, ama ciddi disiplinler arası çalışmalar bu konuda cılız kalmaktadır. Bu makale, akademik disiplinlere karşı artan diyalogun bir ihtiyaç olduğunu önerir. Sosyo-ekolojik modeli kullanarak, taraftar şiddetinin kişisel, kişilerarası, durumsal, sosyal çevre ve sosyal yapı faktörlerinin arasındaki dinamik etkileşimden doğduğunu gösterir. Ayrıca sporda topluluk şiddeti sürecini ölçek, bağlantı, amaç, kaynak ve sosyal kurallar ile ilişkisini tekrar gözden geçirerek sporda topluluk şiddeti ile ilgili gelecek araştırmalar için farklı öneriler sunmuştur (121).

Dintica ve Paunescu (2014) “Eskrim sporu performansında saldırıcılık profili” adlı çalışmalarında profesyonel eskrim sporunda psikolojik bir saldırıcılık profili oluşturmayı amaçlamışlardır. Sporcuların saldırıcılık profillerini çizmek için

Buss-Perry saldırganlık testi uygulandı. Bu test saldırganlığı fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık ve öfke gibi 4 boyutta ölçer. 4 psikolojik boyut üzerinden fiziksel saldırganlık %28, öfke %23, sözel saldırganlık %22, düşmanlık %27 olarak puanlar bulundu. Eskrim sporcuları saldırgan ve kavgacı nitelendirildiğinden fiziksel saldırganlığın en yüksek bulunması şaşırtıcı olmadı. Yapılan diğer çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırıldığında elde edilen sonuç normal bulundu (48).

Saenz ve diğ. (2013) “Gençlik sporundaki sportmenlik ve sportmenlik dışı davranışların özelliklerini değerlendirme araçları” adlı çalışmalarında genel olarak sportif ortamlarda, daha doğrusu gençlik sporundaki, değerlendirme araçlarının da kullandığı sportmenlik dışı davranış, saldırganlık ve şiddet yapılarını tanıtmayı amaçlamaktadır. Eski yapıları değerlendirmek için kullanılan bu yöntemler, temeli psikoloji, fiziksel aktivite ve spor uzmanlarının veri tabanlarından gelen bir bibliyometrik analiz olarak açıklamaktadır. Bu belgelerdeki incelemeler, bu aygıtların bir kaçının spor eğitimindeki sportmenlik ve sportmenlik dışı davranışları değerlendirmek için kullanıldığını gösterse de büyük bir bölümünün profesyonel spora odaklandığını göstermektedir. Ortak sportif ortamlarla ilgili yapılan araştırmalar da antrenörler, veliler, seyirciler ve hakemler gibi etkili faktörleri görmezden gelirken, sporcuların tutum ve davranışlarını değerlendirme üzerinde odaklanma eğiliminde olduklarını göstermiştir (117).

Gutierrez ve ark. (2013) “Genç futbol takımlarında Saldırganlık ve Şiddet davranışı riskinin tespiti” adlı çalışmalarının amacı gençlik futbol yarışmalarında sürekli saldırganlık veya şiddet davranışları gösteren takımların erken teşhisi için sportmenlik ve şiddeti değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Araştırmaya İspanya Aragonese futbol federasyonundan 1364 futbol takımı katıldı. Sportmenliğin değerlendirilmesi için hakemlerin, antrenörlerin ve oyuncuların sportmenlik davranışlarıyla ilgili 3’lü likert tipi ölçek kullanıldı. Ölçek ligin ilk 3’ündekiler 0 dan 10’a yüksek iç tutarlılık göstermektedir ($\alpha=0.823$). İlk 4 maç değerlendirildiğinde 29 takımın %10’un altında puan topladığı belirlendi. İlk 4 takım değerlendirildiğinde bu takımların puanlarının, diğer takımların puanlarından istatistiksel olarak kayda değer bir farkı yoktur. Erken tanı yöntemi ile yarışmanın geri kalanında rekabetin kalitesini arttırmak için uygun stratejiler uygulanmalıdır (65).

Steffgen ve diğ. (2013) ‘‘Okul iklimi ve okuldaki şiddet arasındaki bağlantı: meta-analitik görüş’’ adlı çalışmada Okul iklimi ile şiddet davranışı arasında nasıl bir bağlantı olduğunu araştırmışlardır. Şu anki meta-analizde, bu araştırma sonuçlarının yönünü ve toplam etkisini özetlemek için okul iklimi ve okulda şiddet anlatılarak çalışmalar yeniden incelendi. Veritabanında ve edebiyata yarar sağlayan 145 makale iki uzaman tarafından araştırılarak tekrar gözden geçirildi. Araştırmalar, okul iklimi ve okulda şiddet arasında anlatılanların istatistikî yönden geniş bir etkisi olup olmadığını içeriyorlardı. Dışlama kriterleri, temel çeşitleri işlemeleştirme, çoklu yayınlardan araştırma bulguları, kullanılan çoklu seviye analizleri ve nitelikli çalışmalar belirsizdi. Meta-analiz -.02 den -.53 kadar uzanan oranlarla bağımsız 36 çalışma (N=113,778) içerdi. Rastgele etkiler modeli kullanılarak, ılımlı ortalama etki genişliği $r=-.26$, CI[-30, -21] bulundu. İstatistikî bulgular, önemli heterojenlik ve çalışmalar arasında büyük bir farklılık yayılması gösterdi. Meta-durgunluk, ılımlı heterojenik ilişki faktörlerini farklı potansiyelde analiz etti, ama bu faktörlerin hiç biri ılımlı olarak tanımlanamadı. Çalışmalar arasındaki büyük farklar yüzünden, kesin sonuçlara ulaşmak zordu ama yine de, ılımlı etki ölçüsü okuldaki şiddet olaylarında çevresel etkilerin önemini vurguladı (122).

Reza (2012) ‘‘Tiran üniversitesindeki çeşitli spor dallarındaki sporcu öğrencilerin saldırganlık oranlarının karşılaştırılması’’ adlı çalışmasındaki amacı Tiran üniversitesindeki judo, tekvando, voleybol, futsal alanındaki sporcu öğrencilerin saldırganlık oranlarını karşılaştırmaktır. Çalışmaya 19-23 yaş arasında 90 erkek sporcu katıldı. Basit tesadüfî örnekleme yöntemine göre seçilen sporcuların tanımlayıcı istatistikleri belirlendi. Judo, tekvando, voleybol ve futsalcılar için tek yönlü varyans analizi (one way ANOVA) testi kullanıldı. Analizlerden elde edilen sonuçlar judo, tekvando, voleybol ve futsaldaki sporcu öğrencilerin arasında önemli bir fark olmadığını gösterdi. Öte yandan sporcuların şiddet eğilimlerinin sporla alakalı olmadığını görüldü (114).

Ahmadi ve Ark. (2011) ‘‘Temaslı ve temassız sporlarda öfke ve saldırganlık boyutları arasındaki ilişki’’ adlı çalışmalarında temaslı ve temassız sporlardaki öfke ve saldırganlığı incelemişlerdir. Çalışmaya (94 temaslı, 116 temassız) 210 gönüllü sporcu dâhil edildi. Tüm sporculardan Tahran Çok Boyutlu Öfke (TMAS) ve Rekabet Saldırganlık Ölçeğini (CAQ) tamamlamaları istendi. Sonuçlar tüm öfke

ölçeklerinin olumlu olarak rekabetçi saldırganlık endeksleriyle ilişkili olduğunu ortaya koydu. Hem temaslı hem de temassız sporlarda öfke-in öfke-out arttıkça rekabetçi saldırganlık davranışlarıyla ilgili değişiklikler tahmin edilebildi. Sonuçlar öfke-in kontrol ve öfke-out kontrolü hem temaslı hem de temassız sporlarda olumsuz olarak rekabetçi saldırganlık endeksleriyle ilgili olduğunu ortaya çıkardı (12).

Grange ve Keer (2010) “Avustralya futbolunda fiziksel saldırganlık: seçkin sporcuların nitelikli bir çalışması” adlı çalışmalarında Avustralya futbolunda tasdik olunmuş veya olunmamış bu farklı tür saldırganlıkları incelenmiş açılardan, keşifçi bir çalışmanın buluşlarını anlatmaktadır. Çalışmaya Avustralya Futbol Liginde en üst seviyede oynayan 8 tane en saldırgan erkek sporcu katıldı. Nitelikli veri toplamak için yarı yapıllı görüşmeler kullanıldı. Görüşme verilerini yorumlamak için oyun, öfke, güç ve saldırganlık içeriği ve motive durumlarında tersine dönmüş teori çerçevesi kullanıldı. Çıkarımsal analizler, oyun, öfke ve güç örneği olarak sınıflandırılabilen çok sayıda saldırganlık tanımları ortaya çıkardı, ama yalnızca iki korku saldırganlığı örneği tanımlandı. Algıda farklılıklar ve katılımcıların tasdik olunmuş (oyun) ve tasdik olunmamış (güç, kızgınlık ve korku) saldırganlık deneyimleri, tehdit ve intikam hareketleri içererek tanımlandı. Avustralya futbolundaki son değişikliklerin etkisi incitme niyetiyle ilgili ek bulgular bildirilmiştir (64).

Friman ve ark. (2004) “Futbolda hakemlere yönelik saldırganlık ve tehditler: deneysel fenomenolojik psikolojik çalışma” adlı çalışmalarında 7 ilde futbol birliği hakemlerini içeren derin görüşmelerin tanımlayıcı nitelikli bir analizi olarak, futbol hakemlerine karşı yöneltilen tehdit ve saldırganlıkla ilgili nasıl deneyimleri olduklarını ortaya çıkarmayı amaçladı. Deneysel Fenomenolojik Psikolojik metot (EPP-metot) kullanıldı. Analiz, 6 konuda özetlenen 30 kategoriyle sonuçlandı. Ana konular, tehdidin algısal nedenleri, tehdide karşı tepki, hakemlerin stresli durumları nasıl yönetmesi ve hakeme karşı güdüler olarak saptandı (61).

Tucker ve Parks (2001) “Cinsiyetin etkileri ve sporda saldırgan davranışların meşruluğunun üniversiteler arası sporcularının algılarındaki spor türü” adlı çalışmalarında sporda saldırganlığın meşruluğunun üniversiteler arası sporcularındaki algılarını inceledi. Çalışmaya çatışma içindeki sporcular (n=55),

temaslı (n=53), temassız (n=54) olmak üzere toplamda 162 sporcu katıldı. Çatışma içindeki sporculara, temaslı ve temassız sporlarda Spor Davranışları Envanteri uygulandı (Conroy, Silva, Newcomer, Walker, & Johnson). Sporcular saldırganlığı meşru olarak hesaba katmadı. A3 (spor türü); 2 (cinsiyet) ANOVA ($\alpha=0.05$) ile post hoc karşılaştırmalar, temaslı ve temassız sporlar çatışma sporlarındakilerden daha az sayı kazandığını gösterdi. Kadınlar erkeklerden daha az sayı kazandı. Temassız sporlarda cinsiyet farklılığının çatışmalı ve temaslı sporlardan daha çok olduğunu önemli şekilde ortaya çıkardı. Temassız sporlarda, cinsiyet rol beklentileri erkekler için baskın bir etki yaratabilirken, rol beklentileri ve sporun içindeki davranış kuralları kadınları etkilemektedir. Çatışma ve temaslı sporlarda, spor içindeki kurallar erkekler için rol beklentilerini güçlendirdi, ama kadınları geleneksel beklentilerle davranış tutarsızlığı göstermek için cesaretlendirdi (135).

Stephens ve Bredemeier (1996) ‘‘Ahlaki atmosferde spor psikolojisi ve kızların futbolunda saldırganlık hakkında hükümler: ahlak ve güdüsel çeşitliliği arasındaki ilişkiler’’ adlı çalışmalarında, iki farklı ligden 12 yaş altı ve 14 yaş altı, genç futbol katılımcıları (N=212) ile ilgili saldırganlık araştırması için hem ahlaki hem de güdüsel yapıları kullandı. Adım adım çoklu gerileme analizleri, kendilerini rakibine karşı daha çok olasılıkla saldırgan tanımlayan oyuncular, aynı durumda saldırgan olacak birçok takım arkadaşını tanımlamak için (a) rakiplerinin de daha çok olasılıkla saldırgan olduğunu, (b) ego yönlü amaçlarında koçlarını en önemli yer olarak algılamayı ve (c) saldırgan hareket için daha çekici olarak geleneksel ahlaki güdülerden ziyade geleneksel dürtüleri içerecek durumları seçmeyi ortaya çıkardı. Bu sonuçlar, genç sporcuların saldırgan davranışlarının takımlarının ahlak atmosferinde, takım saldırganlık kurallarını içererek, bu takım kurallarını oyuncunun algıları, koçun karakterleri, oyuncunun davranış için ahlaki güdülerini ile bağlantılı olduğunu gösterir (124).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, okullar arası spor müsabakalarına katılan öğrencilerin saldırganlık durumlarını iki veya daha fazla değişkene göre değerlendirmeyi amaçladığı için ilişkisel tarama modelindedir.

İlişkisel tarama modelleri iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Bu tür bir düzenlemede aralarında ilişki aranacak değişkenler, ayrı ayrı sembolleştirilir. Ancak bu sembolleştirme (değerler verme, ölçme), ilişkisel bir çözümlenmeye olanak verecek şekilde yapılmak zorundadır. İlişkisel çözümlenmeler iki türlü yapılabilir. Bunlar; korelasyon türü ve ilişki ile karşılaştırma modelidir (84). Bu çalışmada ise ilişki ile karşılaştırma modeli uygulanmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2013-2014 eğitim öğretim yılında okullar arası spor müsabakalarına katılan Rize ilindeki lise öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Rize ilinde okullar arası spor müsabakalarına katılan 26 liseden tesadüfi küme örnekleme yöntemine göre seçilmiş toplamda 490 öğrenci oluşturmaktadır.

3.2.1. Çalışma Grubu

Araştırmaya Rize genelinden 26 okul olmak üzere toplamda 490 sporcu katılmıştır. Araştırmaya katılan okulların 10 tanesi meslek lisesi 16 tanesi ise genel liselerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan okullar ve sporcu sayıları **Tablo 3.1'** de verilmiştir.

Tablo 3.1: Okullar ve Sporcu Sayıları

OKULLAR		Öğrenci Sayısı
Normal Liseler	1. Ahmet Hamdi Nurzan İshakoğlu Anadolu Lisesi	26
	2. Ali Metin Kazancı Rize Lisesi	10
	3. Ardeşen Anadolu Öğretmen Lisesi	18
	4. Ardeşen Fen Lisesi	4
	5. Ardeşen Türk Telekom Anadolu Lisesi	50
	6. Çayeli Anadolu İmam Hatip Lisesi	5
	7. Çayeli İMKB Anadolu Öğretmen Lisesi	13
	8. Güneysu Şehit Kemal Mutlu Anadolu Öğretmen Lisesi	14
	9. Güneysu Yavuz Selim Anadolu Lisesi	3
	10. Pazar Atatürk Anadolu Lisesi	13
	11. Pazar İmam Hatip Lisesi	7
	12. Rize Anadolu İmam Hatip Lisesi	4
	13. Rize Anadolu Lisesi	17
	14. Rize Anadolu Öğretmen Lisesi	7
	15. Rize Fener Lisesi	2
	16. Rize Türk Telekom Spor Lisesi	78
Meslek Liseleri	17. Ardeşen Anadolu Teknik Lisesi, Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezi	37
	18. Çayeli Barbaros Endüstri Meslek Lisesi	15
	19. Hasan Kemal Yardımcı Anadolu Denizcilik Meslek Lisesi	16
	20. Kız Teknik ve Meslek Lisesi	8
	21. Özel Kaçkar Anadolu Sağlık Meslek Lisesi	26
	22. Pazar Endüstri Meslek Lisesi	2
	23. Pazar Kız Teknik ve Meslek Lisesi	14
	24. Rize İMKB Teknik Ve Endüstri Meslek Lisesi	50
	25. Rize Ticaret Meslek Lisesi	41
	26. Tevfik İleri Endüstri Meslek Lisesi	10
TOPLAM		490

3.3. Protokol

Araştırmanın konusu dâhilinde sporcuların özelliklerini belirleme adına danışmanla birlikte kişisel bilgi formu hazırlandı ve araştırmaya uygun saldırganlık envanteri belirlendi. Çalışmanın örneklemini oluşturma adına Rize'deki Gençlik ve spor il müdürlüğüne gidilerek Rize'de okullar arası spor müsabakalarına katılan okulların hangileri olduğu ve bu okulların hangi spor dallarında yarışmaya katıldıkları öğrenildi. Bu doğrultuda küme örnekleme yöntemi göz önünde bulundurularak çalışmaya katılacak okullar belirlendi.

Çalışmanın yapılacağı okullar belirlendikten sonra uygulamanın, okulların hangi takımlarına yapılacağına karar verildi. Bu takımlar belirlenirken bireysel spor yapanlarla takım sporu yapanların, meslek liselerine gidenlerle normal liselere gidenlerin, kız ve erkek sporcuların durumları dengede tutulmaya çalışıldı. Çalışmada dereceye giren takımların ve sporcuların ön planda tutulmasına karar verildi.

Çalışmanın yapılabilmesi için ilk olarak Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünden, ardından çalışmaya katılacak okullara anketleri uygulayabilmek için Rize İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alındı. Bunun ardından araştırmacı tarafından belirlenen okulların hepsine tek tek gidilerek

Okul Müdürleri ve Beden Eğitimi Öğretmenlerine çalışma hakkında bilgi verildi. Daha sonra uygulama için uygun tarihler belirlendi. Ocak 2014 ve Mart 2014 tarihleri arasında Rize il merkezinden başlayarak sırasıyla Güneysu, Çayeli, Pazar ve Ardeşen’de belirlenen okullarda anketler uygulandı.

Anketlerin uygulanması aşamasında sporcu öğrencilere araştırmanın önemi anlatıldı, ardından ölçekle ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra ölçeğin doğru ve düzgün bir biçimde doldurulması istendi. Anketlerin doldurulması için sporcu öğrencilere gerekli zaman verildi ve anketler en az 10 en fazla 20 dakika içerisinde sporcu öğrenciler tarafından teslim edildi. Toplamda 490 sporcu öğrenciye ulaşılmasına rağmen 10-20 dakika içerisinde teslim edilmeyen, yapılan incelemelerde gelişigüzel cevaplanan, eksik veya boş bırakılan ve çalışmanın kapsamına uygun cevaplanmayan 25 ölçek değerlendirilmeye alınmadı.

3.4. Veri Toplama Araçları

3.4.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu çalışmaya katılan sporcuların yaş, cinsiyet, okul türü, spor dalı, aileye ilişkin bilgiler, sosyo-ekonomik durum vb. gibi genel bilgilerini elde etmek amacıyla araştırmacı ve danışmanı tarafından geliştirilmiştir.

3.4.2. Saldırganlık Envanteri

İpek İter (Kiper) tarafından 1984 yılında geliştirilen saldırganlık envanteri 30 maddeden oluşmakta ve üç alt testi içermektedir. Bunlar, yıkıcı saldırganlık, atılgnalık ve edilgen saldırganlıktır. Envanterde yer alan her bir alt test 10 soru ile belirlenmiştir.

Yıkıcı saldırganlıkla ilgili maddeler; 1, 2, 3, 13, 14, 15, 22, 23, 24, 29

Atılgnalıkla ilgili maddeler; 4, 5, 6, 10, 11, 12, 19, 20, 21, 28,

Edilgen saldırganlıkla ilgili maddeler; 7, 8, 9, 16, 17, 18, 25, 26, 27, 30’dur.

Envanterde kullanılan materyal, soru formu ve yanıt kâğıdıdır. Sorular “bana hiç uymuyor=-3”, “bana biraz uymuyor=-2”, “bana uymuyor=-1”, “kararsızım=0”, “bana uyuyor=1”, “bana biraz uyuyor=2”, “bana çok uyuyor=3”, arasında yanıtlamayı içeren 7’li likert tipidir. Kuramsal olarak her bir alt testte, her soruya bana çok uyuyor şeklinde yanıt veren denek 30, bana hiç uymuyor şeklinde yanıt veren denek ise -30 puan almaktadır. Ancak istatistiksel olarak eksi puanlar

kullanılmayacağından dolayı ve sıfır sayısının da istatistiksel analizde sorun yaratacağı düşüncesiyle her toplam puana 31 sayısı ilave edilmiştir. Bu sayede her bir alt testten alınan en düşük puan 1, en yüksek puan ise 61 olmaktadır. Envanterin kendisinde olmamakla birlikte, her üç alt ölçeğin toplam puanlarından yola çıkılarak her denek için genel bir saldırganlık puanı da elde edilmiştir (71). Genel Saldırganlık puanından elde edilecek en düşük puan 3 en yüksek puan ise 183'tür.

Envanterin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasıyla ilgili literatürde birden çok geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada 2013 yılında Şenyüzlü tarafından yapılan çalışmada elde edilen geçerlilik ve güvenilirlik testi katsayıları esas alınmıştır (128).

Şenyüzlü'nün yaptığı çalışmada (2013) envanterin "Yıkıcı Saldırganlık" alt boyutuna ait Cronbach's alfa iç tutarlılık katsayısı 0,833; "Atılganlık" alt boyutuna ait Cronbach's alfa iç tutarlılık katsayısı 0,805 ve "Edilgen Saldırganlık" alt boyutuna ait Cronbach's alfa iç tutarlılık katsayısı 0,800 olarak bulunmuştur. Envanterin tümüne ilişkin elde edilen iç tutarlılık katsayısı ise 0,931 olarak hesaplanmıştır.

3.5. İstatistik Yöntem

Verilerin bilgisayar ortamına girilmesi ve grafiklerin çizilmesinde Windows için Microsoft Excel 2003, verilerin analizinde Windows için SPSS 20.0 paket programı ve tez yazımında Windows için Microsoft 2007 Ofis paketi kullanıldı.

Verilerin dağılımlarıyla ilgili öncelikli olarak normallik testi (Kolmogorow-Smirnov D test) yapıldı. Yapılan normallik testi sonucunda verilerin normal dağılıma sahip olduğu görüldü.

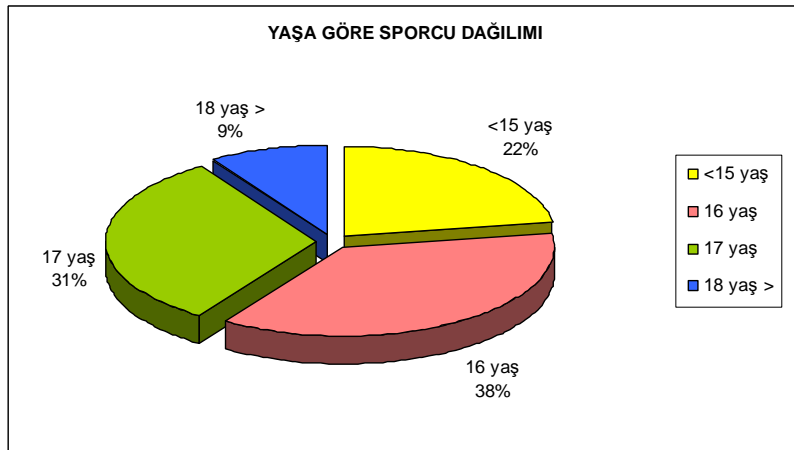
Çalışmaya katılan sporcuların dağılımları ve yüzdeleri tanımlayıcı istatistik (Descriptive Statistics) ile belirlendi. Sporcuların cinsiyet, okul türü ve spor dalı türü değişkenlerine göre saldırganlık durumlarının karşılaştırılmasında $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız örneklem T Testi (Independent Sample T Test) uygulandı. Yaş değişkenine (4 grup) göre ise saldırganlık durumlarının karşılaştırılmasında $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way Anova) uygulandı. Anamlı bulunan gruplar arası farklılıklar için ikinci seviye testi olan Tukey HSD kullanıldı.

4. BULGULAR

4.1. Deneklerin Genel Özellikleri

4.1.1. Yaş Durumuna Göre Deneklerin Genel Özellikleri

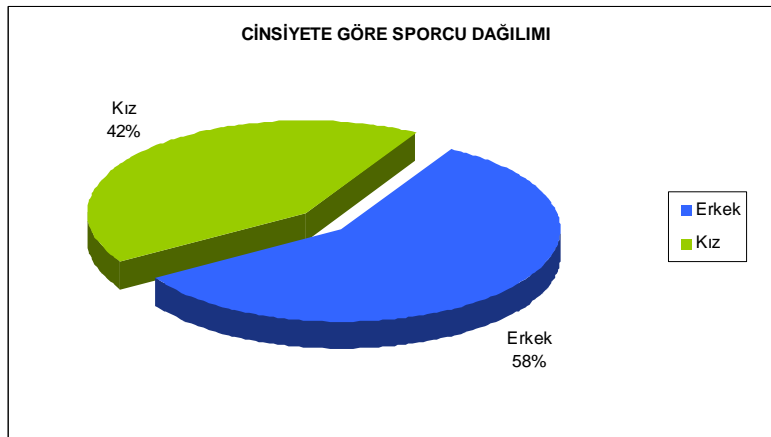
Yaş dağılıma göre bakıldığında sporcu öğrencilerin % 22,4'ü 15 yaş, % 37'sinin 16 yaş, % 31,4'ünün 17 yaş ve % 9,2'sinin 18 yaşında olduğu görülmektedir (Bkz. Grafik 4.1, Ek 6 İstatistik Test Sonuçları).

Grafik 4.1: Yaşa Göre Sporcuların Dağılımı

4.1.2. Cinsiyet Türüne Göre Deneklerin Genel Özellikleri

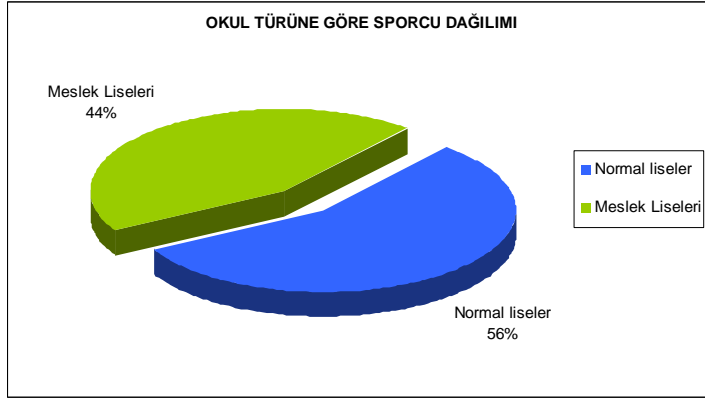
Sporcuların cinsiyetlerine göre dağılımlarına bakıldığında % 57,8'inin erkek, % 42,2'sinin ise kız olduğu görülmektedir (Bkz. Grafik 4.2, Ek 6 İstatistik Test Sonuçları).

Grafik 4.2: Cinsiyete Göre Sporcuların Dağılımı

4.1.3. Okul Türüne Göre Deneklerin Genel Özellikleri

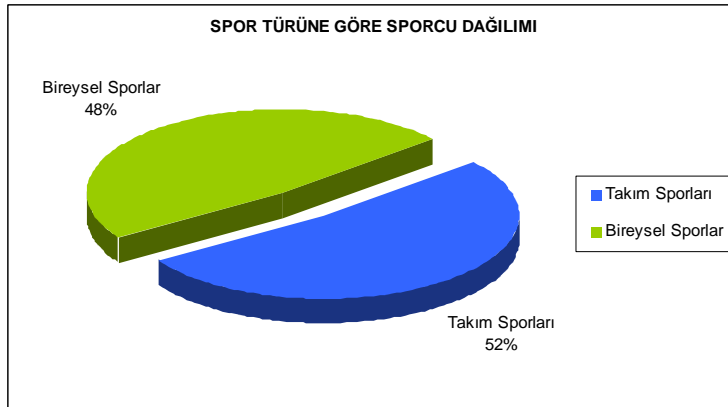
Sporcuların okul türüne göre dağılımlarına bakıldığında % 55,9'unun normal liselerde, % 44,1'inin ise meslek liselerinde okuduğu görülmektedir (**Bkz. Grafik 4.3, Ek 6 İstatistik Test Sonuçları**).

Grafik 4.3: Okul Türüne Göre Sporcuların Dağılımı

4.1.4. Spor Türüne Göre Deneklerin Genel Özellikleri

Sporcuların yapmış oldukları spor türü dağılımlarına bakıldığında % 52'sinin takım sporu, % 48'inin ise bireysel spor yaptığı görülmektedir (**Bkz. Grafik 4.4, Ek 6 İstatistik Test Sonuçları**).

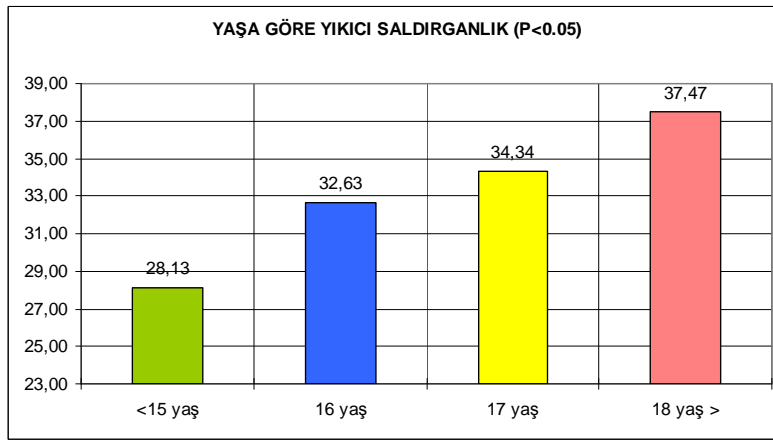

Grafik 4.4: Spor Türüne Göre Sporcuların Dağılımı

4.2. Hipotez 1: Yaşa Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Yaş durumuna göre sporcu öğrencilerin yıkıcı saldırganlık düzeyleri arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde tek yönlü anova (oneway) testi uygulandı. Test sonuçları yaşa bağlı olarak gruplar

arasındaki yıkıcı saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($F_{3,464}; 8.819; P<0.05$). Saptanan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ikinci seviye testi (*Follow-up*) olarak Tukey HSD uygulandı. Test sonuçları 15 yaş grubu sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının (28.13 ± 10.578) sırası ile 16 yaş (32.63 ± 11.397), 17 yaş (34.34 ± 12.330) ve 18 yaş (37.47 ± 11.705) gruplarından manidar bir şekilde daha düşük olduğunu gösterdi. Yıkıcı saldırganlık puanları her ne kadar 18 yaş grubunun 17 ve 16 yaş gruplarından, 17 yaş grubunun da 16 yaş gruplarından daha fazla bulunmasına rağmen bu farklar önemli bulunmadı (**Bkz. Grafik 4.5, Ek 6 İstatistik Test Sonuçları**).

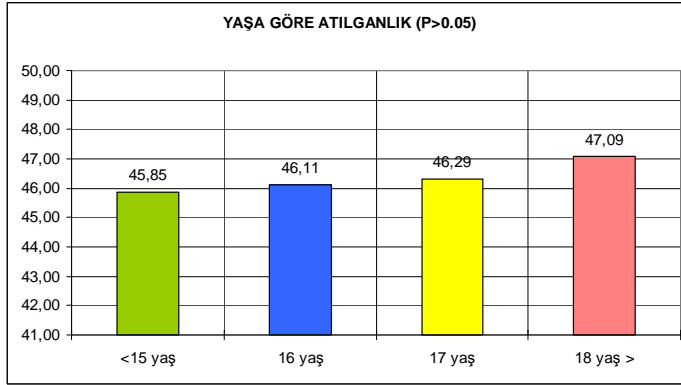

Grafik 4.5: Yaşa Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Yani yaş arttıkça yıkıcı saldırganlığın da arttığı görülmüştür.

4.3. Hipotez 2: Yaşa Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

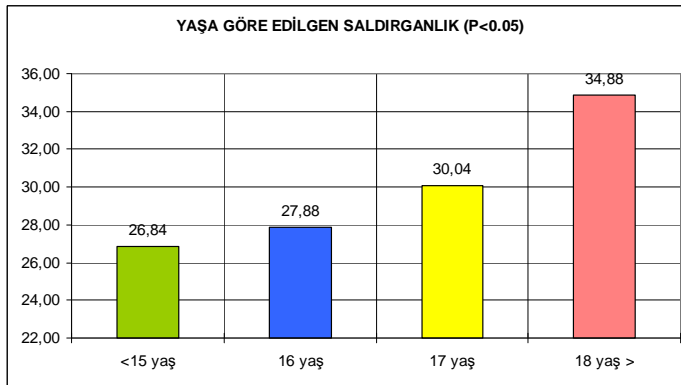
Yaş durumuna göre sporcu öğrencilerin atılganlık düzeyleri arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde tek yönlü anova (oneway) testi uygulandı. Test sonuçları yaşa bağlı olarak gruplar arasındaki atılganlık puanları arasındaki farkın önemli olmadığını gösterdi ($F_{3,464}; 0.240; P>0.05$). Atılganlık puanları her ne kadar 18 yaş grubunun 17, 16 ve 15 yaş gruplarından, 17 yaş grubunun 16 ve 15 yaş gruplarından, 16 yaş grubunun da 15 yaş grubundan daha fazla bulunmasına rağmen bu farklar önemli bulunmadı (**Bkz. Grafik 4.6, Ek 6 İstatistik Test Sonuçları**).

Grafik 4.6: Yaşa Göre Sporcuların Atılğanlık Puanları

4.4. Hipotez 3: Yaşa Göre Sporcuların Edilgen Saldırğanlık Puanları

Yaş durumuna göre sporcu öğrencilerin edilgen saldırğanlık düzeyleri arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde tek yönlü anova (oneway) testi uygulandı. Test sonuçları yaşa bağlı olarak gruplar arasındaki edilgen saldırğanlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($F_{3,464}; 5.391; P<0.05$). Saptanan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ikinci seviye testi (*Follow-up*) olarak Tukey HSD uygulandı. Test sonuçları 18 yaş grubu sporcuların edilgen saldırğanlık puanlarının (34.88 ± 11.953) sırası ile 16 yaş (27.88 ± 12.708) ve 15 yaş (26.84 ± 11.088) gruplarından manidar bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi. Edilgen saldırğanlık puanları her ne kadar 18 yaş grubunun 17 yaş grubundan, 17 yaş grubunun 16 ve 15 yaş gruplarından, 16 yaş grubunun ise 15 yaş grubundan daha fazla bulunmasına rağmen bu farklar önemli bulunmadı (**Bkz. Grafik 4.7, Ek 6 İstatistik Test Sonuçları**).

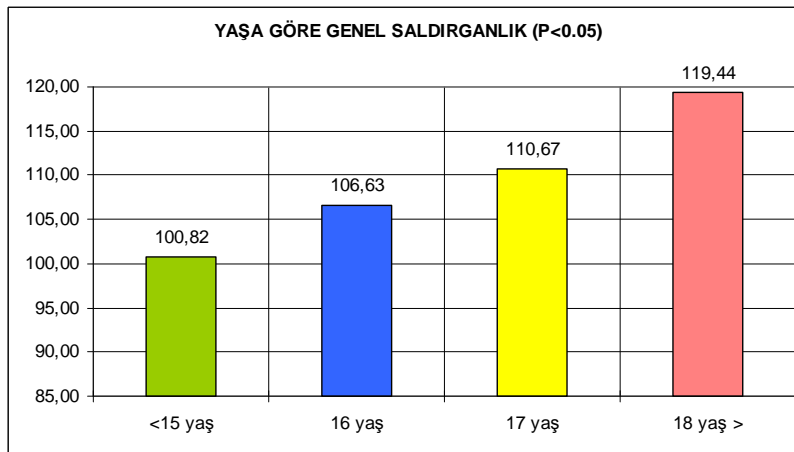

Grafik 4.7: Yaşa Göre Sporcuların Edilgen Saldırğanlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Yani yaş arttıkça edilgen saldırganlığın da arttığı görülmüştür.

4.5. Hipotez 4: Yaşa Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Yaş durumuna göre sporcu öğrencilerin genel saldırganlık düzeyleri arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde tek yönlü anova (oneway) testi uygulandı. Test sonuçları yaşa bağlı olarak gruplar arasındaki genel saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($F_{3,464}; 7.279; P<0.05$). Saptanan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ikinci seviye testi (*Follow-up*) olarak Tukey HSD uygulandı. Test sonuçları 18 yaş grubu sporcuların genel saldırganlık puanlarının (119.44 ± 25.513) sırası ile 16 yaş (106.63 ± 24.662) ve 15 yaş (100.82 ± 21.499) gruplarından, 17 yaş grubu sporcuların genel saldırganlık puanları (110.67 ± 23.709) ise 15 yaş (100.82 ± 21.499) grubu sporcularından manidar bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi. Genel saldırganlık puanları her ne kadar 18 yaş grubunun 17 yaş grubundan, 17 yaş grubunun 16 yaş grubundan, 16 yaş grubunun ise 15 yaş grubundan daha fazla bulunmasına rağmen bu farklar önemli bulunmadı (**Bkz. Grafik 4.8, Ek 6 İstatistik Test Sonuçları**).

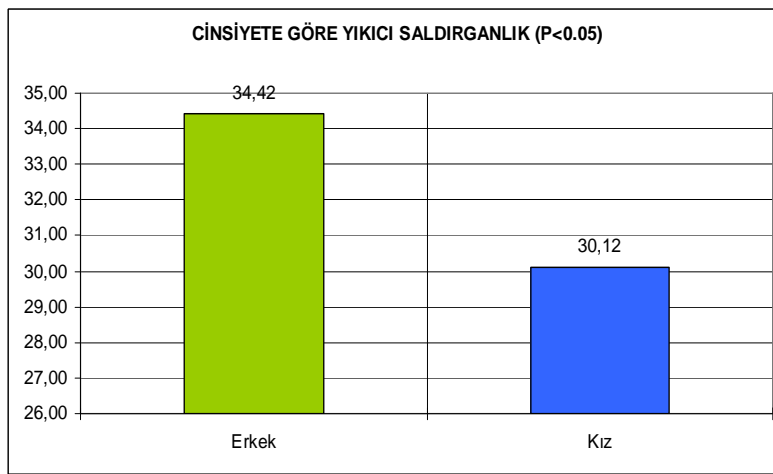

Grafik 4.8: Yaşa Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Yani yaş arttıkça genel saldırganlığın da arttığı görülmüştür.

4.6. Hipotez 5: Cinsiyete Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Cinsiyete bağlı olarak sporcuların yıkıcı saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları cinsiyete bağlı olarak yıkıcı saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(463)}; 3.924; P<0.05$). Test sonuçları erkeklerin yıkıcı saldırganlık puanlarının (34.42 ± 11.410) kızların puanlarından (30.12 ± 12.001) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (**Bkz. Grafik 4.9, Ek 6 istatistik test sonuçları**).

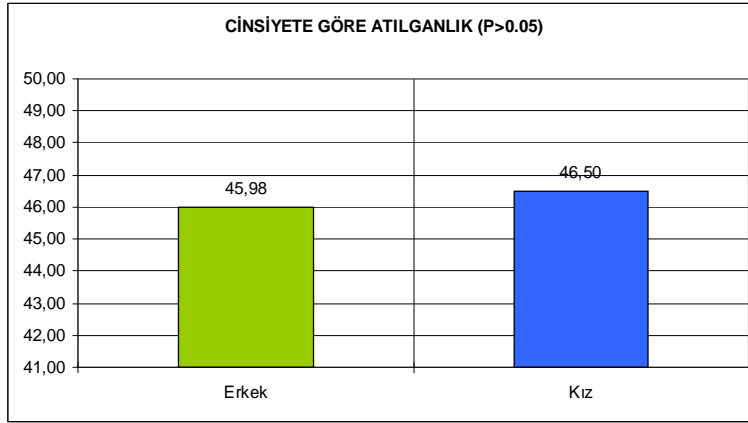

Grafik 4.9: Cinsiyete Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

4.7. Hipotez 6: Cinsiyete Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

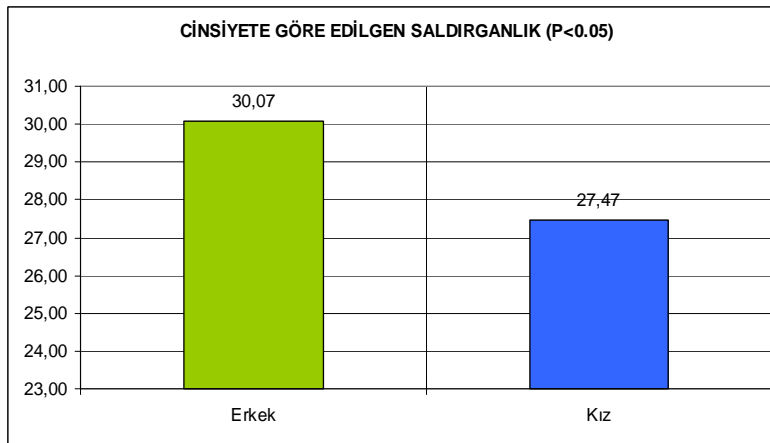
Cinsiyete bağlı olarak sporcuların atılganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları cinsiyete bağlı olarak atılganlık puanları arasındaki farkın önemli olmadığını gösterdi ($t_{.05(463)}; 0.664; P>0.05$). Test sonuçları kızların atılganlık puanlarının (46.50 ± 8.232) erkeklerin puanlarından (45.98 ± 8.382) anlamsız bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (**Bkz. Grafik 4.10, Ek 6 istatistik test sonuçları**).

Grafik 4.10: Cinsiyete Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

4.8. Hipotez 7: Cinsiyete Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları

Cinsiyete bağlı olarak sporcuların edilgen saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları cinsiyete bağlı olarak edilgen saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(463)}; 2.277; P<0.05$). Test sonuçları erkeklerin edilgen saldırganlık puanlarının (30.07 ± 11.714) kızların puanlarından (27.47 ± 12.753) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (**Bkz. Grafik 4.11, Ek 6 istatistik test sonuçları**).

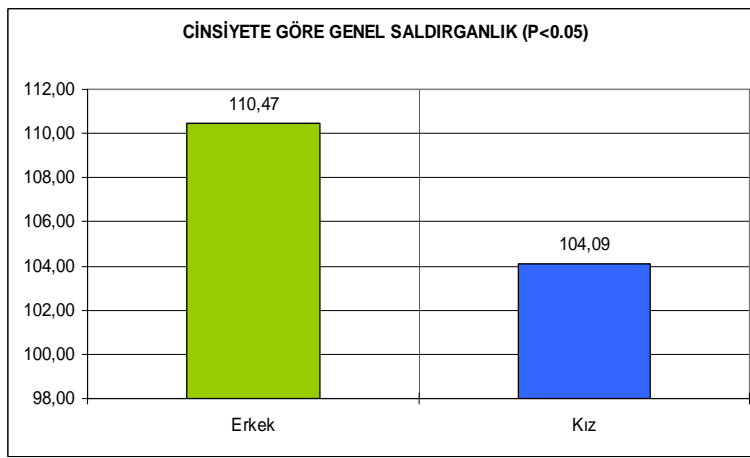

Grafik 4.11: Cinsiyete Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

4.9. Hipotez 8: Cinsiyete Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Cinsiyete bağlı olarak sporcuların genel saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları cinsiyete bağlı olarak genel saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(463)}; 2.823; P<0.05$). Test sonuçları erkeklerin genel saldırganlık puanlarının (110.47 ± 23.866) kızların puanlarından (104.09 ± 24.341) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (**Bkz. Grafik 4.12, Ek 6 istatistik test sonuçları**).

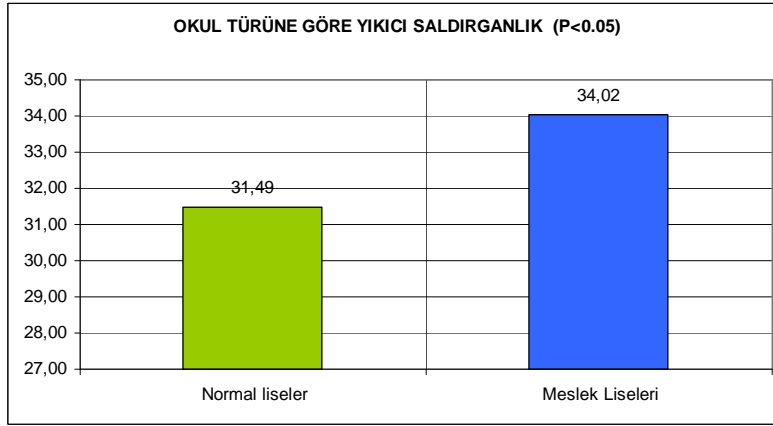

Grafik 4.12: Cinsiyete Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

4.10. Hipotez 9: Okul Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Okul türüne bağlı olarak sporcuların yıkıcı saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları okul türüne bağlı olarak yıkıcı saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(463)}; 2.300; P<0.05$). Test sonuçları meslek liselerindeki sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının (34.02 ± 12.330) normal liselerdeki sporcuların puanlarından (31.49 ± 11.342) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (**Bkz. Grafik 4.13, Ek 6 istatistik test sonuçları**).

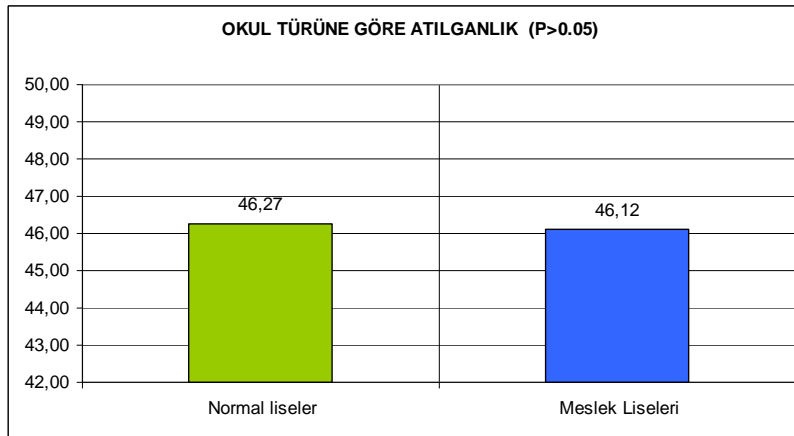

Grafik 4.13: Okul Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

4.11. Hipotez 10: Okul Türüne Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

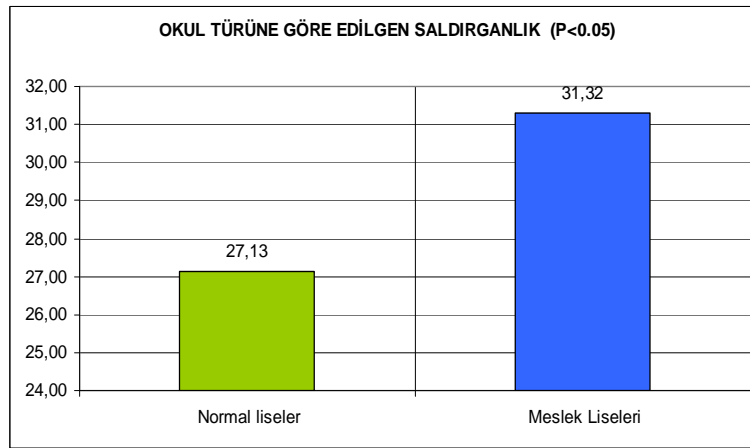
Okul türüne bağlı olarak sporcuların atılganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları okul türüne bağlı olarak atılganlık puanları arasındaki farkın önemli olmadığını gösterdi ($t_{.05(463)}$; 0.191 ; $P>0.05$). Test sonuçları normal liselerdeki sporcuların atılganlık puanlarının (46.27 ± 8.300) meslek liselerindeki sporcuların puanlarından (46.12 ± 8.351) anlamsız bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (**Bkz. Grafik 4.14, Ek 6 istatistik test sonuçları**).

Grafik 4.14: Okul Türüne Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

4.12. Hipotez 11: Okul Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları

Okul türüne bağlı olarak sporcuların edilgen saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları okul türüne bağlı olarak edilgen saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(463)}; 3.722; P<0.05$). Test sonuçları meslek liselerindeki sporcuların edilgen saldırganlık puanlarının (31.32 ± 12.693) normal liselerdeki sporcuların puanlarından (27.13 ± 11.521) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.15, Ek 6 istatistik test sonuçları).

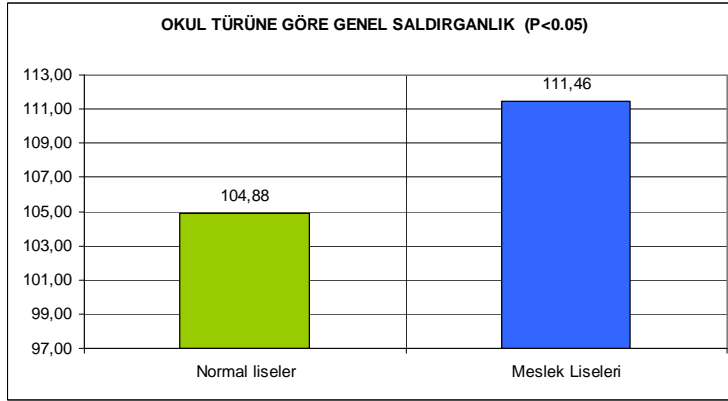

Grafik 4.15: Okul Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

4.13. Hipotez 12: Okul Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Okul türüne bağlı olarak sporcuların genel saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları okul türüne bağlı olarak genel saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(463)}; 2.926; P<0.05$). Test sonuçları meslek liselerindeki sporcuların genel saldırganlık puanlarının (111.46 ± 25.752) normal liselerdeki sporcuların puanlarından (104.88 ± 22.623) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.16, Ek 6 istatistik test sonuçları).

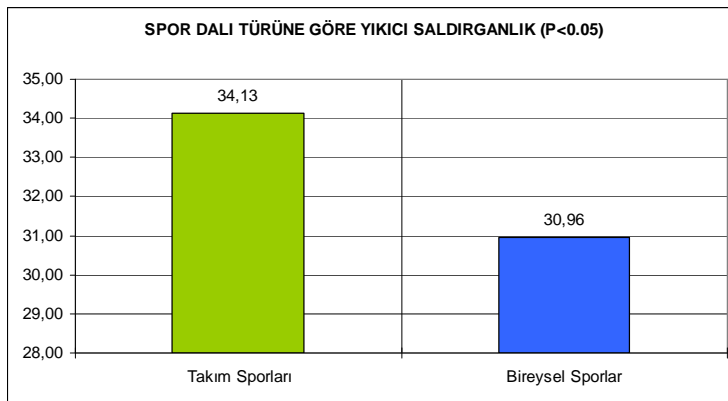

Grafik 4.16: Okul Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

4.14. Hipotez 13: Spor Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Spor türüne bağlı olarak sporcuların yıkıcı saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları spor türüne bağlı olarak yıkıcı saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(463)}; 2.914; P<0.05$). Test sonuçları takım sporu yapan sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının (34.13 ± 12.039) bireysel spor yapan sporcuların puanlarından (30.96 ± 11.422) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.17, Ek 6 istatistik test sonuçları).

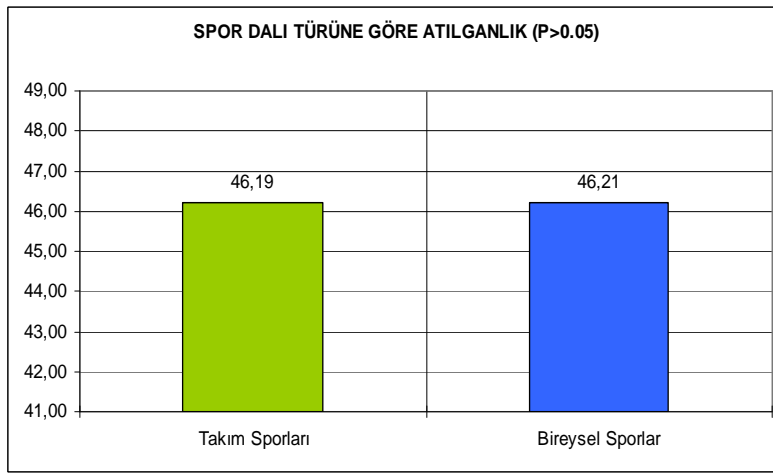

Grafik 4.17: Spor Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

4.15. Hipotez 14: Spor Türüne Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

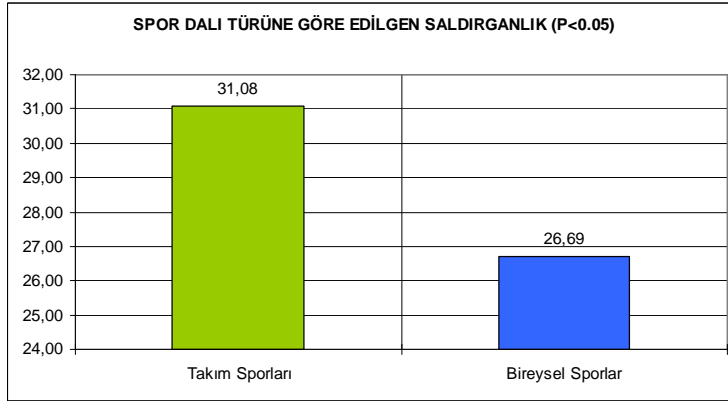
Spor türüne bağlı olarak sporcuların atılganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları spor türüne bağlı olarak atılganlık puanları arasındaki farkın önemli olmadığını gösterdi ($t_{.05(463)}; 0.016; P>0.05$). Test sonuçları bireysel spor yapan sporcuların atılganlık puanlarının (46.21 ± 8.271) takım sporu yapan sporcuların puanlarından (46.19 ± 8.371) anlamsız bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (**Bkz. Grafik 4.18, Ek 6 istatistik test sonuçları**).

Grafik 4.18: Spor Türüne Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

4.16. Hipotez 15: Spor Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları

Spor türüne bağlı olarak sporcuların edilgen saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları spor türüne bağlı olarak edilgen saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(463)}; 3.929; P<0.05$). Test sonuçları takım sporu yapan sporcuların edilgen saldırganlık puanlarının (31.08 ± 12.207) bireysel spor yapan sporcuların puanlarından (26.69 ± 11.839) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (**Bkz. Grafik 4.19, Ek 6 istatistik test sonuçları**).

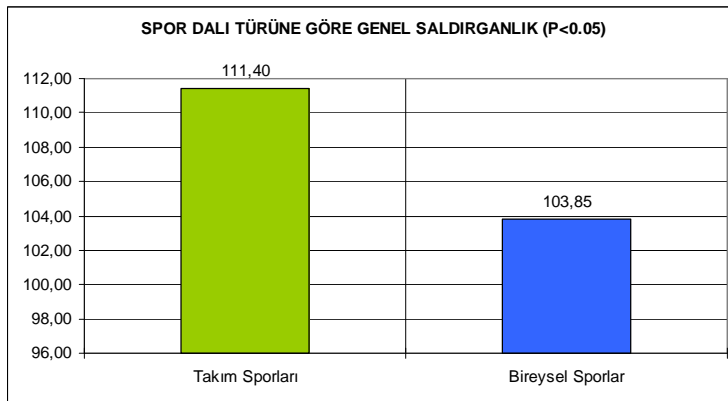

Grafik 4.19: Spor Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

4.17. Hipotez 16: Spor Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Spor türüne bağlı olarak sporcuların genel saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları spor türüne bağlı olarak genel saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(463)}; 3.394; P<0.05$). Test sonuçları takım sporu yapan sporcuların genel saldırganlık puanlarının (111.40 ± 25.367) bireysel spor yapan sporcuların puanlarından (103.85 ± 22.371) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.20, Ek 6 istatistik test sonuçları).

Grafik 4.20: Spor Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Bu sonuçlara göre orijinal hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmiş olup alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

5. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma

5.1.1. Hipotez 1: Yaşa Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde sporcu öğrencilerin yaşları büyüdükçe yıkıcı saldırganlık puanlarının arttığı görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla genelde benzerlik gösterirken (129), literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermedi (6, 128, 134, 148).

Normalde yaş ve tecrübe arttıkça yıkıcı saldırganlık düzeyinin de düşeceği beklenebilir. Bu çalışmada elde edilen bulgular tersini gösterdi. Artan yaşla beraber yıkıcı saldırganlığın da arttığı görüldü. Bunun aşırı kazanma isteği, bunu körükleyen başta medya olmak üzere sosyal ve çevre faktörlerinin sporcuda yaş ve tecrübe artışıyla birlikte yıkıcı saldırganlığı da artırdığı söylenebilir.

5.1.2. Hipotez 2: Yaşa Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde sporcu öğrencilerin yaşları büyüdükçe atılganlık puanlarının da az da olsa arttığı görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla genelde benzerlik gösterirken (129), literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermedi (6, 128, 134, 148).

Lise dönemindeki sporcu öğrenciler gelişimsel olarak birbirleriyle aynı dönemi yaşarlar. Ergenlik dönemi içindeki sporcular, yaşları büyüdükçe kararlı ve net tutumlar sergilemeye başlarlar. Edindikleri tecrübeler onların okul ve sportif faaliyetlerde tutundukları tavır ve davranışlarını etkiler. Hakeme, hocasına ve takım arkadaşlarına karşı davranışlarını da şekillendirir. Yapılan açıklamalar ve bulgular neticesinde atılganlık puanlarının gruplar arasında birbirine yakın olması ve yaşa göre artış göstermesi sporcu öğrencilerin yaşça birbirlerine yakın olmaları ve olaylara karşı yaşanmışlıkla paralel olarak kararlı tutumlar sergilemeleriyle ilişkili olduğu söylenebilir.

5.1.3. Hipotez 3: Yaşa Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde sporcu öğrencilerin yaşları ile birlikte edilgen saldırganlık puanlarının arttığı görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla genelde benzerlik gösterirken (129), literatürdeki diğer

çalışmalarla benzerlik göstermedi (6, 128, 134, 148).

Sporcu öğrencilerin yaşlarının artmasıyla edilgen saldırganlıklarının azalacağı düşünülse de bulgular bunun tam tersini gösterdi. Sporcuların tecrübeleri arttıkça günlük hayatta bağımsız ve samimi davranışlar sergilemeleri gerekirken, bunun tam aksine aşırı öfke ve kırıncılık içerisinde oldukları görüldü. Sporcu öğrencilerin yaşları arttıkça edilgen saldırganlıklarının artması başta medya olmak üzere spor kamuoyu içerisinde yer alan değerlerin (sporcu, antrenör, yönetici vb.) spor etiğinin dışına çıkarak söylemlerde bulunmaları, bunun yanında taraftarlarında bunlara eklenerek bu ateşi körüklemeleri ve ailelerinde olaylar neticesinde bilgisiz ve deneyimsiz olmaları sonucu sporu kendine meslek edinme dönemine gelmiş sporcuların bu denli olumsuz gelişmelerden uzak kalamadıklarından kaynaklandığı düşünülebilir. Bunun yanında yaş ve tecrübe arttıkça eleştiri ve mükemmeliyetçiliğinde arttığı düşünülürse elde edilen bulgular neticesinde yaşça büyük sporcuların küçüklere karşı daha kırıncı ve agresif tutum içerisinde olabilecekleri de söylenebilir.

5.1.4. Hipotez 4: Yaşa Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde sporcu öğrencilerin yaşları ile birlikte genel saldırganlık puanlarının da arttığı görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla genelde benzerlik gösterirken (30, 101, 129), literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermedi (6, 59, 128, 134, 148).

Genel anlamda saldırganlık yaş ve tecrübeyle azalan bir olgu olarak düşünülse de elde edilen bulgular bunun tersini gösterdi. Lise çağındaki sporcu öğrencilerin yaşlarının artmasıyla saldırganlıklarının da arttığı görüldü. Toplum içinde sporcuların kazandıkları başarı neticesinde değere sahip olmaları onların müsabakalarda ve sportif faaliyetlerde kendilerini gösterme çabası içine girmeleri, kazanmak ve galip gelmek için her türlü yola başvurmaları, çeşitli dışsal faktörlerinde yaş ve tecrübeye bağlı olarak saldırganlık tutumlarını arttırdığı düşünülebilir. Bunun yanında lise çağındaki sporcu öğrencilerde gelecek kaygısının ön plana çıkması, planlı ve düzenli çalışma alışkanlıkları edinilmemesi, başarıya farklı yollar deneyerek ulaşma arzusunda olmaları onların yaşla beraber saldırganlıklarını da arttırdığı söylenebilir.

Sporculara müsabakalarda erdemli olmaları yerine kazanmanın öneminin vurgulanması, sonuca dayalı yarışmaların önemsenmesi, bunun yanında sporculardan aşırı beklentinin içine girilmesi ergenlik dönemindeki sporcular üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bununla birlikte kişilik gelişimindeki olumsuzluklar yaşında büyümesiyle sporcuda saldırgan ve tahrip edici davranışları daha fazla tetiklediği düşünülebilir.

5.1.5. Hipotez 5: Cinsiyete Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde erkek sporcuların kız sporculara göre yıkıcı saldırganlıklarının daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla benzerlik gösterirken (45, 120, 128, 129, 147), literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermedi (44, 71, 136, 148).

Bu çalışmada erkek sporcuların kız sporculara göre yıkıcı saldırganlık puanları daha yüksek bulunmuştur. Erkeklerde yıkıcı saldırganlık puanının yüksek bulunması cinsiyete bağlı olarak gelişen kişilikle de açıklanabilir. Diğer yandan sosyo-kültürel etki nedeniyle kızların daha paylaşımcı ve fedakâr yapıda olduğu, erkeklerin de muhakkak kazanması ve güç gösterisinde bulunmasıyla da açıklanabilir. Sportif faaliyetlerde daha çok rekabetin bulunması, rekabet içerisinde de güçlü olanın kazanma olasılığının daha yüksek olması sebebiyle erkeklerin kızlara göre daha kolay şekilde yıkıcı saldırganlığa başvurabileceği düşünülebilir.

5.1.6. Hipotez 6: Cinsiyete Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde kız sporcuların erkek sporculara göre atılganlıklarının daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla benzerlik gösterirken (44, 45, 71, 120, 128, 136, 147), literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermedi (129, 148).

Araştırma bulguları kızların erkeklere göre daha atılgan olduklarını gösterdi. Ergenlik döneminde kızların erkeklere göre daha erken olgunlaştıkları bilinmektedir. Dolayısıyla kızların erkeklere göre daha atılgan olmalarında kişiliklerinin ve özgüvenlerinin daha erken gelişmesi, sportif faaliyetlerde daha kararlı ve net tutumlar sergilemeleri ve bunun yanında daha hassas olmaları ile bağdaştırılabilir. Atılganlığın saldırgan davranışlar içermemesi ve kızların da yaradılışları gereği daha

ılımlı oldukları düşünülürse, kızların atılganlıklarının daha yüksek olmasında erkeklerin kültürel özelliklerinin de etkili olduğu söylenebilir. Bunların yanında erkeklerin saldırganlıklarının daha çok fiziksel türde olduğu bilinmektedir, ancak kızların saldırganlıkları genelde fiziksel güç içermediğinden ve daha çok sözlü olarak etkili bir biçimde ortaya konduğundan kızların erkeklere göre daha atılgan oldukları da söylenebilir.

5.1.7. Hipotez 7: Cinsiyete Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde erkek sporcuların kız sporculara göre edilgen saldırganlıklarının daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla benzerlik gösterirken (44, 45, 128, 129, 147), literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermedi (71, 120, 136, 148).

Erkeklerin edilgen saldırganlıklarının kızlardan fazla çıkması yıkıcı saldırganlıktaki kişilik gelişimi ve sosyo-kültürel sebeplere bağlanabilir. Bunun yanında ülkemizde sportif faaliyetler açısından erkeklerin daha ön planda olduğu görülmektedir. Erkeklerin daha ön planda olması onların meslek seçiminde sporu kızlara göre daha fazla benimsemelerine ve sportif faaliyetlerde karşılaştıkları olumsuz durumlara karşı kızlara nazaran daha fazla tepki ve sertlikler göstermelerine sebebiyet verebileceği düşünülebilir.

5.1.8. Hipotez 8: Cinsiyete Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde erkek sporcuların kız sporculara göre genel saldırganlıklarının daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla benzerlik gösterirken (11, 18, 30, 55, 60, 108, 128, 129, 143.), literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermedi (44, 45, 71, 89, 120, 136, 147, 148).

Araştırmadan elde edilen bulgulara bakıldığında erkeklerin kızlara göre daha saldırgan oldukları görüldü. Toplumsallaşma süreci içerisinde erkeklerin daha rekabetçi, hırçın ve saldırgan yapıda olmaları, kızların ise fiziksel güç gösterisinden uzak daha çok zihinsel ve sözel türde saldırganlık sergilemeleri sonucunda erkeklerin kızlara göre genel anlamda daha saldırgan oldukları düşünülebilir. Diğer yandan ülkemizde özellikle yarışma sporları erkekler üzerinde ağırlıklı olarak devam ettiği,

başarı için yüksek ödüller, çeşitli çevre faktörleri nedenlerinden ötürüde özellikle erkek sporcuların kızlara nazaran muhakkak kazanmak beklentisi içine girdikleri, bunu elde etmek içinde hırçınlaşarak saldırganlığa yöneldikleri söylenebilir.

5.1.9. Hipotez 9: Okul Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde meslek liselerine giden sporcu öğrencilerin yıkıcı saldırganlık puanlarının normal liselere giden sporcu öğrencilerden daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar genel anlamda önceki çalışmalarla benzerlik gösterdi (120).

Bu çalışma sonuçları meslek liselerinde okuyan sporcu öğrencilerin yıkıcı saldırganlık puanlarının normal liselerde okuyan sporcu öğrencilerden daha yüksek olduğunu gösterdi. Normal liselere giden öğrenciler daha çok ailelerinin yönlendirmeleriyle ileride bir mesleğe yönelecekleri düşüncesi hakimken, meslek liselerine giden öğrenci için ister öğrencinin kendi, isterse de ailesinin yönlendirmesiyle bir mesleğe yönelmede karar erkenden verildiği için çocukta özgüven gelişiminin erken tamamlandığı, öğrencilerin bu nedenle daha kararlı oldukları, istek ve hedeflere ulaşmada çok daha net bir görüşe sahip oldukları gibi etkenler nedeniyle spor yarışmalarında kazanmak için çok daha istekli olduklarını, kazanma hedefine ulaşmada daha saldırgan bir tutum takındıkları söylenebilir.

5.1.10. Hipotez 10: Okul Türüne Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde normal liselere giden sporcu öğrencilerin atılganlık puanlarının meslek liselerine giden sporcu öğrencilerden daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar genel anlamda önceki çalışmalarla benzerlik gösterdi (120).

Meslek liselerine giden öğrenciler erken yaşlarda ailelerinin yönlendirmeleriyle bir mesleğe yönelmeleri nedeniyle çocukta özgüven gelişiminin erken tamamlanacağı düşünülebilir. Bu çalışmada önemli olmasa da normal liselerde okuyan sporcu öğrencilerin atılgan saldırganlık puanları daha yüksek bulunmuştur. Normal liselerde okuyan öğrencilerin sayıca daha fazla oldukları, bu geniş popülasyon içinde de kulüp takımlarında oynayan daha iyi sporcuların bulunabileceği düşünülebilir. Daha iyi sporcuların atılganlık puanları da doğal olarak daha düşük seviyede bulunan sporculardan yüksek olacağı aşikârdır. Dolayısı ile

normal liselerdeki sporcuların atılganlıklarının meslek liselerindeki sporculardan daha fazla olduğu düşünülebilir.

5.1.11. Hipotez 11: Okul Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde meslek liselerine giden sporcu öğrencilerin edilgen saldırganlık puanlarının normal liselere giden sporcu öğrencilerden daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar genel anlamda önceki çalışmalarla benzerlik gösterdi (120).

Çalışma sonuçları meslek liselerine giden sporcuların edilgen saldırganlık puanlarının normal liselere giden sporculardan daha fazla olduğunu gösterdi. Meslek liselerine giden sporcuların gelecekte hangi alana yöneleceğinin kararını vermiş olması bunun yanında normal liselere giden sporcuların ise bu noktadaki belirsizlikleri onların sportif faaliyetlerdeki davranış şekillerini kısıtladığı düşünülebilir. Meslek liselerine giden sporcuların ise zaten meslek anlamında bir yola girmiş olması nedeniyle müsabakalarda kazanmak ve galip gelmek adına normal liselerdeki sporculara göre edilgen saldırganlığa daha fazla başvurdukları söylenebilir.

5.1.12. Hipotez 12: Okul Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde meslek liselerine giden sporcu öğrencilerin genel saldırganlık puanlarının normal liselere giden sporcu öğrencilerden daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar genel anlamda önceki çalışmalarla benzerlik gösterdi (11, 120, 125).

Ülkemizde liselerin akademik puana göre öğrenci aldığı bilinmektedir. Meslek liselerinin de normal liselere göre daha düşük puanda öğrenci aldığı göz önünde bulundurulacak olursa, meslek liselerinin akademik başarısı iyi olmayan üniversiteye gitmesi diğer öğrencilere göre daha düşük ihtimalde olan öğrencilerden oluştuğu istisnalar haricinde aşikârdır. Akademik başarısı kötü olan öğrencilerinde genelde tembel, sorumsuz, haylaz veya haşarı oldukları göz önünde bulundurulacak olursa, buldukları popülasyonu bu noktada etkiledikleri, spor müsabakalarında ve yarışmalarında bu türden davranışlar sergileyerek saldırganlaşabilecekleri düşünülebilir. Bunun yanında meslek liselerindeki sporcuların okul programlarının

farklı olması, mesleki anlamda staj ve uygulama alanlarının bulunması onlara sorumluluk anlamında genel liselerdeki sporculara göre daha fazla misyon yüklemesi sonucu kişilik yapılarının daha farklı geliştiği açıktır. Bu gelişimin yanı sıra çeşitli çevresel ve sosyal faktörlerin de etkisiyle sporcuların müsabakalarda çeşitli karakterlere bürüdüğü, meslek liselerindeki sporcuların kazanma ve sonuç elde etme adına daha kararlı ve net davranışlar sergilediği bunun sonucunda da normal liselerdeki sporculara göre daha saldırgan davrandıkları düşünülebilir.

5.1.13. Hipotez 13: Spor Türüne Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde takım sporu yapan sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının bireysel spor yapan sporculara göre daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla benzerlik gösterirken (147), literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermedi (44, 71, 136, 148).

Bireysel sporlarda sporcu başarı ya da başarısızlık durumunda tüm sorumluluğu kendi taşımaktadır. Başarıya ulaşmak ancak sistemli çalışma ile mümkün olduğu, spor dalına özgü olarak da özgüvenin önde olduğu karakter gelişimi tamamlanmaktadır. Bu şekilde yetişen bireysel sporcu başarıya ulaşmada daha çok çalışması gerektiği ya da rakibin kendisinden daha iyi olduğu düşüncesiyle müsabakalarda çok daha düşük düzeyde saldırganlık sergiledikleri düşünülebilir. Öte yandan takım sporlarında başarı tüm takımın kolektif yardımlaşması ve düzenli çalışmayla mümkün olabilmektedir. Bu durumdaki sporcu kötü bir oyunda kaybettikleri müsabakanın sorumlusu olarak hakem ya da takım arkadaşlarını görebilmektedirler. Bir sonraki müsabakada takımda yer alamayabilecekleri düşüncesi de takım sporları yapan sporcu ya da rakip olarak gördükleri kendi takım arkadaşlarına karşı saldırgan tutum içinde bulunabilmektedirler. Bu çalışmada takım sporları yapan sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının bireysel sporlar yapan sporculardan daha yüksek bulunması bu düşünceleri desteklemektedir.

5.1.14. Hipotez 14: Spor Türüne Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde bireysel spor yapan sporcuların atılganlık puanlarının takım sporu yapan sporculara göre daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla benzerlik

gösterirken (148), literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermedi (44, 71, 136, 147).

Araştırma sonucunda bireysel spor yapanların atılganlık puanları takım sporu yapan sporculardan yüksek bulunsa da değerlere bakıldığında aradaki farkın birbirine çok yakın olduğu görüldü. Spor yapmanın sporculara çeşitli kişilik özellikleri yüklediği dolayısı ile kendini tanımlama, kararlı ve net davranışlar sergileme, girişken olma gibi olumlu davranışlar sağladığı yadsınamaz bir gerçektir. Sporun genel anlamda sporculara sağladığı kişilik gelişimi onların daha sağlıklı gelişmelerinin yanında fikirlerini özgürce söyleme, tanımadığı kişilerle rahatça iletişim kurabilme gibi davranış şekilleri kazandırdığından sporcunun ne tür spor yaparsa yapsın atılganlığını etkilemediği söylenebilir.

5.1.15. Hipotez 15: Spor Türüne Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde takım sporu yapan sporcuların edilgen saldırganlık puanlarının bireysel spor yapan sporculara göre daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla benzerlik gösterirken (44, 147, 148), literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermedi (71, 136).

Takım sporu yapan sporcuların edilgen saldırganlık puanları bireysel spor yapan sporculardan daha yüksek bulundu. Takım sporlarında belli ölçülerde ikili mücadeleye ve temasa yer verilmesi, aşırılığa kaçılması halinde oyundan ihraç edilme olasılığının bulunduğu görülmektedir. Bireysel sporlarda ise sporcu yapmış olduğu kural dışı saldırgan davranışlar sonucu doğrudan etkilenmekte, turnuvaya veya yarışmaya tamamıyla havlu atması söz konusu olmaktadır. Bunun sonucunda bireysel spor yapan sporcuların daha dikkatli ve kontrollü davranışlar sergileyebilecekleri düşünüldüğünden takım sporu yapan sporculara göre edilgen saldırganlığa daha az başvurdukları söylenebilir.

5.1.16. Hipotez 16: Spor Türüne Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde takım sporu yapan sporcuların genel saldırganlık puanlarının bireysel spor yapan sporculara göre daha yüksek olduğu görüldü. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalarla

benzerlik gösterirken (44, 108, 143, 147), literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermedi (71, 136,148).

Takım sporu yapan sporcuların genel anlamda bireysel spor yapan sporculardan daha saldırgan bulundu. Bununda spor dallarındaki farklılığının sporcu profillerini doğrudan etkilemesiyle oluştuğu söylenebilir. Bireysel spor yapan sporcuların elde etmiş oldukları başarıların veya başarısızlıkların yanı sıra kişilikleri ile de ön planda olmaktadır. Dolayısıyla bireysel spor yapan sporcular bağlı buldukları camianın vitrindeki tek ismi olduğundan taşıdığı sorumluluk itibariyle daha dikkatli ve kontrollü olmak durumunda kalmaktadırlar. Takım sporu yapan sporcuların ise bu sorumluluğu tüm takımla paylaşmaları dolayısıyla daha az sorumluluk içerisinde oldukları düşünülmektedir. Bunun yanında ise takım sporları yapan sporcuların yapmış olduğu sorumsuz hareketler sonucu takımının başarısını bireysel sporlarda olduğu kadar etkilememektedir. Dolayısıyla takım sporu yapan sporcuların bireysel spor yapan sporculara göre daha fazla saldırgan oldukları düşünülebilir. Sporun içindeki olgulardan da bahsedecek olursak antrenör ve yöneticilerin sporculardan mutlak başarı beklmeleri, başarı için her türlü davranışı sergilemelerini istemeleri de sporcuların saldırgan olmalarını etkilemektedir. Örneğin futbolda kaleciyle karşı karşıya gole giden oyuncuyu, rakibi gol atma ihtimali yüksek diye sakatlama pahasına tekmeyle düşürmesi bunun sonucunda da oyundan atılsa bile takımına yarar sağladığı düşüncesi ağır bastığından bu davranışı alışkanlık edinmesi takım sporlarında sıkça görülen bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireysel sporlarda saldırganlığın daha çok dolaylı olarak görülmesi sporcuların taşıdıkları ağır sorumluluk nedeniyle saldırganlığa daha pasif olarak başvurdukları düşünülebilir. Yukarıda söylenen nedenlerin dışında takım sporu yapan sporcuların taraftar reaksiyonlarından daha fazla etkilenmeleri, takım arkadaşlarının da oyun içinde arkadaşlarını galip gelme ve kazanma adına güdülemeleri sonucunda bireysel spor yapan sporculara göre daha fazla saldırganlık gösterdikleri de söylenebilir.

5.2. Sonuç

Yapılan bu çalışma lise düzeyindeki sporcuların saldırganlık düzeylerini araştırmayı, bunun yanında spor ve saldırganlık ilişkisini çeşitli boyutlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma uygulanan envanterin ölçtüğü nitelikte sınırlı

olarak sporcuların sosyal hayattaki davranışları doğrultusunda yaş, cinsiyet, okul türü ve spor dalı türü değişkenlerine göre karşılaştırılmalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Aşağıda araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılan genel sonuçlara yer verilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların yaşa göre yıkıcı saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Sporcuların yaşları arttıkça yıkıcı saldırganlık puanlarının da arttığı tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların yaşa göre atılganlık puanları arasında önemli bir fark yoktur. Sporcuların yaşları arttıkça atılganlık puanlarının da arttığı tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların yaşa göre edilgen saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Sporcuların yaşları arttıkça edilgen saldırganlık puanlarının da arttığı tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların yaşa göre genel saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Sporcuların yaşları arttıkça genel saldırganlık puanlarının da arttığı tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların cinsiyetlerine göre yıkıcı saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Erkek sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının kız sporcuların daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların cinsiyetlerine göre atılganlık puanları arasında önemli bir fark yoktur. Kız sporcuların atılganlık puanlarının erkek sporculardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların cinsiyetlerine göre edilgen saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Erkek sporcuların edilgen saldırganlık puanlarının kız sporculardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların cinsiyetlerine göre genel saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Erkek sporcuların genel saldırganlık puanlarının kız sporculardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların okul türüne göre yıkıcı saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Meslek liselerine giden

sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının normal liselere giden sporculardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların okul türüne göre atılganlık puanları arasında önemli bir fark yoktur. Normal liselere giden sporcuların atılganlık puanlarının meslek liselerine giden sporculardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların okul türüne göre edilgen saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Meslek liselerine giden sporcuların edilgen saldırganlık puanlarının normal liselere giden sporculardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların okul türüne göre genel saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Meslek liselerine giden sporcuların genel saldırganlık puanlarının normal liselere giden sporculardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların spor türüne göre yıkıcı saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Takım sporu yapan sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının bireysel spor yapan sporculardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların spor türüne göre atılganlık puanları arasında önemli bir fark yoktur. Bireysel spor yapan sporcuların atılganlık puanlarının takım sporu yapan sporculardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların spor türüne göre edilgen saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Takım sporu yapan sporcuların edilgen saldırganlık puanlarının bireysel spor yapan sporculardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Liseler arası müsabakalara katılan sporcuların spor türüne göre genel saldırganlık puanları arasında önemli bir fark vardır. Takım sporu yapan sporcuların genel saldırganlık puanlarının bireysel spor yapan sporculardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

5.3. Öneriler

Sporcuların ergenlik dönemindeki gelişimleri her yönüyle iyi analiz edilmeli, buldukları dönemin hassasiyetine uygun yaklaşımlar sergilenmelidir.

Beden eğitimi derslerinde saldırganlık ve şiddetin konu olarak işlenmesi, okul müfredatlarına bu tür sosyal konular dâhil edilerek eğitim ve öğretimin sürdürülmesi, sporda saldırganlık ve şiddetin önlenmesine katkı sağlayacaktır.

Okullarda iyi bir spor eğitiminin verilmesi, sporun sadece kazanıp kaybetme ya da başarı ve başarısızlık olarak algılanmaması, yetenekleri ortaya koyma, birlikte olma gibi olguları da kapsadığının öğretilmesi gereklidir.

Ailelerin çocuklarını spora yönlendirmeleri, ancak sportif başarı ve gelecek adına onlardan yüksek beklenti içine girmemeleri, ahlaki ve insani değerleri ön planda tutmalarını sağlayarak çocuklarının kişisel gelişimlerine katkı sağlamalıdır.

Sportif faaliyetlerde güvenliği sağlamak ve bunun yanında saldırganlık ve şiddet olaylarının önüne geçmek amacıyla emniyet güçleri içerisinde silahlı donanıma sahip olmayan spor hakkında özel eğitim almış bir birim (Spor Güvenliği Teşkilatı) kurulmalıdır.

Sporda birincilik ödülleri yanında, en centilmen sporcu, en centilmen takım gibi fair play ödülleri de verilmelidir.

Ünlü sporcuların toplum tarafından yakinen takip edildiği ve ergenlik çağındaki bireylere rol model oluşturdukları için, davranışlarına fazlasıyla dikkat göstermeleri, müsabakalarda ve günlük hayatta saldırgan tutumlar sergilememelerine dikkat etmelidirler.

Spor hukukçuları cezalar ile ilgili düzenlemeleri yaşadığımız çağın gereklerine uygun şekilde geliştirmelidir. Aynı zamanda düzenlemelerin adaletli olarak uygulanabilirliğini sağlamalıdır.

Lise seviyesinde sporculara kazanma ve galip gelme bilincinden ziyade spora katılımın öneminin vurgulanması gerekmektedir. Okullar arası müsabakalar haricinde tüm okullardaki başarılı ve erdemli sporcuların dâhil edildiği karma takımlar oluşturularak spor şenlikleri düzenlenmelidir.

Literatürdeki saldırganlık envanterlerinin bu çalışmada kullanılan Kiper saldırganlık envanteri gibi sporcuların saldırganlıklarını sosyal konular hakkındaki görüşlerine göre ölçmektedir. Bu ölçümler bize sporcuların saldırganlıkları hakkında önemli veriler sağlasa da sporculara daha uyumlu ülkemizin kültürel özelliklerine uygun spordaki saldırganlığı çeşitli yönleriyle ortaya koyacak bir ölçeğin geliştirilmesi daha yararlı olacaktır.

Ülkemizin çeşitli bölgelerinde benzer çalışmalar yapılarak ülke genelindeki genç sporcuların saldırganlık profilleri çıkartılmalı, gelecekte daha bilinçli ve kaliteli sporcular yetişmesi için çalışılmalıdır.

Benzer çalışmanın elit ve yetişkin sporcular üzerinde, örneklem grubu genişletilerek ikili sporlar, takım sporları, bireysel sporlar, fiziksel temas içermeyen sporlar gibi spor türlerine göre yapılması spordaki saldırganlık davranışını daha iyi analiz etme adına faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Acet, M. (1997). Futbol Seyircisinin Sosyo-Kültürel Yapısının Şiddet Eylemine Etkisi Voleybol ve Basketbol Seyircileri ile Karşılaştırılması. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
2. Acet, M. (2001). Futbol Seyircisini Fanatik ve Saldırgan Olmaya Yönelten Sosyal Faktörler. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
3. Acet, M. (2005). *Sporda Saldırganlık ve Şiddet*. İstanbul: Morpa Yayıncılık.
4. Acet, M., Kalkavan, A., Koç, H., Demirel, P., Şinforoğlu, O.T. (2006). Okullar Arası Yarışmalarda Dereceye Giren Sporcu Erkek Öğrencilerin Sporda Saldırganlık ve Şiddet ile İlgili Görüşlerinin Araştırılması. E. Zorba (Ed.). 9. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı. (s,899-903). Muğla: Nobel Yayın Dağıtım
5. Acet, M., Serarşlan, Z. (2000). Futbol Seyircisinin Sosyo-Kültürel Yapısının Şiddet Eylemine Etkisi, Voleybol ve Basketbol Seyircisi İle Karşılaştırılması. *M.Ü. BESYO Dinamik Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 141-158.
6. Açak, M. (2011). İşitme Engelli ve İşitme Engelli Olmayan Futbolcuların Benlik Saygıları ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
7. Adak, N. (2004). Bir Sosyalizasyon Aracı Olarak Televizyon ve Şiddet. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 27-38
8. Adams, J.F. (1995). *Ergenliği Anlamak* (B. Onur, Çev.). Ankara: İmge Kitapevi Yayıncılık.
9. Afacan, E. (2001). Futbolcuların Profesyonellik Anlayışları Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme (Manisa Örneği). Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
10. Afyon, Y.A., Özkan, H. (2006). Futbolcularla Güreşçilerin Saldırganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması. E. Zorba (Ed.). 9. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı. (s,769-771). Muğla: Nobel Yayın Dağıtım
11. Ağlamaz, T. (2006). Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Puanlarının Kendini

- Açma Davranışı, Okul Türü, Cinsiyet, Sınıf Düzeyi, Anne-Baba Öğrenim Düzeyi ve Ailenin Aylık Gelir Düzeyi Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
12. Ahmadi, S.S., Besharat, M.A., Azizi, K., Larijani, R. (2011). The Relationship Between Dimensions of Anger and Aggression in Contact and Noncontact Sports. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 247-251.
 13. Akoğuz, N. (2013). Bireysel ve Takım Sporlarında Üniversiteler Arası Yarışmalara Katılan Öğrencilerin Saldırganlık Düzeyleri. Y. Taşmektepligil (ed.). Uluslararası Sporda Şiddetin Temelleri ve Önlenmesi Yönündeki Stratejiler Sempozyumu. (s. 181-187). Samsun
 14. Aktaş, Z., Çobanoğlu, G., Yazıcılar, İ. (2004). Profesyonel Erkek Basketbolcuların Saldırganlık Düzeyleri ile Maç Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(3), 127-134.
 15. Altuner, D., Engin, N., Gürer, C., Akyay, İ., Akgül, A. (2009). Madde Kullanımı ve Suç İlişkisi: Kesitsel Bir Araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 87-94.
 16. Aracı, H. (2001). Öğretmenler ve Öğrenciler İçin Okullarda Beden Eğitimi(3. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
 17. Arı, R. (2003). *Gelişim ve Öğrenme (1. Baskı)*. Konya: Atlas Kitap Evi.
 18. Arslan, C., Hamarta, E., Arslan, E., Saygın, Y. (2010). Ergenlerde Saldırganlık ve Kişilerarası Problem Çözmenin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(1), 379-388. Erişim: 10.02.2014, [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>
 19. Asma, M. (2008). Okullar Arası Karşılaşmalara Katılan Sporcu Öğrencilerin Saldırganlık Algılarının Sosyal-Bilişsel Öğrenme Kuramı Açısından İncelenmesi, Ankara İli Örneği. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
 20. Ataman, A. (2011). Ergenlikten Yetişkinliğe Geçişte Toplumsal Katılım ve Ana Babanın Rolü. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

21. Avcı, M. (2006). Ergenlikte Toplumsal Uyum Sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 39-64.
22. Bacanlı, H. (2005). *Gelişim ve Öğrenme (10. Baskı)*. Ankara: Nobel yayın dağıtım.
23. Bahadır, Z. (2006). Futbol Seyircisinin Sosyo Ekonomik Kültürel Yapısının Şiddet Eylemine Etkisi (Konya Spor Örneği). Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
24. Balcıoğlu, İ. (2001). *Şiddet ve Toplum*. İstanbul: Bilge yayıncılık.
25. Balcıoğlu, İ. (2003). *Sporun Sosyolojisi ve Psikolojisi (1. Baskı)*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
26. Baş, A.U., Kabasakal, Z.T. (2010). İlköğretim Okullarında Saldırganlık ve Şiddet Davranışlarının Yaygınlığı. *İlköğretim Online*, 9(1), 93-105. Erişim: 10.02.2014, <http://ilkogretim-online.org.tr>
27. Baunman, S. (1994). *Uygulamalı Spor Psikolojisi* (H.C. İkizler, A.O. Özcan, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
28. Bayrak, M., Özmaden, M., Tunç, T. (2013). Spor Medyasının Seyirci Saldırganlığı Üzerine Etkisi. Y. Taşmektepligil (ed.). Uluslararası Sporda Şiddetin Temelleri ve Önlenmesi Yönündeki Stratejiler Sempozyumu.(s.195-211). Samsun.
29. Bayraktar, N. (2009). KUR AN Kurslarında Ergenlik Dönemi Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri. Yüksek lisans tezi, Rize üniversitesi, Rize.
30. Bayram, Y. (2012). Spor Yapan ve Yapmayan 14-18 Yaş Grubu Öğrencilerin Saldırganlık Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
31. Biçer, T. (2013). Sporda Şiddet ve Şiddetin Sosyo Kültürel Boyutu ve Taraftarlıktan Sporseverliğe. Y. Taşmektepligil (ed.). Uluslar Arası Sporda Şiddetin Temelleri ve Önlenmesi Yönündeki Stratejiler Sempozyumu. (s.47-53). Samsun.
32. Bostan, G., Kılıçgil, E. (2008). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

- Öğrencisi Olan ve Olmayan Ankara Üniversitesi Öğrencilerinin Saldırganlık Boyutları. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6(3), 133-140.
33. Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
34. Cengiz, R., Pulur, A., Cengiz, Ş. (2008). Futbol Hakemlerinin Saldırganlık Tiplerinin Klasman Düzeylerine Göre İncelenmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 78-88.
35. Ceyhan, E. (2008). Ergen Ruh Sağlığı Açısından Bir Risk Faktörü: İnternet Bağımlılığı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(2), 109-116.
36. Chambers, R.A., Taylor, J., Potenza, M. (2003). Developmental Neurocircuitry of Motivation in Adolescence: A Critical Period of Addiction Vulnerability. *American Journal of Psychiatry*, 160, 1041-1052.
37. Cüceloğlu, D. (1993). İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları (4. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.
38. Dalbudak, İ. (2012). 13-15 Yaş Arası Görme Engelli Sporcuların Stres ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
39. Demir, N.Ö., Baran, A.G., Ulusoy, D. (2005). Türkiye’de Ergenlerin Arkadaş Akran Grupları İle İlişkileri ve Sapmış Davranışlar: Ankara Örnekleme. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 83-108.
40. Demirel, G. (2013). Emniyet Mensuplarına Göre Futbol Seyircisini Saldırganlık ve Şiddete Yönlendiren Futbol Etkenlerinin Araştırılması. Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
41. Demirel, P., Kalkavan, A., Acet, M., Koç, H., Şinforoğlu, O.T. (2006). Okullar Arası Yarışmalarda Dereceye Giren Sporcu Kız Öğrencilerin Sporda Saldırganlık ve Şiddet ile İlgili Görüşlerinin Araştırılması. E. Zorba (Ed.). 9. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı. (s.854-857). Muğla: Nobel Yayın Dağıtım
42. Demirhan, G. (2003). Kültür, Eğitim, Felsefe ve Spor Eğitimi İlişkisi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 14(2), 92-103.

43. Derman, O. (2008). Ergenlerde Psikososyal Gelişim. C. Demiroğlu (ed.). İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Adölesan Sağlığı II (19-22). İstanbul
44. Derwent, F. (2007). Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ve Sportif Aktivitelere Katılımla İlişkisi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
45. Derwent, F., Aslanoğlu, E., Şenel, Ö. (2010). Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ve Sportif Aktivitelere Katılımla İlişkisi (İstanbul İli Örneği). Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, 7(1), 521-533
46. Dinçel, E. (2006). *Ergenlik Dönemi Gelişimsel Ödevleri ve Psikolojik Problemler*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
47. Dinçer, B. (2008). Alt ve Üst Sosyo Ekonomik Düzeyde Lise İkinci Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları İle Arkadaşlık İlişkilerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
48. Dintica, G., Paunescu, M. (2014). The Aggression Profile in Performance Fencing. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 117, 34-37.
49. Doğan, B. (2007). Spor Sosyolojisi ve Uygulamalı Spor Sosyolojisine Giriş (1.basım). Ankara: Nobel yayın dağıtım.
50. Doğan, O. (2005). *Spor Psikolojisi (2.baskı)*. Adana: Nobel Kitapevi.
51. Doğan, T., Karaman, N.G., Çoban, A.E., Çok, F. (2012). Predictors of Adolescents' Friendship Qualities: Gender and Family Related Variables. *Elementary Education Online*, 11(3), 845-855. Erişim: 15.02.2014, <http://ilkogretim-online.org.tr>
52. Dornbush, M.S. (1989). The Sociology Of Adolescence. *Annual Review of Sociology*, 15, 233-259.
53. Dönmezer, S. (1990). *Sosyoloji (10.Baskı)*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
54. Duyar, D. (2011). *Futbol Seyircisinde Saldırganlık Davranışlarının İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya
55. Efilti, E. (2006). Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık, Denetim Odağı ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak

İncelenmesi. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

56. Eriş, Y., İkiz, F.E. (2013). Ergenlerin Benlik Saygısı ve Sosyal Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki ve Kişisel Değişkenlerin Etkileri. *Turkish Studies Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(6), 179-193. Erişim: 09.02.2014, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/121209375_13ErisYasemin-sos-179-193.pdf
57. Erkan, N. (1992) Gençlik Kültür ve Spor. Y. Çobanoğlu (Ed.). *Beden Eğitimi ve Spor* (43-44). İzmir: Anadolu Matbaacılık.
58. Eroğlu, S.E. (2009). Saldırganlık Davranışının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 205-221.
59. Ersoy, A., Tazegül, Ü., Sancaklı, H. (2012). Güreşçilerin Saldırganlık Düzeylerinin Sosyo-Demografik Açından İncelenmesi (Ankara örneği). *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi*. 9(1), 385-397.
60. Finn, K.V., Frone, M.R. (2003). Predictors of aggression at school: The effect of school-related alcohol use. *NASSP Bulletin*, 87(636), 38-54.
61. Friman, M., Nyberg, C., Norlander, T. (2004). Threats and Aggression Directed at Soccer Referees: An Empirical Phenomenological Psychological Study. *The Qualitative Report*, 9(4), 652-672.
62. Fromm, E. (1994). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı* (Y. Salman, N. İçten, Çev.). İstanbul: Yayel Yayınevi.
63. Gentile, D.A., J. Lynch, P.J., Linder, J.R., Walsh, D.A. (2004). The Effects Of Violent Video Game Habits On Adolescent Hostility, Aggressive Behaviors, and School Performance. *Journal of Adolescence*, 27, 5-22.
64. Grange, P., Kerr, J.H. (2010). Physical aggression in Australian football: A qualitative study of elite athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 11(1), 36-43.
65. Gutierrez, H., Gimeno, F., Marcen, C., Saenz, A. (2013). Early Detection of Risk Aggressive and Violent Behavior Teams in Youth Soccer. *Procedia* -

Social and Behavioral Sciences, 82, 730-733.

66. Gül, S.K., Güneş, İ.D. (2009). Ergenlik Dönemi Sorunları ve Şiddet. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 79-101.
67. Gülşen, B., Yavuz, A.U., Küçük, K., Oral, H. (Mayıs 2011). Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlılığı [Bildiri]. Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi XIII. Öğrenci Sempozyumu Çalışma Grubu Sunumları, Ankara
68. Gültekin, F. (2008). Saldırganlık ve Öfkeyi Azaltma Programının İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
69. Gültekin, H., Soyer, F. (2010). Türk Futbolunda Şiddetin Önlenmesine Yönelik Emniyet Uygulamalarının Yasalar Çerçevesinde İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1219-1243.
70. Gümüşdağ, H. (2004). Profesyonel Futbolda Fauller ve Saldırganlık Teorileri Bakımından Değerlendirilmesi. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
71. Güner, B.Ç. (2006). Takım Sporları ve Bireysel Sporlar Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
72. Gürsu, O. (2011). *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
73. Hasta, D., Güler, M.E. (2013). Saldırganlık: Kişilerarası İlişki Tarzları ve Empati Açısından Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 64-104.
74. Haydardogan.com. (2009). Erişim: 11.02.2014, <http://haydardogan.com/spor-ve-genclik.html>
75. İkizler, C., Balcıoğlu, İ., Atay, S. (1996). Birden Fazla Sakatlanma Geçiren Bireysel Mücadele Sporcularında Sakatlığın Saldırganlık ve Düşmanlık Duygularıyla İlişkisi. *Yeni Symposium*, 34(1-2), 40-42.
76. İkizler, C., Karagözoğlu, C. (1997). *Sporda Başarının Psikolojisi (3.baskı)*. İstanbul: Alfa Basın Yayın Dağıtım.

77. Kabak, F. (2009). Ergenlerde Spora Katılımın Saldırgan Davranışlar Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
78. Kağıtçıbaşı, Ç. (1997). *Yeni İnsan ve İnsanlar (10. basım)*. İstanbul: Evrim Yayın Evi.
79. Kalkavan, A., Acet, M., Özdilek, Ç., Karavelioğlu, M.B., Koç, H., Şinoforoğlu, T. (2007). Minik ve Miniminiklerde Lig Müسابakalarına Katılan Futbolcuların Sporda Saldırganlık ve Şiddet Anlayışlarının İncelenmesi. *Fenerbahçe Spor Kulübü 100. Yıl Spor ve Bilim Kongresi*, 153-159.
80. Kalkavan, A. (2007). *Psikomotor Gelişim Ders Notları*. Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu, Kütahya.
81. Kaner, S. (2000). Akran İlişkileri Ölçeği ve Akran Sapması Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1), 77-89.
82. Kaplan, B., Aksel, E.Ş. (2013). Ergenlerde Bağlanma ve Saldırganlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, 1(1), 20-49.
83. Karabulut, E.O., Kuru, E. (2009). Ahi Evran Üniversitesi Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri İle Kişilik Özelliklerinin Çeşitli Değişkenler Bakımından İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 119-127.
84. Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (19. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
85. Karayılmaz, A. (2006). Amatör Küme Futbolcularını Saldırganlığa İten Psiko-Sosyal Nedenler (Zonguldak Süper Amatör Lig Örneği). Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
86. Karayılmaz, A.G., Yaman, M. (2006). Amatör Küme Futbolcularını Saldırganlığa İten Psiko-Sosyal Nedenler. E. Zorba (Ed.). 9. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı. (s,1039-1043). Muğla: Nobel Yayın Dağıtım

87. Kılıçgil, E. (1998). *Sosyal Çevre-Spor İlişkileri*. Ankara: Bağırhan Yayın Evi.
88. Kılıççı, Y. (2006). *Okulda Ruh Sağlığı (5. baskı)*. İstanbul: Anı Yayıncılık.
89. Kırımoglu, H., Parlak, N., Dereceli, Ç., Kepoglu, A. (2008). Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Spora Katılım Düzeylerine Göre İncelemesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 147-154.
90. Koç, M. (2004). Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 231-256.
91. Koç, S. (2006). *Beden Eğitimi ve Sporda Beceri Gelişimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
92. Konter, E. (1995). *Sporda Motivasyon*. İzmir: Saray Medikal Yayıncılık.
93. Konter, E. (2006). *Spor Psikolojisi El Kitabı (6.basım)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
94. Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve Toplumsal Şiddet (1. basım)*. İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi.
95. Köknel, Ö. (2005). *İnsanı Anlamak (8. basım)*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
96. Kuru, E., Baştuğ, G. (2008). Futbolcuların Kişilik Özellikleri ve Bedenlerini Algılama Düzeylerinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spormetre Dergisi*, 6(2), 95-101.
97. Kuru, E., Var, L. (2009). Futbol Seyircilerinin Spor Alanlarındaki Saldırganlık Davranışları Hakkında Betimsel Bir Çalışma (Kırşehir İli Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 141-153.
98. Kuter, F.Ö., Kuter, M. (2012). Beden Eğitimi ve Spor Yoluyla Değerler Eğitimi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 3(6), 75-94.
99. Kuter, M. Füsün, Ö. (1998). *Sporda Risk Faktörleri (1. baskı)*. Bursa: Özsan Matbaası.

100. Külahoğlu, Ş. (2004). Gelişim Ve Öğrenme Psikolojisine Giriş. B. Yeşilyaprak (ed.). *Eğitim Psikolojisi* (s.1-28). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
101. Mcconville, D.W., Cornell, D.G., (2003). Aggressive Attitudes Predict Aggressive Behavior İn Middle School Students. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 11(3), 179-187.
102. Öncü, E. (2002). Türkiye Profesyonel Futbol 1. Süper Ligi 2001-2002 Futbol Sezonu'nda Müsabaka Ortamında Sergilenen Saldırgan Davranışların Hangi Faktörlere Bağlı Olarak Değiştiğinin Tespit Edilmesi. Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
103. Özbay, Y. (1998). Üniversite Öğrencilerin Problem Alanları İle Yardım Arama Tutumları Arasındaki İlişki. G.O. Şimşek (ed.). *9. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmalar*. (s.175-191). Ankara: Türk Psikologlar Dergisi Yayınları.
104. Özdağ, S., Kürkçü, R., Pepe, K. (2008). Farklı Cinsiyetteki Lise 2. Sınıf Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersinden Beklentileri ve Beklentilerinin Gerçekleştirme Düzeyleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(15), 81-97.
105. Özdevecioğlu, M., Yalçın, Y. (2010). Spor Tatmininin Sporcuların Stres ve Saldırganlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 63-76.
106. Özen, Ü., Eygü, H., Kabakuş, A.K. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Sporda Şiddet ve Saldırganlık Algıları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4(7), 323-342.
107. Özerkan, K.N. (2004). Spor Psikolojisine Giriş. İstanbul: Nobel yayın dağıtım.
108. Özkatarıkaya, E. (2010). 18-25 Yaş Arası İşitme Engelli Sporcuların Stres ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
109. Özmen, Ö. (1999). *Çağdaş Sporda Eğitim Üçgeni* (2.basım). Ankara:

Bağırhan Yayın Evi.

110. Pepe. K. Bozkurt. İ. (2006). Ortaöğretim Kurumlarında Spor Alanı Uygulamalarının Nitelikli Bireylerin Seçimi ve Yetiştirilmesi Açısından Değerlendirilmesi. *Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 497-506.
111. Peter, G., Beyer, E. (1997). Saldırganlık. *Spor Ekin Dergisi*, 1, 36-37.
112. Polat, S., Ramazanoğlu, F. (2006). Spor İşletmeleri Personelinin Tükenmişlik Durumlarının Belirlenmesi. E. Zorba (Ed.). 9. Uluslar Arası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı (s.748-750). Muğla: Nobel Yayın Dağıtım.
113. Ramazanoğlu, F., Canikli, A., Saygın, Ö. (2002). Futbolcular ile Tekvandocuların Saldırganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(2), 37-39.
114. Reza, A.B. (2012). Comparing the Incidence of Aggression Among Student Athletes in Arious Sports Disciplines at the University of Tiran. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 47, 1869-1873.
115. Russell, G.W. (2004). Sport Riots: Social-Psychological Review. *Aggression and Violent Behavior*, 9(4), 353-378.
116. Russell, G.W. (2008). *Agression in the Sports World A Social Psychological Perspective*. New York: Oxford University Press.
117. Saenz, A., Gimeno, F., Gutierrez, H., Lacambra, D., Marcen, C., Castillo, R. (2013). Characteristics of the Sportsmanship and Unsportsmanlike Conduct Evaluation Tools in Youth Sport. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 82, 745-749.
118. Sel, R. (2005). *Beden Eğitimi Oyun ve Öğretimi* (2.baskı). İstanbul: M.E.B yayınları.
119. Semerci, Z.B. (2007). *Ergen Ruh Sağlığı Aileler ve Ergenler İçin* (2. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
120. Solak, N. (2011). *Spor Yapan ve Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin*

- Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Çorum İli Örneği. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
121. Spaaij, R. (2014). Sports Crowd Violence: an Interdisciplinary Synthesis. *Aggression and Violent Behavior*, 19(2), 146-155.
122. Steffgen, G., Recchia, S., Viechtbauer, W. (2013). The Link Between School Climate and Violence in School: A Meta-Analytic Review. *Aggression and Violent Behavior*, 18(2), 300-309.
123. Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. Ankara: İmge kitapevi.
124. Stephens, D.E., Bredemeier, B.J.L. (1996). Sport Psychology Moral Atmosphere and Judgments About Aggression in Girls' Soccer: Relationships Among Moral and Motivational Variables. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 18(2), 158-173.
125. Şahin, H. (2011). *Lise Öğrencilerinde Mükemmeliyetçilik ve Saldırganlık İlişkisi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
126. Şahin, H.M. (2003). *Sporda Şiddet ve Saldırganlık (1. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
127. Şahin, M., Taşmektepligil, M.Y., İmamoglu, O., Bostancı, Ö., Kabadayı, M. (2013). Lise Öğrencilerinin Okul Sonrası Gözetimsiz Zamanlarının Şiddet ve Ders Dışı Sportif Faaliyetlerle İlişkisi. Y. Taşmektepligil (ed.). Uluslararası Sporda Şiddetin Temelleri ve Önlenmesi Yöündeki Stratejiler Sempozyumu. (s.331-339). Samsun.
128. Şenyüzlü, E. (2013). Üniversite Öğrencilerinde Spora Katılımın Saldırgan Davranışlar Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya
129. Tekin, A., Tekin, G., Eliöz, M. (2011). Kick-Boksörlerin Çeşitli Değişkenlere Göre Öfke ve Saldırganlık Düzeylerinin Araştırılması. *Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 34-47.
130. Temel, Z.F., Aksoy, A.B. (2001). *Ergen ve Gelişimi (1.basım)*. Ankara:

Nobel Yayın Dağıtım.

131. Tezcan, M. (1991). *Gençlik Sosyolojisi Yazıları*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
132. Tiryaki, Ş. (2000). *Spor Psikolojisi*. Ankara: Eylül Kitap ve Yayınevi.
133. Topses, G. (2009). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi (3. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
134. Topuz, R. (2008). *Amatör Futbol Oyuncularının Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
135. Tucker, L.W., Parks, J.B. (2001). Effects of Gender and Sport Type on Intercollegiate Athletes' Perceptions of the Legitimacy of Aggressive Behaviors in Sport. *Sociology of Sport Journal*, 18(4), 403-413.
136. Tutkun, E., Güner, B.Ç., Ağaoğlu, S.A., Soylu, R. (2010). Takım Sporları ve Bireysel Sporlar Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 23-29.
137. Tuzgöl, M. (1998). Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
138. Tuzgöl, M. (2000). Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Araştırılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(14), 39-48.
139. Uludağlı, N.P. Sayıl, M. (2009). Orta ve İleri Ergenlik Döneminde Risk Alma Davranışı: Ebeveyn ve Akranların Rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(23), 14-24.
140. Ünlü, N.K. (2000). *Spor Bilimleri Üzerinde Araştırmalar*. Konya: Mikro Basım Yayın Dağıtım.
141. Var, L. (2008). Futbol Seyircilerinin Spor Alanlarındaki Saldırganlık Davranışları Hakkında Betimsel Bir Çalışma (Kırşehir İli Örneği). Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
142. Voigt, D. (1998). *Sociology Of Sport* (Ayşe Atalay Çev.). İstanbul: Alkım

Yayınları.

143. Yalçın, Y. (2009). Spor Tatmininin Sporcuların Stres ve Saldırganlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi: Antrenör Cinsiyetinin Rolünü Belirlemeye Yönelik Antalya İlinde Bir Uygulama. Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
144. Yavaş, C.Ö.G. (2012). Orta ve Geç Ergenlik Dönemindeki Ergenlerde Tutum ve Davranış Farklılıkları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 113-138
145. Yetim, A.A. (2011). *Sosyoloji ve Spor*. Ankara: Berikan Yayıncılık.
146. Yıldırım, H.L. (2009). Futbol Antrenörlerinin Saldırganlık Olaylarına Bakış Açılımları (Ankara İli Örneği). Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
147. Yıldız, S. (2009). Spor Yapan ve Spor Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
148. Yılmaz, S. (2013). Spor Yapan ve Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (İstanbul İli Bayrampaşa İlçesi Örneği). Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
149. Yörükoğlu, A. (2000). Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunları (11. Basım). İstanbul: Özgür Yayınları.

EKLER**Ek-1: Bilimsel Çalışma İzni**

T.C.
DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Sayı :91647215/33
Konu : Bilimsel Çalışma İzni Hk.

17 / 12 / 2013

İLGİLİ MAKAMA

Üniversitemiz, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalında Yüksek Lisans Öğrencisi olan **Halil İbrahim ÇAKIR**' ın yürütmekte olduğu "*Okullar arası (bireysel ve takım) spor müsabakalarına katılan lise öğrencilerinin saldırganlık durumlarının karşılaştırılması*" konulu Yüksek Lisans Tez çalışması kapsamında; Rize ilindeki Liselerde anket çalışması yapacaktır. Okullarda uygulanacak olan anket çalışması ekte sunulmuştur.

Gereğini Bilginize Arz Ederim.

Doç. Dr. Mehmet ACET
Bed.Egt.ve Spor Anabilim Dalı Başkanı

Ek-2: Yazışmalar

T.C
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI
KÜTAHYA

Anabilim dalınızın 201271511015 numaralı kayıtlı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Danışmanım olan Doç. Dr. Mehmet ACET ile birlikte 'Rize'de okullar arası (bireysel ve takım sporları) spor müsabakalarına katılan lise öğrencilerinin saldırganlık durumlarının karşılaştırılması' konulu yüksek lisans tez çalışması yapmak istiyorum. Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde gerekli izin ve bu çalışmayı yapacağıma dair bir yazının tarafıma verilmesi hususunda;

Gereğini arz ederim.

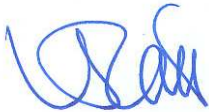
16.12.2013

Halil İbrahim ÇAKIR

Ekler;

1. Demografik Kısım Saldırganlık Envanter (2 sayfa)

T.C.
RİZE VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 63971525/44/95662
Konu : Bilimsel Çalışma İzni.

08/01/2014

.....İLÇE MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜNE
.....MÜDÜRLÜĞÜNE

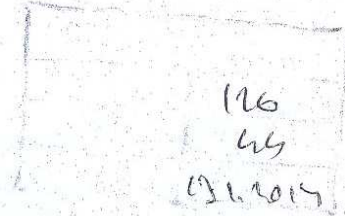
- İlgi :a) Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Başkanlığı'nın 17/12/2013 tarih ve 91647215/93 sayılı yazısı.
b) Rize Valiliği Millî Eğitim Müdürlüğü'nün 08/01/2014 tarih ve 40856339/44/89227 sayılı onay.

İlgi (a) yazı gereği;Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi olan Halil İbrahim ÇAKIR'ın yürütmekte olduğu "Okullar arası (bireysel ve takım) spor müsabakalarına katılan lise öğrencilerinin saldırganlık durumlarının karşılaştırılması" konulu anket çalışmasını ilimiz genelindeki liselerimizdeki sporcu öğrencilere uygulanmasına ilişkin ilgi (b) onay ekte e-maile ilçe ve okullarımıza gönderilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

Baki KESİCİOĞLU
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

Ekler:
-1 adet Valilik onayı.
--1 adet İlgili Ün. Yazısı ve ekleri (3 Sayfa)
DAĞITIM:
Gereği :
... İlçe Millî E.Müd.
Mrk. özel,resmi tüm lise ve dengi ok.müd.

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5 inci maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Evrak teyidi <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden bfd7-20fc-399f-b854-7e58 kodu ile yapılabilir.

T.C.
RİZE VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 40856339/44/89227
Konu: Bilimsel Çalışma İzni.

08/01/2014

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Başkanlığı'nın 17.12.2013 tarih ve 91647215/93 sayılı yazısı.

Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi olan Halil İbrahim ÇAKIR'ın yürütmekte olduğu "Okullar arası (Bireysel ve takım) spor müsabakalarına katılan lise öğrencilerinin saldırganlık durumlarının karşılaştırılması" konulu anket çalışmasını ilimiz genelindeki lise ve dengi okulları öğrencilerine uygulamak istediği belirtilmiştir.

Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi olan Halil İbrahim ÇAKIR'ın ekteki anket çalışmasını dersleri aksatmamak kaydıyla okul müdürlüklerince uygun görülen zamanlarda uygulanması müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Baki KESİCİOĞLU
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

OLUR
08/01/2014

Mustafa KALENDER
Vali a.
Milli Eğitim Müdürü V.

Adres Valilik Hizmet Binası
Elektronik Ağ: rize.meb.gov.tr
e-posta: ortaogretim53@meb.gov.tr

Ayrıntılı Bilgi: Şb.Müd :Necmettin YAŞAR
Tel : 0464 213 04 54 – 213 01 32
Fax: 0464 213 04 41

Ek-3: Veri Formu

Değerli Öğrenci; Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı kapsamında, "**Rize'de Okullar Arası (Bireysel Ve Takım Sporları) Spor Müsabakalarına Katılan Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Durumlarının Karşılaştırılması**" başlıklı Yüksek Lisans Tezi çalışması için anket uygulanması planlanmıştır. İki bölümden meydana gelen anketin ilk bölümünde sporcu öğrencilere ait genel bilgiler, ikinci bölümünde ise 30 maddeden oluşan İpek İter'in Saldırganlık ölçeği yer almaktadır. Gönüllü olarak katıldığınız bu çalışmaya yaptığınız katkılardan dolayı teşekkür ederiz.

Halil İbrahim ÇAKIR
Y.L. Öğrencisi

Doç. Dr. Mehmet ACET
Danışman

I. BÖLÜM: SPORCU ÖĞRENCİLERE AİT GENEL BİLGİLER

1. Okulunuzun Adını Yazınız:

2. Yaşınız: (1) <15 yaş (2) 16 yaş (3) 17 yaş (4) 18 yaş >

3. Cinsiyetiniz: (1) Erkek (2) Bayan

4. Şuan Yaşadığınız çevre: (1) Köy (2) Kasaba (3) İlçe (4) İl

5. Annenizin Eğitim Durumu: (1) Okur Yazar değil (2) İlkokul (3) Ortaokul (4) Lise (5) Üniversite (6) Lisansüstü

6. Babanızın Eğitim Durumu: (1) Okur Yazar değil (2) İlkokul (3) Ortaokul (4) Lise (5) Üniversite (6) Lisansüstü

7. Ailenizin Aylık gelir düzeyi:

(1) <1000 TL (2) 1001-1500 TL (3) 1501-2000 TL (4) 2001 -2500 TL (5) 2501-3000 TL (6) 3001 TL >

8. Lisanslı olarak spor yaptınız mı? (1) Evet (2) Hayır Evet ise 9. soruyu işaretleyiniz.

9. Kaç yıldır lisanslı olarak spor yapıyorsunuz: (1) 1-2yıl (2) 3-4yıl (3) 5-6 yıl (4) 7 ve üstü

10. Okulunuzun hangi spor takımında oynuyorsunuz?

(1) Futbol (2) Basketbol (3) Hentbol (4) Voleybol (5) Futsal (6) Atletizm (7) Kros (8) Güreş
(9) Judo (10) Karate (11) Tekvando (12) Masa Tenisi (13) Badminton

11. Boş zamanlarınızda ne yaparsınız? (1) Kitap Okurum (2) Sinemaya Giderim (3) Tarihi Yerler Gezerim
(4) Eğlence Mekanlarına Giderim (5) Spor yaparım (6) Tuttuğum takımı takip ederim (7) Balık Tutmaya Giderim
(8) Diğer.....

12. Sigara kullanıyor musunuz? (1) Evet (2) Hayır (3) Kısmen

13. Alkol kullanıyor musunuz? (1) Evet (2) Hayır (3) Kısmen

14. Taraftar olarak Futbola ilgi düzeyiniz? (1) Kulüp Taraftarıyım (2) Kulüp Taraftarı Değilim
(3) Normal Seyirciyim (4) Fanatik Taraftarım (5) Deplasman dâhil tüm müsabakalara giderim
(6) Fırsat bulursam müsabaka izlemeye çalışırım (7) Diğer.....

15. Sizde en fanatik Futbol takımı seyircisi hangisidir?

(1) Akhisar Belediye Gençlik Ve Spor (2) Beşiktaş A.Ş. (3) Bursaspor (4) Çaykur Rizespor A.Ş.
(5) Eskişehirspor (6) Fenerbahçe A.Ş. (7) Galatasaray A.Ş. (8) Gaziantepspor (9) Gençlerbirliği
(10) Kardemir Karabükspor (11) Kasımpaşa (12) Kayseri Erciyesspor (13) Kayserispor (14) Medical Park
Antalyaspor (15) Sanica Boru Elazığspor (16) Sivasspor (17) Torun Konyaspor (18) Trabzonspor A.Ş.
(19) Diğer belirtiniz.....

16. Sizde en İyi (Fair Play) Futbol takımı seyircisi hangisidir?

(1) Akhisar Belediye Gençlik Ve Spor (2) Beşiktaş A.Ş. (3) Bursaspor (4) Çaykur Rizespor A.Ş.
(5) Eskişehirspor (6) Fenerbahçe A.Ş. (7) Galatasaray A.Ş. (8) Gaziantepspor (9) Gençlerbirliği
(10) Kardemir Karabükspor (11) Kasımpaşa (12) Kayseri Erciyesspor (13) Kayserispor (14) Medical Park
Antalyaspor (15) Sanica Boru Elazığspor (16) Sivasspor (17) Torun Konyaspor (18) Trabzonspor A.Ş.
(19) Diğer belirtiniz.....

Ek-4: Saldırganlık Ölçeği

SALDIRGANLIK ENVANTERİ		Bana çok uygun	Bana uygun	Bana kısmen uygun	Kararsızım	Kısmen uygun değil	Bana uygun değil	Hiç uygun değil
1	Haklı olan kişi, karşısındakine doğal olarak herkesin içinde sert ve kırıcı davranabilir.	3	2	1	0	-1	-2	-3
2	Beni öfkeliendiren kişiye genellikle öfkelenirim.	3	2	1	0	-1	-2	-3
3	Haksızlık karşısında kişinin hakkını araması kendi bilek ve dil gücüne kalmıştır.	3	2	1	0	-1	-2	-3
4	Rahatsızlığımı içimde tutmaktansa bu duygumu beni rahatsız eden kişiye açabilirim, örneğin; dumanından rahatsız oluyorsam, yanımda sigara içene rahatsız olduğumu söylerim.	3	2	1	0	-1	-2	-3
5	Başarısızlık karşısında kolay kolay ümitsizliğe kapılmam.	3	2	1	0	-1	-2	-3
6	Satın aldığım, fakat sonradan içime sinmeyen bir malı değiştirmeye götürebilirim.	3	2	1	0	-1	-2	-3
7	Bir kişi beni küçük düşürürse içimden onunla alay eder ve ona küfür ederim.	3	2	1	0	-1	-2	-3
8	Bir şeyi çok istiyorsam, istediğimi açıkça belirtmem, imada bulunurum.	3	2	1	0	-1	-2	-3
9	Bana haksızlık ettiğine inandığım kişilerin başına kötü işler geldiğini, mahvolduğunu hayal ederek avunurum.	3	2	1	0	-1	-2	-3
10	Eğer bir düşüncenin doğruluğuna inanıyorsam, bu düşünceyi savunan tek kişi ben olsam bile yine de fikrimi savunurum.	3	2	1	0	-1	-2	-3
11	Yeni tanıştığım kişilerle rahatça konuşabilirim.	3	2	1	0	-1	-2	-3
12	Karşımdakilere gerek olumlu gerek olumsuz duygularımı rahatça açabilirim.	3	2	1	0	-1	-2	-3
13	Eğer bir insan beni çok sinirlendirmişse üzerine yürüyebilirim.	3	2	1	0	-1	-2	-3
14	Sinirlendiğimde bazen öyle kendimden geçerim ki ağızımdan çıkan sözlerin farkında olmam.	3	2	1	0	-1	-2	-3
15	Bu dünyada yaşayabilmeleri için insanların acımasız olmaları gerekiyor.	3	2	1	0	-1	-2	-3
16	Bir dükkân, bir butik veya markette, satıcının benimle ilgilenmediğine inanırsam, onun sonradan çok fazla vaktini alarak intikamımı alırım.	3	2	1	0	-1	-2	-3
17	Bana emretmeye hakkı olmadığına inandığım bir kişinin buyruğuna ses çıkartmazsam da, ya verdiği işi yapmam ya da yapsam da bir şeye benzemez.	3	2	1	0	-1	-2	-3
18	Bir kişi beni kırsa fakat sonra özür dilese, beni ne kadar kırmış olduğunu en az birkaç kez üstü kapalı da olsa hatırlatmadan rahat edemem.	3	2	1	0	-1	-2	-3
19	Bir kimse görevini yapmadığında her kim olursa olsun bunu kendisine söylerim.	3	2	1	0	-1	-2	-3
20	Çok saygı duyduğum bir kişi benimkinin tersi bir düşünceyi savunuyor diye kendi düşüncemi savunmaktan vazgeçmem.	3	2	1	0	-1	-2	-3
21	Topluluk karşısında konuşmaktan çekinmem.	3	2	1	0	-1	-2	-3
22	Benimkinin tersi olan görüş ve düşünceleri alt etmek bana keyif verir.	3	2	1	0	-1	-2	-3
23	Sinirlenirsem, tanımadığım kişilerle ağız dalaşına hatta tokatlaşmaya veya yumruk kavgasına girişebilirim.	3	2	1	0	-1	-2	-3
24	Kişinin hakkını yedirmemek amacıyla başkalarının hakkını yemesi ters bir davranış değildir.	3	2	1	0	-1	-2	-3
25	Çevremdekiler istediklerimi yapana dek, imalar, iğnelemelerle onları tedirgin ederim.	3	2	1	0	-1	-2	-3
26	İstemediğim bir şey yapmam istendiğinde ya o işi geciktiririm ya da baştan savma yaparım.	3	2	1	0	-1	-2	-3
27	Bir arkadaşım bir isteğimi yapmamakta direnirse ona, vaktiyle onun için yapmış olduğum iyilikleri hatırlatırım.	3	2	1	0	-1	-2	-3
28	Bir kimseden bir istekte bulunacaksam, araya bir aracı koymaktansa gider, yüz yüze görüşürüm.	3	2	1	0	-1	-2	-3
29	Birisi bende bir hata bulursa, ben de onun hatalarını bulur ve ortaya dökerim.	3	2	1	0	-1	-2	-3
30	İstemediğim bir yer ve toplantıya gitme vakti gelince hastalanıveririm.	3	2	1	0	-1	-2	-3

Ek-6: İstatistik Test Sonuçları

Okul Türü * Yaş Crosstabulation

		Yaş				Total	
		<15 yaş	16 yaş	17 yaş	18 yaş >		
Okul Türü	Normal liseler	Count	52	86	96	260	
		% within Okul Türü	20,0%	33,1%	36,9%	10,0%	100,0%
		% within Yaş	50,0%	50,0%	65,8%	60,5%	55,9%
	Meslek Liseleri	Count	52	86	50	17	205
		% within Okul Türü	25,4%	42,0%	24,4%	8,3%	100,0%
		% within Yaş	50,0%	50,0%	34,2%	39,5%	44,1%
Total	Count	104	172	146	43	465	
	% within Okul Türü	22,4%	37,0%	31,4%	9,2%	100,0%	
	% within Yaş	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Okul Türü * Cinsiyet Crosstabulation

		Cinsiyet		Total	
		Erkek	Bayan		
Okul Türü	Normal liseler	Count	159	101	260
		% within Okul Türü	61,2%	38,8%	100,0%
		% within Cinsiyet	59,1%	51,5%	55,9%
	Meslek Liseleri	Count	110	95	205
		% within Okul Türü	53,7%	46,3%	100,0%
		% within Cinsiyet	40,9%	48,5%	44,1%
Total	Count	269	196	465	
	% within Okul Türü	57,8%	42,2%	100,0%	
	% within Cinsiyet	100,0%	100,0%	100,0%	

Okul Türü * Spor dah Türü Crosstabulation

		Spor dah Türü		Total	
		Takım Sporları	Bireysel Sporlar		
Okul Türü	Normal liseler	Count	114	146	260
		% within Okul Türü	43,8%	56,2%	100,0%
		% within Spor dah Türü	47,1%	65,5%	55,9%
	Meslek Liseleri	Count	128	77	205
		% within Okul Türü	62,4%	37,6%	100,0%
		% within Spor dah Türü	52,9%	34,5%	44,1%
Total	Count	242	223	465	
	% within Okul Türü	52,0%	48,0%	100,0%	
	% within Spor dah Türü	100,0%	100,0%	100,0%	

Descriptives

YIKICI SALDIRGANLIK

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
<15 yaş	104	28,13	10,578	1,037	26,08	30,19	3	55
16 yaş	172	32,63	11,397	,869	30,92	34,35	6	57
17 yaş	146	34,34	12,330	1,020	32,32	36,35	7	61
18 yaş >	43	37,47	11,705	1,785	33,86	41,07	5	56
Total	465	32,61	11,842	,549	31,53	33,69	3	61

Test of Homogeneity of Variances

YIKICI SALDIRGANLIK

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
1,569	3	461	,196

ANOVA

YIKICI SALDIRGANLIK

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	3531,473	3	1177,158	8,819	,000
Within Groups	61533,292	461	133,478		
Total	65064,766	464			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: YIKICI SALDIRGANLIK

Tukey HSD

(I) Yas	(J) Yas	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
<15 yaş	16 yaş	-4,499*	1,435	,010	-8,20	-,80
	17 yaş	-6,201*	1,482	,000	-10,02	-2,38
	18 yaş >	-9,331*	2,095	,000	-14,73	-3,93
16 yaş	<15 yaş	4,499*	1,435	,010	,80	8,20
	17 yaş	-1,702	1,300	,558	-5,05	1,65
	18 yaş >	-4,831	1,970	,069	-9,91	,25
17 yaş	<15 yaş	6,201*	1,482	,000	2,38	10,02
	16 yaş	1,702	1,300	,558	-1,65	5,05
	18 yaş >	-3,129	2,005	,402	-8,30	2,04
18 yaş >	<15 yaş	9,331*	2,095	,000	3,93	14,73
	16 yaş	4,831	1,970	,069	-,25	9,91
	17 yaş	3,129	2,005	,402	-2,04	8,30

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Descriptives

ATILGANLIK

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
<15 yaş	104	45,85	8,182	,802	44,25	47,44	27	61
16 yaş	172	46,11	8,768	,669	44,79	47,43	18	61
17 yaş	146	46,29	7,882	,652	45,01	47,58	24	61
18 yaş >	43	47,09	8,411	1,283	44,50	49,68	22	59
Total	465	46,20	8,314	,386	45,44	46,96	18	61

Test of Homogeneity of Variances

ATILGANLIK

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
,518	3	461	,670

ANOVA

ATILGANLIK

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	49,997	3	16,666	,240	,868
Within Groups	32022,403	461	69,463		
Total	32072,400	464			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: ATILGANLIK

Tukey HSD

(I) Yas	(J) Yas	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
<15 yaş	16 yaş	-,264	1,035	,994	-2,93	2,41
	17 yaş	-,448	1,069	,975	-3,21	2,31
	18 yaş >	-1,247	1,511	,843	-5,14	2,65
16 yaş	<15 yaş	,264	1,035	,994	-2,41	2,93
	17 yaş	-,184	,938	,997	-2,60	2,23
	18 yaş >	-,983	1,421	,900	-4,65	2,68
17 yaş	<15 yaş	,448	1,069	,975	-2,31	3,21
	16 yaş	,184	,938	,997	-2,23	2,60
	18 yaş >	-,799	1,446	,946	-4,53	2,93
18 yaş >	<15 yaş	1,247	1,511	,843	-2,65	5,14
	16 yaş	,983	1,421	,900	-2,68	4,65
	17 yaş	,799	1,446	,946	-2,93	4,53

Descriptives

EDİLGEN SALDIRGANLIK

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
<15 yaş	104	26,84	11,088	1,087	24,68	28,99	3	50
16 yaş	172	27,88	12,708	,969	25,97	29,80	1	61
17 yaş	146	30,04	11,928	,987	28,09	31,99	2	57
18 yaş >	43	34,88	11,953	1,823	31,21	38,56	9	56
Total	465	28,97	12,217	,567	27,86	30,09	1	61

Test of Homogeneity of Variances

EDİLGEN SALDIRGANLIK

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
,668	3	461	,572

ANOVA

EDİLGEN SALDIRGANLIK

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2347,623	3	782,541	5,391	,001
Within Groups	66912,068	461	145,145		
Total	69259,690	464			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: EDİLGEN SALDIRGANLIK

Tukey HSD

(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
<15 yaş	16 yaş	-1,047	1,496	,897	-4,91	2,81
	17 yaş	-3,205	1,546	,164	-7,19	,78
	18 yaş >	-8,047*	2,184	,001	-13,68	-2,42
16 yaş	<15 yaş	1,047	1,496	,897	-2,81	4,91
	17 yaş	-2,157	1,356	,385	-5,65	1,34
	18 yaş >	-7,000*	2,054	,004	-12,30	-1,70
17 yaş	<15 yaş	3,205	1,546	,164	,78	7,19
	16 yaş	2,157	1,356	,385	-1,34	5,65
	18 yaş >	-4,843	2,090	,096	-10,23	,55
18 yaş >	<15 yaş	8,047*	2,184	,001	2,42	13,68
	16 yaş	7,000*	2,054	,004	1,70	12,30
	17 yaş	4,843	2,090	,096	,55	10,23

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Descriptives

GENEL SALDIRGANLIK

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
<15 yaş	104	100,82	21,499	2,108	96,64	105,00	46	156
16 yaş	172	106,63	24,662	1,880	102,92	110,34	36	163
17 yaş	146	110,67	23,709	1,962	106,79	114,55	60	165
18 yaş >	43	119,44	25,513	3,891	111,59	127,29	36	165
Total	465	107,78	24,247	1,124	105,57	109,99	36	165

Test of Homogeneity of Variances

GENEL SALDIRGANLIK

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
,836	3	461	,475

ANOVA

GENEL SALDIRGANLIK

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	12338,524	3	4112,841	7,279	,000
Within Groups	260460,539	461	564,990		
Total	272799,062	464			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: GENEL SALDIRGANLIK

Tukey HSD

(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
<15 yaş	16 yaş	-5,811	2,953	,202	-13,42	1,80
	17 yaş	-9,854*	3,050	,007	-17,72	-1,99
	18 yaş >	-18,625*	4,310	,000	-29,74	-7,51
16 yaş	<15 yaş	5,811	2,953	,202	-1,80	13,42
	17 yaş	-4,043	2,675	,431	-10,94	2,85
	18 yaş >	-12,814*	4,053	,009	-23,26	-2,36
17 yaş	<15 yaş	9,854*	3,050	,007	1,99	17,72
	16 yaş	4,043	2,675	,431	-2,85	10,94
	18 yaş >	-8,771	4,124	,146	-19,40	1,86
18 yaş >	<15 yaş	18,625*	4,310	,000	7,51	29,74
	16 yaş	12,814*	4,053	,009	2,36	23,26
	17 yaş	8,771	4,124	,146	-1,86	19,40

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Group Statistics

	Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
YIKICI SALDIRGANLIK	Erkek	269	34,42	11,410	,696
	Bayan	196	30,12	12,001	,857
ATILGANLIK	Erkek	269	45,98	8,382	,511
	Bayan	196	46,50	8,232	,588
EDİLGEN SALDIRGANLIK	Erkek	269	30,07	11,714	,714
	Bayan	196	27,47	12,753	,911
GENEL SALDIRGANLIK	Erkek	269	110,47	23,866	1,455
	Bayan	196	104,09	24,341	1,739

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
YIKICI SALDIRGANLIK	Equal variances assumed	,062	,804	3,924	463	,000	4,298	1,095	2,145	6,450
	Equal variances not assumed			3,893	407,751	,000	4,298	1,104	2,127	6,468
ATILGANLIK	Equal variances assumed	,152	,696	-,664	463	,507	-,519	,781	-,054	1,017
	Equal variances not assumed			-,666	424,574	,506	-,519	,779	-,050	1,013
EDİLGEN SALDIRGANLIK	Equal variances assumed	3,445	,064	2,277	463	,023	2,601	1,142	,357	4,846
	Equal variances not assumed			2,247	398,781	,025	2,601	1,158	,326	4,877
GENEL SALDIRGANLIK	Equal variances assumed	,037	,848	2,823	463	,005	6,380	2,260	1,939	10,822
	Equal variances not assumed			2,814	415,517	,005	6,380	2,267	1,924	10,837

Group Statistics

	Okul Türü	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
YIKICI SALDIRGANLIK	Normal liseler	260	31,49	11,342	,703
	Meslek Liseleri	205	34,02	12,330	,861
ATILGANLIK	Normal liseler	260	46,27	8,300	,515
	Meslek Liseleri	205	46,12	8,351	,583
EDİLGEN SALDIRGANLIK	Normal liseler	260	27,13	11,521	,715
	Meslek Liseleri	205	31,32	12,693	,887
GENEL SALDIRGANLIK	Normal liseler	260	104,88	22,623	1,403
	Meslek Liseleri	205	111,46	25,752	1,799

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
YIKICI SALDIRGANLIK	Equal variances assumed	2,995	,084	-2,300	463	,022	-2,532	1,101	-4,696	-,369
	Equal variances not assumed			-2,277	419,822	,023	-2,532	1,112	-4,718	-,346
ATILGANLIK	Equal variances assumed	,878	,349	,191	463	,849	,148	,777	-1,379	1,676
	Equal variances not assumed			,191	436,813	,849	,148	,778	-1,381	1,677
EDILGEN SALDIRGANLIK	Equal variances assumed	2,087	,149	-3,722	463	,000	-4,190	1,126	-6,402	-1,978
	Equal variances not assumed			-3,680	416,649	,000	-4,190	1,139	-6,428	-1,952
GENEL SALDIRGANLIK	Equal variances assumed	4,560	,033	-2,926	463	,004	-6,574	2,247	-10,989	-2,159
	Equal variances not assumed			-2,882	408,623	,004	-6,574	2,281	-11,058	-2,090

Group Statistics

	Spor dalı Türü	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
YIKICI SALDIRGANLIK	Takım Sporları	242	34,13	12,039	,774
	Bireysel Sporlar	223	30,96	11,422	,765
ATILGANLIK	Takım Sporları	242	46,19	8,371	,538
	Bireysel Sporlar	223	46,21	8,271	,554
EDILGEN SALDIRGANLIK	Takım Sporları	242	31,08	12,207	,785
	Bireysel Sporlar	223	26,69	11,839	,793
GENEL SALDIRGANLIK	Takım Sporları	242	111,40	25,367	1,631
	Bireysel Sporlar	223	103,85	22,371	1,498

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
YIKICI SALDIRGANLIK	Equal variances assumed	,921	,338	2,914	463	,004	3,177	1,090	1,034	5,320
	Equal variances not assumed			2,920	462,601	,004	3,177	1,088	1,039	5,315
ATILGANLIK	Equal variances assumed	,010	,921	-,016	463	,988	-,012	,773	-1,530	1,506
	Equal variances not assumed			-,016	460,743	,988	-,012	,772	-1,530	1,505
EDILGEN SALDIRGANLIK	Equal variances assumed	,024	,876	3,929	463	,000	4,388	1,117	2,193	6,583
	Equal variances not assumed			3,934	461,784	,000	4,388	1,115	2,196	6,580
GENEL SALDIRGANLIK	Equal variances assumed	5,548	,019	3,394	463	,001	7,553	2,226	3,179	11,927
	Equal variances not assumed			3,411	462,121	,001	7,553	2,214	3,202	11,904